

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

круглого столу:

*Психологічні засади забезпечення
службової діяльності працівників
правоохоронних органів*

м. Кривий Ріг

2017

УДК 159.98
ББК 88.573 я 5

Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів : матеріали круглого столу (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 10 лютого 2017 року). – Кривий Ріг, 2017. – 259 с.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Донецького юридичного інституту МВС України
(протокол № 8 від 31 березня 2017 року)*

Публікується за матеріалами круглого столу «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів», який відбувся 10 лютого 2017 року в головному корпусі Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, б. 21).

Видання може бути корисним для психологів правоохоронних та судових органів, аспірантів (ад'юнктів), слухачів магістратури, студентів й курсантів вищих навчальних закладів, а також всім, хто цікавиться актуальними питаннями психологічного забезпечення службової діяльності правоохоронних органів.

Матеріали збірника опубліковані в авторській редакції.

ЗМІСТ

ЗВЕРНЕННЯ ДО УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ: «ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ»

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

Бевзюк І.М. Психологічний супровід прокурорської діяльності: досвід організаційно-правового забезпечення	12
Біба А.В., Кушнарєва К.О. Соціально-психологічна спрямованість діяльності підрозділів Національної поліції з протидії дитячій злочинності	17
Борець Т.О. Психологічний супровід в діяльності працівників правоохоронних органів	22
Буга Г.С. Проблемні питання гендерної рівності жінок-поліцейських сучасного українського суспільства	28
Бучма В.В. Дослідження структури комунікативної здатності підлітків як умови їх особистісної самореалізації	34
Володарська Н.Д. Системний підхід у роботі з посттравматичними стресовими розладами особистості	39
Галустян О.А., Захаренко Л.М., Юрченко-Шеховцова Т.І. Інтерактивні заняття як засіб формування адекватної професійної мотивації курсантів	44
Горбенко Д.А. Особливості психологічної служби ОВС України. Тенденції розвитку	49
Грубі Т.В. Основні напрями профілактики професійного вигорання фахівців	53
Гурова О.В. До питання про психологічні виміри насилля	59
Горліва Т.С. Текстова інформація: психологічні засади попередження деструктивного впливу на особистість	61
Давидова О.В. Профайлінг у переговорах з особами, що захопили заручників	66
Дзюбко Л.В. Особливості самореалізації підлітків в умовах загальноосвітньої школи	71
Діденко Т.М. Психологічні детермінанти професійної соціалізації працівника Національної поліції України	74
Збаранская А.С. Когнитивно-поведенческие методы терапии ПТСР	77
Зінсу О.І. Толерантність як складова професійної компетенції працівників правоохоронних органів	81

Казміренко В.О. Фрустрація і стрес в екстремальних ситуаціях	86
Калищук С.Н. Личностные детерминанты профессионального риска в нормативных и экстремальных ситуациях	90
Кареліна О.Г. Заходи профілактики професійного вигорання	97
Когут О.О. Дослідження професійних стресових ситуацій працівників Національної поліції в сучасних умовах	103
Конельська І.М. Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми формування психологічної стійкості особистості	108
Костюк А.В. Инновационные подходы в профессионально-психологическом отборе в полицию	112
Кочегаров О.С. Технології та критерії психодіагностики й професійної допомоги, заходи профілактики посттравматичного стресового розладу і психологічних травм	114
Кретчак О.М. Психологічне вивчення особистості обвинуваченого в розслідуванні злочинів	121
Кучеренко О.І. Особистий ризик в екстремальних професійних ситуаціях та загальна характеристика умов службової діяльності працівників ОВС	125
Лефтеров В.О. До проблеми психологічного прогнозу успішності професійної діяльності працівників Національної поліції України	136
Литвин В.В. Професійна психологічна підготовка патрульних поліцейських	141
Лінник А.О. Психологічні детермінанти криз професійного становлення працівників патрульної поліції	144
Лісун С.Л. Довіра як основоположний принцип взаємодії Національної поліції України з населенням	148
Лопатинська І.С. Методика вивчення соціально-психологічної адаптації курсантів першого курсу ВНЗ зі специфічними умовами навчання	154
Ляса М.В., Логонюк О.В. Соціально-психологічні особливості спілкування представників правоохоронних органів з дітьми	161
Макарова Т.М. Професійний стрес та особистісні фактори регуляції діяльності	166
Мухіна Г.В. Про систему психологічної підготовки майбутніх поліцейських	172
Нагній А.В. Феномен професійного вигорання	176
Новікова К.М. Оптимізація принципів надання психологічної допомоги в роботі з посттравматичним стресовим розладом методами арт-терапії	180
Пекарська В.П. Вплив фізичних навантажень на психологічний стан людини	185
Пекарський С.П. Адаптація курсантів до умов навчання у ВНЗ	188

системи МВС України

Пенькова О.І. Сімейна взаємодія в особистісному життєздійсненні	192
Перекопський С.Ю. Підвищення психофізичного стану працівників правоохоронних органів у процесі фізичного виховання	196
Пилипенко Є.О. Особливий психофізіологічний стан жінки у кримінальному праві України	200
Рева О.М. Емоційна стійкість в контексті подолання професійного стресу працівників правоохоронних органів	204
Рижаква Д.О. Адаптація випускників шкіл до умов навчання у ВНЗ зі специфічними умовами навчання системи МВС України	207
Родіна В.В. Профілактика посттравматичних стресових розладів у працівників правоохоронних органів	210
Рожкова І.П. Посттравматичний стресовий розлад, травматизація, психологічний супровід	214
Сахнік О.В. Психологічні аспекти забезпечення надійного функціонування пенітенціарного персоналу	222
Федоровська Н.В. Психологічні особливості відбору спецпризначенців	227
Холод Ю.Л. Психологічна допомога шкільного практичного психолога учасникам навчально-виховного процесу при посттравматичних стресових розладах та психологічній травмі	232
Христюк О.С. Особливості психологічної допомоги членам сім'ї учасників антитерористичної операції	236
Чайка Г.В. Психологічна автономія працівників правоохоронної служби	241
Червінчук А.В. Нормативно-правове регулювання психофізіологічної діагностики у сфері безпеки дорожнього руху	245
Юрченко-Шеховцова Т.І. Соціальна адаптація першокурсників до навчання у ВНЗ із специфічними умовами навчання як стадія соціалізації особистості	249
Яроменок М.А., Медведєв В.С. Профілактика деформації професійної свідомості прокурорів	254

**ЗВЕРНЕННЯ РЕКТОРА ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ
МВС УКРАЇНИ ДОКТОРА НАУК З ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ,
ПРОФЕСОРА, ЗАСЛУЖЕНОГО ЮРИСТА УКРАЇНИ
БЕСЧАСТНОГО ВІКТОРА МИКОЛАЙОВИЧА
ДО УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ:
«ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ»**

Шановні учасники круглого столу, гості та присутні!

Щиро вдячний всім учасникам, які знайшли можливість відгукнутися на наше запрошення і взяти участь у роботі круглого столу за темою: «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів».

Хотів би наголосити, що психологічне забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів завжди займало одне з пріоритетних місць у науково-дослідній роботі Донецького юридичного інституту МВС України. Так, до 2014 року інститутом щорічно проводилась міжнародна науково-практична конференція за темою: «Психологічні тренінгові технології в правоохоронній діяльності». Цей науково-практичний захід проходив за участю представників Центрального апарату МВС України, експертів Центральної психологічної служби поліції Баварії, тренерів Президіума поліції адміністративних округів Німеччини, практичних працівників психологічних служб та представників навчальних закладів України, Естонії, Молдови, Білорусії, Таджикистану та інших країн.

У зв'язку із ситуацією, яка склалась на сході України, відповідно до наказу Міністра внутрішніх справ України № 1010 від 30.09.2014, Донецький юридичний інститут МВС України був передислокований до м. Кривий Ріг, де на теперішній час здійснює свою діяльність.

Незважаючи на цю складну ситуацію, у якій опинився навчальний заклад, співробітники інституту не полишили добрі традиції та не лише забезпечили

навчальний процес на якісному рівні, а й продовжили активну науково-практичну діяльність за цим напрямом роботи на теренах Криворіжжя.

Протягом останніх двох років фахівцями Донецького юридичного інституту МВС України продовжується проводитись робота щодо налагодження співпраці з вітчизняними та іноземними вищими навчальними закладами, їх структурними відділами, науково-дослідними підрозділами, які займаються підготовкою майбутніх правоохоронців, психологів для правоохоронних органів. Окреме місце, при цьому, займає налагодження сталого взаємозв'язку з практичними підрозділами правоохоронних органів.

Цей напрям психологічної діяльності орієнтований на реалізацію замовлень з науково-емпіричних досліджень; на розробку, вдосконалення та апробацію психологічних технологій у практичних підрозділах правоохоронних органів; висвітлення результатів науково-дослідної роботи в наукових статтях, обговорення на круглих столах, наукових конференціях; викладення результатів досліджень у науково-практичних посібниках та методичних рекомендаціях.

Сьогодні продовжується активна взаємодія між фахівцями-психологами Донецького юридичного інституту МВС України та психологами Головних управлінь Національної поліції Донецької, Луганської, Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградської, Миколаївської областей, з Центральним територіальним управлінням Національної гвардії України. На базі цих практичних підрозділів систематично проводяться науково-практичні семінари та круглі столи, спрямовані на поліпшення проходження служби та їх психологічне забезпечення за темами: «Психотерапія в роботі з посттравматичним стресовим розладом»; «Стресові ситуації, що виникають в професійній діяльності поліцейських».

Укладені договори про співпрацю з навчальними та науково-дослідними закладами МВС України, з громадською організацією «Ukrainian Recovery Resources», з Інститутом психології імені Г.С. Костюка Національної академії

педагогічних наук України. Налагоджено взаємодію з Університетом менеджменту освіти Національної академії педагогічних наук України.

Слід зазначити, що налагоджена науково-практична діяльність Донецького юридичного інституту у напрямі психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів бере свій початок з серпня 2003 року, коли наказом МВС України на базі вишу було створено Центр впровадження психотренінгових технологій (Центр ВПТ). У 2006 році Центр отримав статус науково-дослідного підрозділу та став першим в Україні науково-дослідним та навчально-практичним експериментальним центром з проведення соціально-психологічних тренінгів з різними категоріями працівників ОВС, а також підготовки тренерів-психологів. Науково-дослідний центр призначався для здійснення наукових досліджень, методичних розробок та практичного впровадження в діяльність органів внутрішніх справ новітніх тренінгових технологій, спрямованих на формування у працівників ОВС психологічної готовності до впевнених дій в екстремальних ситуаціях, навичок комунікації, стресостійкості та безпечної поведінки, а також на комплексне вирішення професійних та психологічних проблем, що виникають у працівників правоохоронних органів під час служби. У центрі працювали як вітчизняні фахові науковці-психологи, серед яких кандидат психологічних наук Литвинова Галина Олексіївна, яка наразі обіймає посаду начальника відділення психологічного забезпечення управління кадрового забезпечення Департаменту патрульної поліції України, так й іноземні фахівці-психологи, представники Баварії, Німеччина.

На жаль у 2014 році, у зв'язку з подіями на Сході нашої держави та тимчасовим переміщенням навчального закладу до м. Кривого Рогу, діяльність науково-дослідного центру було припинено. На теперішній час науково-дослідною роботою у сфері психологічного забезпечення діяльності працівників правоохоронних органів займається сектор науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України. Попри наявні труднощі, представники

сектору здійснюють активну науково-практичну діяльність у напрямі збереження та примноження надбань у сфері психологічного забезпечення практичної діяльності службовців правоохоронних органів, що є гідним продовженням діяльності науково-дослідного центру впровадження психотренінгових технологій Донецького юридичного інституту МВС України.

У сучасних умовах службова діяльність правоохоронців пов'язана із припиненням злочинних посягань на життя та здоров'я пересічних громадян, працівники правоохоронних органів при цьому досить часто дістають поранення, каліцтва, переживають наслідки посттравматичних стресових порушень.

З метою підготовки майбутніх правоохоронців до психологічних особливостей професійної діяльності, з курсантами та студентами започатковано проведення психологічних тренінгів на теми: «Адаптація до умов вишу зі специфічними умовами навчання», «Психопрофілактика суїцидальної поведінки», «Формування впевненої поведінки», «Методи самозахисту в агресивному середовищі», «Стратегії поведінки в конфліктній ситуації», «Згуртованість у взводі та психологічний клімат в групі», «Формування колективного мислення», «Вміння приймати рішення в екстремальних ситуаціях» тощо.

Наразі практична діяльність фахівців Донецького юридичного інституту МВС України реалізує перспективні завдання у проведенні психологічної роботи на наступних напрямках:

- наукове обґрунтування заходів психологічного забезпечення професійної й функціональної надійності співробітників правоохоронних органів під час виконання завдань в умовах, що потребують граничної мобілізації фізичних, психологічних та моральних якостей;

- психологічна підготовка представників правоохоронних органів до діяльності у кризових, надзвичайних обставинах та ситуаціях; розробка засобів захисту особового складу від травмуючого впливу психогенних факторів оперативно-службової діяльності;

- розробка новітніх методів та психотехнологій в межах професійно-психологічної підготовки правоохоронців до дій в ризиконебезпечних ситуаціях оперативно-службової діяльності;

- удосконалення професійно-психологічної підготовки співробітників правоохоронних органів у забезпеченні особистої безпеки в ризиконебезпечних ситуаціях.

Упевнені, що наша спільна робота у науково-практичних заходах, спрямованих на вирішення актуальних питань психологічного супроводу працівників правоохоронних органів, сприятиме якісній підготовці фахівців та покращенню умов їх службової діяльності.

Сьогодні, серед присутніх учасників круглого столу ми раді вітати:

1. Шкроба Артура Олександровича – т.в.о. начальника Управління патрульної поліції у м. Кривому Розі, лейтенанта поліції.

2. Романову Ольгу Іванівну – начальника сектору кадрового забезпечення Криворізького відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області, підполковника поліції.

3. Барщевського Станіслава Валерійовича – речника Управління патрульної поліції у м. Кривому Розі, капітана поліції.

4. Кендиш Олену Миколаївну – старшого психолога сектору кадрового забезпечення Криворізького відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області, підполковника поліції.

5. Яковлева Олександра Сергійовича – начальника служби психологічного забезпечення Центрального територіального управління Національної гвардії України.

6. Філіпенка Анатолія Вікторовича – старшого офіцера-психолога служби психологічного забезпечення Центрального територіального управління Національної гвардії України.

7. Маліцьку Лоліту Борисівну – доцента кафедри загальної та вікової психології Криворізького державного педагогічного університету, кандидата психологічних наук, доцента.

8. Гапона Михайла Михайловича – директора Криворізької зразкової радіотехнічної школи Товариства сприяння обороні України імені Двічі Героя Радянського Союзу Д. Б. Глінки.

9. Кучеренка Олександра Івановича – керівника Центру військово-патріотичного виховання молоді «Витязь».

10. Кочегарова Олексія Сергійовича – інспектора відділу спеціальної охорони ТОВ «ОА «Барс».

Також вітаємо присутніх представників науково-викладацького складу, курсантів та студентів, слухачів і аспірантів Донецького юридичного інституту й інших навчальних закладів. Бажаємо всім учасникам нашого наукового заходу плідної роботи, жвавих дискусій і яскравих вражень!

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

Бевзюк Інна Миколаївна

старший викладач відділу підготовки прокурорів з організації роботи в органах прокуратури, юрист третього класу Національної академії прокуратури України, кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОКУРОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сьогодні практичне впровадження досягнень психологічної науки спрямовано на вдосконалення діяльності правоохоронних органів, в тому числі органів прокуратури. У цьому аспекті актуальними є психологічні дослідження прокурорської діяльності, роботи прокурорів на основних функціональних напрямках, факторів, що впливають на успішність професійної діяльності працівників органів прокуратури різних організаційних рівнів, її результативність, а в кінцевому підсумку – ефективність роботи всієї системи прокуратури України. Цим проблемам було присвячено вивчення професійної думки прокурорських працівників з актуальних питань життєдіяльності відомства, шляхів його реформування й розвитку; соціально-психологічного клімату в колективі прокурорів як інтегрального феномена, що відображає рівень їх психологічної комфортності, ступінь врівноваженості і гармонійності психічного стану.

До вказаної проблематики також належать організаційно-правові питання психологічного супроводу прокурорської діяльності, адаптації та особистісного розвитку прокурорів, акмеологічного забезпечення вдосконалення ними свого професійного рівня. Незважаючи на нетривале існування (майже 2 роки) психологічної служби прокуратури, для якісного дослідження цього феномену важливого значення набуває емпіричне вивчення досвіду правової регламентації її організації та діяльності.

Під психологічним супроводом прокурорської діяльності пропонуємо розуміти систему організаційних та психологічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності роботи з добору, розстановки, професійної підготовки та виховання кадрів органів прокуратури. Початок нормативного регулювання цього напрямку психологічного супроводу нами пов'язується з наказом Генеральної прокуратури від 8 серпня 2012 року України № 68, яким затверджено Порядок організації роботи спеціалістів-психологів органів прокуратури України [1, с. 419-422].

Правова основа діяльності спеціалістів-психологів формувалася Конституцією України, законами України, указами Президента України, актами Кабінету Міністрів України, наказами та розпорядженнями Генерального прокурора України, іншими організаційно-розпорядчими документами Генеральної прокуратури України, а також указаним вище Порядком. Зокрема, окремі положення щодо проведення психологічного тестування, відбору претендентів на стажування, використання результатів їхнього психологічного дослідження для з'ясування придатності особи до прокурорської діяльності містили наказ Генеральної прокуратури України від 12 липня 2012 року № 1гн-2, яким внесені зміни до наказу «Про організацію роботи з кадрами в органах прокуратури України» [1, с. 20-26], Положення про порядок стажування в органах прокуратури України (із змінами, внесеними наказом № 1гн-2/2012). Наприклад, у пункті 2.6.3 цього Положення встановлено, що психологічні дослідження проводяться спеціалістом-психологом за апробованими психологічними методиками, які використовуються для визначення професійної придатності [1, с. 405-410].

Посади спеціалістів-психологів були передбачені в структурі та штатному розписі Головного управління кадрового забезпечення Генеральної прокуратури України, кадрових підрозділів прокуратур обласного рівня. На вказані посади підбиралися спеціалісти відповідно до Закону України «Про державну службу», наказів Генерального прокурора України, інших організаційно-розпорядчих документів щодо організації та проходження

державної служби в органах прокуратури відповідно до встановлених кваліфікаційних вимог, які мають вищу психологічну освіту та стаж роботи за фахом не менше трьох років. Добір кандидатів на посади спеціалістів-психологів у прокуратурах обласного рівня здійснювався за погодженням з Головним управлінням кадрового забезпечення Генеральної прокуратури України.

Загальне керівництво їхньою діяльністю покладалось на начальника Головного управління кадрового забезпечення Генеральної прокуратури України, а у прокуратурах обласного рівня – керівників кадрових підрозділів. Функціональні посадові обов'язки, права та відповідальність психолога визначалися посадовою інструкцією спеціаліста-психолога органів прокуратури та Порядком організації роботи спеціалістів-психологів органів прокуратури України. Для здійснення професійної діяльності психологи забезпечувалися окремим кабінетом та відповідними технічними засобами.

Спеціалістами-психологами органів прокуратури вирішувалися наступні основні завдання.

1) Вивчення індивідуальних та психологічних особливостей, ділових і моральних якостей та здібностей прокурорсько-слідчих працівників та осіб, що претендують на роботу в органах прокуратури, зокрема: а) вступників до вищих навчальних закладів, з якими Генеральною прокуратурою України укладено відповідні угоди на підготовку фахівців; б) претендентів на стажування в органах прокуратури; в) при вирішенні питань про зарахування до кадрового резерву для висунення на керівні посади в органах прокуратури, а також в інших випадках висунення на посади у центральному та обласних апаратах у разі надання відповідних доручень керівництвом Генеральної прокуратури України та прокуратур обласного рівня; г) при призначенні на посади номенклатури Генерального прокурора України.

2) Оцінка перспектив розвитку особи, прогнозування можливої поведінки на основі виявлених особистісних, характерологічних якостей та наявної соціально-психологічної обстановки.

3) Виховання та формування професійно важливих якостей та навичок у ході корекційних та практичних занять, семінарів, спеціальних тренінгових програм.

4) Проведення роботи, спрямованої на досягнення позитивних змін у психологічному стані та поведінці працівників.

5) Допомога працівникам органів прокуратури після стресових ситуацій.

6) Надання рекомендацій працівникам та керівникам органів прокуратури щодо роботи з окремими особами, попередження негативних явищ та формування позитивного соціально-психологічного клімату колективу.

7) Поширення психологічних знань серед працівників органів прокуратури та підвищення рівня їх психологічної культури.

Відповідно до визначених основних завдань окреслювалось коло функціональних напрямів діяльності спеціалістів-психологів органів прокуратури. Зокрема, ними здійснювалося: 1) планування та організація психологічного забезпечення кадрової роботи в органах прокуратури України з урахуванням посадових інструкцій, планів роботи та завдань керівництва; 2) здійснення організаційно-методичного та інформаційного забезпечення своєї діяльності; 3) надання консультативної допомоги керівникам органів прокуратури з питань, що входять до їх компетенції; 4) проведення індивідуально-психологічної роботи з працівниками, які мають ознаки утрудненої адаптації; 5) розробка та надання рекомендації щодо створення оптимального соціально-психологічного клімату в колективах, виховання взаємоповаги, відданості дорученій справі з метою підвищення працездатності прокурорських працівників; 6) здійснення роботи із психологічної профілактики порушень службової дисципліни та надання рекомендації щодо її зміцнення; 7) проведення психологічного тестування вступників до вищих навчальних закладів та претендентів на стажування в органах прокуратури, підготовка рекомендацій щодо наявності у них необхідних якостей та здібностей до обраної професійної діяльності; 8) проведення психологічних досліджень професійної придатності прокурорсько-слідчих працівників,

зокрема при призначенні на посади номенклатури Генерального прокурора України, а за дорученням керівництва – при вирішенні питань про зарахування до кадрового резерву для висунення на керівні посади в органах прокуратури, а також в інших випадках висунення на посади у центральному та обласних апаратах; 9) організація проведення нарад, семінарів, практичних занять, стажування спеціалістів-психологів прокуратур обласного рівня, надання їм методичної допомоги.

Спеціалісти-психологи несли відповідальність за проведення заходів психологічного забезпечення кадрової роботи органів прокуратури; доцільне та коректне застосування психологічних методів; компетентність даних ним висновків, пропозицій та рекомендацій; дотримання норм професійної етики; дотримання режиму обмеженого доступу до конфіденційної інформації при здійсненні психологічних досліджень, збереження отриманих відомостей.

Ураховуючи накопичений позитивний досвід діяльності спеціалістів психологів органів прокуратури, вважаємо за необхідне відновлення цієї інституції. У зв'язку з тим відповідні норми мають бути закріплені в Положенні про організацію роботи з кадрами в органах прокуратури України, затвердженому наказом Генеральної прокуратури України від 12 жовтня 2016 року № 357 (в якому сьогодні навіть не згадується психологія).

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про прокуратуру». Науково-практичний коментар : у 3 кн. / Кн. 3 : Галузеві накази Генерального прокурора України та інші відомчі нормативні акти прокуратури. – К. : Алерта, 2013. – 504 с.

Біба Анна Володимирівна, Кушнарьова Карина Олегівна

студенти 2-го курсу денної форми навчання Донецького юридичного інституту МВС України

Пекарський Сергій Петрович

доцент кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук (науковий керівник)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ПРОТИДІЇ ДИТЯЧІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Відповідно до діючої Конституції України наша держава проголошена соціальною [1, ст. 1], в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Для нашого дослідження вагоме місце має соціальна справедливість та психологічний супровід соціалізації дітей у середовище. Саме тому серед основних повноважень поліції слід зазначити: здійснення превентивної та профілактичної діяльності, яка спрямована на запобігання вчинення дітьми проступків, кримінальних чи адміністративних правопорушень.

Окрім того, поліція у межах своєї компетенції, визначеної законом, здійснює контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вживає заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі, а також вживає заходів для запобігання та припинення насильства в сім'ї [2, с. 23]. Своєю чергою напрями діяльності, яку здійснюють підрозділи поліції вимагають регулювання її в кримінально-правовому аспекті, з урахуванням вікових особливостей дітей та психологічного становлення особистості.

Якщо мати на увазі предмет нашого дослідження, то під соціальною спрямованістю діяльності уповноважених підрозділів поліції на нашу думку,

необхідно розуміти здійснення комплексних оперативно-розшукових та профілактичних заходів співробітниками поліції, які направлені на соціальний захист дітей, а у більш вузькому розумінні – це система прийомів і заходів, які застосовуються при вирішенні конкретних завдань боротьби зі дитячою злочинністю. Соціальна направленість діяльності підрозділів поліції також і індивідуалізована, так як, ця діяльність здійснюється стосовно конкретної дитини, з урахуванням конкретних умов існування цієї особи та оточуюче її середовище, зокрема стресові ситуації для сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Отже кожна особа знаходиться в певному соціальному середовищі, під яким слід розуміти суспільні, матеріальні та духовні умови, що оточують людину, забезпечують її формування і діяльність [3]. Саме тому діяльність підрозділів поліції охоплює як і соціальне середовище, в якому знаходиться неповнолітня особа, так і ті соціальні інститути [3, с. 172] (держава, школа, сім'я, мораль тощо), які впливають на функціонування суспільних відносин.

Розглядаючи дану проблему необхідно вказати, що під соціальною роботою з дітьми та молоддю визнається діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ незалежно від їх підпорядкування і форми власності та окремих громадян, яка спрямована на створення соціальних умов життєдіяльності, гармонійного та різнобічного розвитку дітей та молоді, захист їх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних та духовних потреб [4, с. 1]. Законом України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» [4] передбачені різні напрямки соціальної роботи, а саме: соціальне обслуговування, соціальний супровід, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальне інспектування, соціальний менеджмент, волонтерський рух тощо.

Своєю чергою коло об'єктів соціально-психологічного впливу в загальному плані доволі широке (наприклад матеріальна і соціально-культурна база, житлово-побутові умови, умови праці чи навчання, на які правоохоронні органи мають тільки опосередковане відношення). На нашу думку, необхідно

погодитися з думкою Д.А. Керімова стосовно об'єктів впливу - це ті негативні фактори суспільної життєдіяльності людей, які сприяють скоєнню правопорушень [5, с. 8-9]. Отже, до таких об'єктів відносяться:

- негативні фактори в організаційно-керівній діяльності державних органів влади та місцевого самоврядування (система загальної освіти, засоби масової інформації, установи культури, ідейно-виховна та культурно-масова робота);

- негативні фактори в між особових стосунках і поведінці людей (стосунки в процесі навчання, роботи, відпочинку, побуті, стосунки в сім'ї, тощо);

- негативні прояви у правосвідомості і соціально-правовому мисленні.

До суб'єктів соціальної роботи з дітьми та молоддю [4, с. 3] відносяться різні установи та організації, в тому числі і органи виконавчої влади, до яких відносяться і підрозділи Національної поліції. Так співробітники поліції безпосередньо здійснюють серед дітей соціальну профілактику – роботу спрямовану на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та запобігання такому впливу. Соціальна профілактика також передбачає здійснення системного обліку дітей, які виявили схильність до асоціальної поведінки, інформаційно-просвітницької, пропагандистської та агітаційної роботи серед дітей та молоді за місцем навчання, роботи та проживання, а також здійснення соціально-профілактичної роботи щодо запобігання наслідкам негативних явищ та їх подолання. Окрім цього співробітники поліції повинні спрямовувати зусилля і на соціальну реабілітацію дітей правопорушників – роботу, по відновленню морального, психічного та фізичного стану дітей та молоді, їх соціальних функцій, приведення індивідуальної чи колективної поведінки у відповідність із загально визнаними суспільними нормами і правилами. Працівники поліції надають соціально-правову допомогу і здійснюють виховну діяльність серед дітей, батьків, опікунів тощо. Вагомою являється взаємодія підрозділів поліції з іншими

органами та установами виконавчої влади, які здійснюють соціальну роботу з дітьми та молоддю – службами у справах дітей, центрами соціальних служб для молоді, відділами по справах культури, сім'ї і молоді, навчальними закладами тощо.

Особлива увага у діяльності поліції приділяється соціальному захисту дітей, які позбавлені батьківського піклування, безпритульним дітям, а також дітям які проживають в малозабезпечених сім'ях. Законом України «Про охорону дитинства» під дітьми, які позбавлені батьківського піклування визнаються діти [6, с. 1], які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в зоні проведення антитерористичної операції, та безпритульні діти.

Також у Законі України «Про охорону дитинства» дано визначення терміну «дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах» [6, с. 1 п. 7], під яким слід розуміти дитину, що потрапила в умови, які негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, насильством та жорстоким поведінням у сім'ї, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи

збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини.

Отже, соціально-психологічна спрямованість діяльності підрозділів міліції поліції повинна бути направлена на:

- оздоровлення умов життя і виховання дітей у випадку, коли обставини загрожують її нормальному розвитку;

- виявлення безпритульних дітей, дітей схильних до ведення бродячого способу життя, та заняття жебрацтвом;

- корекції особи дітей, які мають некримінальні (девіантні) відхилення у поведінці, щоб перешкодити їм перейти до вчинення злочинів;

- знешкодження джерел антисоціального впливу;

- виявлення та притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності батьків та осіб, які їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків по вихованню, навчанню та розвитку дітей;

- попередження насильства в сім'ях, притягнення до відповідальності осіб, які допускають випадки порушення Закону України «Про попередження насильства в сім'ях»;

- проведення індивідуально-виховної роботи з дітьми, які потребують соціального захисту;

- на взаємодію з іншими органами і організаціями по виявленню причин та умов, які сприяють веденню дітьми бродячого способу життя, скоєння правопорушень та злочинів, з метою їх усунення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : станом на 1 січня 2006 року / Верховна Рада України. – К. : Парламентське видавництво, 2006. – 160 с. – (Офіційне видання)

2. Про національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII // Відомості ВР України. – 2015. – № 40-41. – С. 379.

3. Соціальна філософія: Короткий енциклопедичний словник / Загальна редакція і укладання: В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. – Київ – Харків: ВМП «Рубікон», 1997. – 400 с.

4. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю: Закон України від 21 червня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 42. – С. 213.

5. Социальная профилактика правонарушений: советы, рекомендации / под ред. Д. А. Керимова. – М. : Юрид. лит., 1989. – 256 с.

6. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – С. 142.

7. Про органи і служби в справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 за N 20/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 6. – С. 35.

Борець Тетяна Олександрівна

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції Навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД

В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У сучасній психології вивчення професійної діяльності людини посідає одне з центральних місць. Діяльність правоохоронних органів становить окремий різновид інтелектуально практичної праці, що передбачає підвищену активність і відповідальність виконавців. Як правило, вона пов'язана з дефіцитом часу та інформації під час підготовки окремих дій, їх виконанням за умов раптовості, перешкод, інтенсивних фізичних і психологічних навантажень. Виконуючи свої обов'язки, працівники правоохоронних органів не з власної ініціативи, а відповідно до закону повинні захищати права і законні інтереси громадян. Водночас вони можуть обмежувати права громадян, якщо

без цього неможливе виконання професійних обов'язків, з необхідними поясненнями з цього приводу. Саме тому подальший розвиток науково обгрунтованого підходу до організації професійної діяльності всіх без винятку підрозділів і служб слід визнати безумовно актуальним.

Відомо, що діяльність правоохоронних органів характеризується такими ситуаціями, які відрізняються наявністю в них факторів, що сильно впливають на людей і їхню діяльність і визначені як екстремальні. В останні роки спостерігається тенденція підвищення екстремальності їх діяльності, яка пов'язана із затримкою злочинців, звільненням заручників, застосуванням зброї, забезпеченням правопорядку в період масових заходів, стихійних лих і надзвичайних ситуацій.

Незважаючи на доволі різну специфічність служб і підрозділів правоохоронних органів, значна більшість з них виконує поставлені перед ними завдання в тісній взаємодії з іншими громадянами. Від рівня цієї співпраці залежить ефективність діяльності працівника правоохоронних органів. Професійна діяльність працівників різноманітна та складна, має чимало відмінностей від інших видів професійної діяльності, яким також притаманні екстремальні, небезпечні умови праці. Розглядаючи професійну діяльність працівників правоохоронних органів, зазначимо, що, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», на поліцію в Україні покладені: адміністративна, профілактична, оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна, виконавча та охоронна функції. Виконання службових завдань працівниками поліції в більшості випадків пов'язане з людським фактором, тобто з потребами, прагненнями, бажаннями, відчуттями, індивідуальними особливостями громадян – усім, що перебуває у сфері взаємовідносин «людина–людина».

Психологічна специфіка пов'язана також із дією таких екстремальних чинників, як небезпека і надзвичайний динамізм розвитку подій; дефіцит часу та інформації; невизначеність можливих варіантів зміни обстановки; необхідність негайного вирішення завдань, що вимагають нестандартного,

творчого підходу; висока відповідальність за наслідки прийнятих рішень. Не слід також забувати, що на поліцію покладаються повноваження силового врегулювання найбільш небезпечних антисоціальних виявів порушення публічного порядку шляхом застосування різних засобів примусу, в тому числі фізичної сили, спеціальних технічних засобів і спеціальної техніки.

Такі конфліктогенні ситуації чинять на усіх, у тому числі на працівників правоохоронних органів, значний психологічний вплив. Вони створюють труднощі у вирішенні професійних завдань, позначаються на успішності дій, вимагають від персоналу психологічної стійкості, особливої підготовки, особливого уміння діяти за таких умов. На професійну діяльність працівників правоохоронних органів впливає низка чинників: соціально-демографічні, соціально-політичні, соціально-психологічні та інші. Однак чи не найвагомішими є соціально-психологічні фактори. За результатами досліджень у комплексі стресогенних чинників вітчизняних правоохоронних органів найбільш типовими є дефіцит часу, складність оперативної обстановки, невизначеність і непередбачуваність подій, високий ступінь відповідальності, дезорганізація соціальної сфери, відсутність повноцінного відпочинку, недостатність професійного досвіду, ненадійність технічних засобів захисту, часті ненормовані добові чергування, обставини, пов'язані із загрозою для життя, неможливість виконання функціональних обов'язків у повному об'ємі. Значні щоденні витрати часу, фізична напруга й емоційні навантаження, скорочення вільного особистого часу – стійкі характеристики діяльності працівників правоохоронних органів.

Окрім того, службова діяльність вимагає від правоохоронців сміливості, мужності, самопожертвування, готовності піти на ризик і пожертвувати своїм здоров'ям заради виконання службового обов'язку. Особливістю правоохоронної діяльності, на відміну від інших професійних організацій, залишаються жорсткі вимоги, постійний контроль і неформальна регламентація поведінки працівників у побуті, їхніх зв'язків і знайомств.

Зважаючи на наявність подібного тиску на правоохоронців особливого значення набуває питання забезпечення психологічного супроводу їх діяльності.

Психологічний супровід – це недирективна форма надання психологічної допомоги, спрямована на підсилення, удосконалення, розвиток, саморозвиток самосвідомості особистості, допомоги, яка запускає механізми саморозвитку й активізує власні ресурси людини; цілісний, безперервний процес вивчення, аналізу, розвитку й корекції пізнавальних, мотиваційних, емоційно-вольових процесів особистості, яка є суб'єктом супроводу; система заходів професійного психолога, що спрямована на створення умов для успішної діяльності та розвитку особистості на різних етапах онтогенезу [1, с. 50].

Мета психологічного супроводу професійної діяльності полягає у повноцінній реалізації професійно-психологічного потенціалу особистості і задоволенні потреб суб'єкта діяльності. Складовими цього психологічного супроводу є: забезпечення оптимального соціально-психологічного мікроклімату; встановлення міри задоволеності роботою та умовами праці і відпочинку; поліпшення режиму праці та відпочинку; професійний відбір, підвищення кваліфікації; система заохочень і покарань; профкорекція; попередження виникнення небажаних функціональних станів; засоби запобігання девіантній поведінці, професійній деформації; створення кімнат психологічного розвантаження тощо.

Що ж стосується сутності психологічного супроводу професійної діяльності саме керівників органів та підрозділів правоохоронних органів, то хотілося б перш за все звернути увагу на складність і специфічність управлінської професійної діяльності, що обумовлена високим ступенем відповідальності, значною кількістю внутрішньоорганізаційних та зовнішніх факторів, великою кількістю функцій, які складають структуру управлінської діяльності та зумовлюють широкий спектр вимог до особистості керівника. Виходячи з цього, ми розуміємо психологічний супровід професійної

діяльності керівників органів та підрозділів правоохоронних органів як комплексний та системний вплив на суб'єкт управлінської діяльності з метою вдосконалення його індивідуально-психологічних характеристик як керівника, особистісно-професійного зростання як управлінця та підвищення якості здійснення ним управлінських професійних функцій.

Розкриваючи особливості психологічного супроводу доцільно також визначити і напрямки реалізації в процесі професійної діяльності керівника органів і підрозділів правоохоронних органів, а саме: консультації керівників з психологічних питань управління особовим складом; навчання керівників управлінню підпорядкованим колективом; формування психологічної готовності керівників до управлінської професійної діяльності; розвиток професійного потенціалу керівного складу; здійснення психолого-педагогічних впливів щодо розвитку управлінських здібностей; підвищення кваліфікації керівників в рамках прикладної юридичної психології; актуалізація безперервної самоосвіти та саморозвитку як управлінця.

Психологічний супровід професійної діяльності керівника органів і підрозділів правоохоронних органів повинен забезпечуватися через реалізацію наступних принципів: цілеспрямованість, що полягає у підпорядкованості меті, її усвідомленню і сприйнятті керівником психологічного супроводу; активності й самостійності, що створюють спрямованість інтересів, мотивів і зусиль керівника на самопізнання, розвиток професійно важливих якостей, рефлексивності; гуманізації, що розглядає керівника як вільну особистість, як є повноцінним суб'єктом життя; відкритості, тобто готовності до встановлення відносин і зв'язків з різними суб'єктами управлінської професійної діяльності; коректності, що припускає опору на професійну етику, такт, толерантність керівника; комплексності, системності та систематичності, що передбачає єдність поставлених цілей, завдань і результату психологічного супроводу; єдність діагностики та корекції, що передбачає психологічний супровід професійного розвитку керівника у динаміці з урахуванням можливих прогалин і помилок.

Успішна реалізація професійного супроводу професійної діяльності керівників органів та підрозділів правоохоронних органів забезпечить розвиток на таких рівнях як: позитивна динаміка управлінських рішень та суб'єктивна задоволеність управлінською професійною діяльністю.

Психологічний супровід професійної діяльності керівника органів і підрозділів правоохоронних органів можна організувати за допомогою наступних технологій, а саме: рефлексивно-розвиваючої діагностики; соціально-психологічних та професійно-психологічних тренінгів особистісно-професійного розвитку та підвищення соціально-професійної і психолого-юридичної компетентності; навчання технік аутотренінгу саморозвитку; моніторингу особистісно-професійного розвитку; ситуативно-рольових ігор із розвитку навичок вирішення управлінських завдань; психологічного консультування з проблем особистісно-професійного розвитку; проектування альтернативних сценаріїв управлінського професійного життя; практикуму вдосконалення навичок оптимальної управлінської взаємодії; ретроспекції управлінського професійного життя тощо.

Підсумовуючи варто зазначити, що, зважаючи на широке коло обов'язків та завдань, які постають перед працівниками правоохоронних органів, їх відповідальність та важливість, а також безпосередній вплив чи на усі сфери життєдіяльності громадян, переоцінити значення психологічного супроводу для цієї категорії службовців фактично не можливо. У сучасних умовах постійного збільшення кількості внутрішніх та зовнішніх загроз як безпеці окремих громадян, так і національній безпеці в цілому, важливість цієї форми психологічної допомоги лише зростає.

Список використаних джерел:

1. Бойко-Бузиль Ю. Ю. Психологічний супровід професійної діяльності керівників органів і підрозділів МВС України / Ю. Ю. Бойко-Бузиль // Проблеми сучасної психології. – 2015. – Вип. 27. – С. 47-57.

Буга Ганна Сергіївна

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЖІНОК-ПОЛІЦЕЙСЬКИХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Необхідно зазначити, що Україна, зосереджуючи увагу на впровадженні загальнолюдських цінностей, прагне до забезпечення паритетного становища жінок та чоловіків в усіх сферах життєдіяльності суспільства, в тому числі й у публічній сфері, враховуючи при цьому психофізичні особливості кожного в них. Тому проблематика, щодо дисбалансу можливостей доступу жінок та чоловіків до бажаного місця праці набуває особливого значення [1, с. 300].

Жінка в українській поліції вже нікого не дивує. Мало того, важко назвати службу, де б не було представниць слабкої статі. Проте, які ж вони слабкі, якщо працюють у підрозділах кримінального блоку, слідчими, експертами, патрулюють вулиці, працюють дільничними. І це не просто мода, це – потреба суспільства. Не секрет, є такі якості людини, які притаманні тільки жінці і вони неабияк допомагають в роботі правоохоронця [2].

Отже, як вже зазначалося, жінка-поліцейський давно перестала бути новиною в сучасному суспільстві. В даний момент кількість дівчат в поліції неухильно зростає. Співробітниці поліції давно займають не тільки «кабінетні» посади, а й працюють нарівні з чоловіками. Основною метою дівчат, які хочуть пов'язати своє життя з поліцією, є інтерес до даного виду діяльності, а також прагнення показати оточуючим свою силу і незалежність, довести світові деякі аспекти рівності статей. Для більш мужніх жінок робота в поліції – це відмінний виплиск своїх якостей, для більш жіночних і тендітних – можливість згладити свою жіночність, зміцнити характер і отримати досвід в спілкуванні з більш досвідченими і рішучими людьми [3].

Актуальність дослідження проблеми служби жінок в правоохоронних органах України сьогодні пов'язана, перш за все, з тим, що однією з цілей державних програм є впровадження гендерної рівності та ліквідація всіх форм дискримінації жінок на основі створення умов і правових норм, необхідних для здійснення на практиці конституційного принципу рівних прав і рівних можливостей жінок та чоловіків [4, с. 318].

Згідно з ч.1 ст.49 Закону України «Про Національну поліцію України» від 02 липня 2015 року № 580-VIII, на службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою [5].

Слід приділити увагу тому, що нині, хоча й на законодавчому рівні, усе ж таки створені реальні передумови забезпечення та реалізації рівних прав жінок та чоловіків щодо працевлаштування, однак конкретизація положення щодо гендерної рівності під час працевлаштування в різних сферах суспільного життя, у тому числі й у правоохоронній, узагалі відсутня [1, с. 300].

Такий вид професійної діяльності жінок, як служба в органах внутрішніх справ завжди висував цілий ряд економічних, соціальних, демографічних та правових проблем і потребував додаткового дослідження. Варто зазначити, що в нинішній час, в умовах ринкової економіки, жорстокої конкуренції на ринку праці та економічної кризи ці проблеми ще більше загострилися [6, с. 3].

За умов європейського вибору України необхідність осмислення та впровадження міжнародного досвіду в цій сфері, формування та реалізації державної гендерної політики набуває особливого значення. Цілі розвитку тисячоліття, ухвалені на саміті Тисячоліття ООН у 2000 році, стали для України орієнтиром розвитку соціального, політичного та економічного життя на тривалий період (до 2015 року). Вони знайшли своє підтвердження у прийнятому в 2005 році Законі України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» [7, с. 4].

Але незважаючи на таку спрямованість світової та державної політики, в українському суспільстві спостерігаються диспропорції у соціальних позиціях (різниця у доступі чоловіків і жінок до робочих місць), які сприяють зростанню соціальної напруженості. У першу чергу це стосується постійного зростання безробіття в суспільстві і фемінізації бідності. На сьогоднішній день в правоохоронних органах України працює все більше жінок, в той час, як в суспільстві ця праця традиційно вважається чоловічою. Така ситуація вимагає проведення додаткових соціологічних досліджень з проблем встановлення гендерного паритету в правоохоронних органах, зокрема, вивчення умов та особливостей професійної діяльності чоловіків/жінок в органах внутрішніх справ України, розробка відповідних заходів з метою запобігання порушення їхніх прав. Результатом цих досліджень має бути окреслення основних напрямків забезпечення необхідних умов для реалізації рівних прав чоловіків та жінок в органах внутрішніх справ на сучасному етапі їх функціонування [4, с. 318].

Прихід жінок на службу в органи поліції – закономірний процес розвитку гендерних відносин. Але слід зазначити, що це викликало низку питань. В прагненні досягнути гендерної рівності не слід забувати про розповсюдженість традиційних гендерно-рольових стереотипів, їх інертність. Як чоловіки, так і жінки є їхніми носіями. Служба в органах поліції висуває до жінок вимоги, які суперечать всім традиційним стереотипам жіночої поведінки і підтримують чоловічі. Жінки такі вимоги «чоловічої поведінки» виконують у більшості не в повному обсязі [8, с. 375].

Для жінки, яка потрапила на роботу до «чоловічого» відділу, існує можливість вибору однієї з трьох стратегій поведінки: 1) підкоритися вимогам стереотипів, виконувати другорядні ролі в відділі, ставитися до гендерної приналежності як до «долі»; 2) намагатися в процесі професійної діяльності довести, що жінка може бути краще та перспективніше, ніж колеги-чоловіки; 3) обрати суто «чоловічу» поведінку, намагатися ні в чому не поступатися чоловікам. Найчастіше обирається перша стратегія, але така поведінка не

відповідає принципу рівних можливостей для чоловіків та жінок [8, с. 376]. Робота в «жіночих» службах пов'язана з виконанням неспецифічних функцій для органів поліції, які в переважній більшості країн Європи виконують не атестовані спеціалісти. Їхні обов'язки майже не відрізняються від діяльності спеціалістів аналогічних підрозділів в приватних та державних організаціях [4, с. 322].

Стереотипи самореалізації у виконанні традиційних сімейних обов'язків вимагають від жінки набагато більших витрат часу ніж від чоловіків. Відсутність «часу на родину» жінка також переживає боляче. Наслідки «подвійної зайнятості» негативно впливають як на родину, так і на службу. Наприклад, працівники-жінки висувують більш низькі вимоги до власного кар'єрного зростання. За даними опитування дівчат-курсантів кар'єрні очікування не піднімаються вище посади заступника начальника або начальника відділення. В той же час хлопці-курсанти хотіли б стати заступником начальника або начальником райвідділу, отримати посаду в міністерстві. Серед пояснень більш низьких вимог до кар'єри з боку дівчат на першому місці стоїть побоювання не справитися з виконанням сімейних ролей та небажання демонструвати жорсткий авторитарний стиль керівництва [4, с. 322].

Зміни, яких потребують органи поліції, повинні торкатись і чоловіків, і жінок. Якщо працівник-жінка не хоче працювати нарівні з чоловіками, то цілком закономірно, що вона знаходиться на «другорядних» ролях та менше заробляє. За даними соціопитувань жінок, які прагнуть гендерної рівності з чоловіками в поліції, менше десяти відсотків [4, с. 323].

На теперішній час за міжнародними даними, жінки складають до 15% співробітників правоохоронних органів. Більшість жінок-поліцейських виконують паперову роботу та не займають керівних посад [9].

Однак, слід відмітити, на прикладі Донецької області, що сьогодні Донецька поліція – це воєнізована служба. Станом на жовтень 2016 року 4292 співробітники обслуговують 25 територіальних підрозділів. За гендерним

складом, 35% особового складу поліції Донеччини – це жінки, більшість з яких працюють на відповідальних посадах. Один із прикладів – прифронтова Авдіївка, де 46% працівників підрозділів – жінки. Майже всі жінки-поліціантки, хто працює в «гарячих точках», стали учасниками бойових дій [10, с. 71].

Отже, сьогодні в правоохоронних органах України несуть службу дуже багато представниць прекрасної статі. Кожен п'ятий співробітник МВС – жінка. Аналогічна ситуація і в більшості країн світу. Жінки вже давно перестали вважати поліцейську професію суто чоловічою, і з успіхом реалізують себе в цій службі. Вони служать практично у всіх поліцейських підрозділах, навіть в загонах спецназу і авіації. Та що там говорити! [11].

Однак, механізм реалізації та забезпечення гендерної рівності жінок та чоловіків не є досконалим, про що свідчить існування дискримінації осіб, як жіночої, так і чоловічої статі в українському суспільстві, зокрема, у реалізації прав на працю в процесі влаштування на службу в публічній сфері [1, с. 300].

Правовий захист гендерної рівності в Україні забезпечується за допомогою норм різних галузей права – цивільного, кримінального, сімейного, трудового, адміністративного тощо. Звернемо увагу, що положення даних галузей права не містять поняття «дискримінація за ознакою статі», проте встановлюють відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх статі [12, с. 187].

Отже, для досягнення рівності жінок та чоловіків, зокрема, в поліції, дослідникам, журналістам, та самим співробітникам правоохоронних органів потрібно викинути з голови стереотипи щодо «жіночих» та «чоловічих» якостей характеру, і зосередитися на впровадженні політик рівності на робочому місці, роботі із попередження та протидії дискримінації, а особливо протидії утиску жінок-поліцейських начальниками-чоловіками [9].

Список використаних джерел:

1. Сердюченко О. В., Коваленко Ж. А. Механізм забезпечення гендерної рівності при працевлаштуванні в органи прокуратури України / О. В. Сердюченко, Ж. А. Коваленко // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – №2. – С. 300-304.
2. Гаврилюк О. Жінка в поліції: світовий досвід / О. Гаврилюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/825602>.
3. Женщина-полицейский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://policewoman.ru/index/problematika/0-6>.
4. Ляшенко Н.О., Гузьман О.А. Соціологічні аспекти дослідження гендерного паритету в органах внутрішніх справ / Н.О. Ляшенко, О.А. Гузьман // Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 48. – 2010. – С. 318-325.
5. Про Національну поліцію України: Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40-41. – ст. 379. – Редакція від 05 жовт. 2016 року.
6. Шульженко І. В. Правове регулювання праці жінок – працівників органів внутрішніх справ України : автореф. канд. юрид. наук: 12.00.05 – Х., 2009. – 22 с.
7. Максименко Н. В. Адміністративно-правове регулювання службової діяльності жінок у міліції : автореф. канд. юрид. наук : 12.00.07. – К., 2010. – 34 с.
8. Свеженцева Ю. О., Мороз А. В. Аналіз проблеми гендерної нерівності в органах внутрішніх справ крізь призму теорій визнаних і сторонніх, схізмогенезісу та маргінальності / Ю. О. Свеженцева, А. В. Мороз // Наукові студії Львівського соціологічного форуму «Багатовимірні простори сучасних соціальних змін» : [збірник наукових праць]. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2008. – С. 375-379.

9. Сverdлова О. Жінки в поліції / О. Сverdлова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://noborders.org.ua/zhinki-v-politsiyi/>.
10. Аброськін В. В. Поліція Донеччини: від краху до відродження / В. В. Аброськін // Всеукраїнська науково-практична конференція: «Національна поліція Донеччини: проблеми становлення та стратегія розвитку – 2016»: Зб. тез доповідей. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ». – С. 71-74.
11. Савченко І. Професія: жінка – поліцейський / І. Савченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://liga-police.com.ua/press/show/profes-ya-j-nka-pol-ceyskiy>.
12. Ганзицька Т. С. Правоохоронні органи в механізмі забезпечення гендерної рівності в Україні / Т. С. Ганзицька // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право. – 2013. – Вип. 5. – С. 185-190.

Бучма Вікторія Володимирівна

старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

**ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ КОМУНІКАТИВНОЇ ЗДАТНОСТІ
ПІДЛІТКІВ ЯК УМОВИ ЇХ ОСОБИСТІСНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ**

Гуманістична спрямованість навчально-виховного процесу у школі визначається тим, наскільки цей процес створює передумови для розвитку такої особистості, яка здатна вирішувати проблеми і долати труднощі, здійснювати вибір і проявляти самостійність, відповідальність, гнучкість у прийнятті рішень. Найважливішим етапом розвитку особистості є підлітковий вік. Саме в цьому віці відбувається процес самоствердження особистості, пов'язаний з самопізнанням. Слід зауважити, що процес пізнання підлітком самого себе нерідко супроводжується переживаннями як негативного так і позитивного характеру. Переживання негативного характеру є результатом інтеріоризації (засвоєння підлітком суджень і оцінок про себе з боку дорослих). Переживання

позитивного характеру пов'язані з самореалізацією (спрямованістю підлітка на саморозвиток). Значущою сферою самореалізації підлітків виступає міжособистісне спілкування як провідна діяльність цього віку. Узагальнюючи результати досліджень комунікативного розвитку особистості доходимо висновку, що використання підлітками діалогічного виду спілкування сприяє їх особистісному розвитку. Метою діалогічного спілкування є взаємопізнання, а також самопізнання і саморозвиток його учасників. Суб'єкт – суб'єктне спілкування (діалогічне) відбувається за умов сприйняття співрозмовниками один одного як неповторної індивідуальності [2, с. 175]. У вмінні спілкуватися з іншими людьми виявляється така особистісно-комунікативна якість людини як комунікативна здатність. Комунікативна здатність як загальне вміння спілкуватися вимагає від особистості володіння такими вміннями, як вміння здійснювати усну і письмову комунікацію, вміння сприймати і розуміти партнера зі спілкування.

Гіпотеза дослідження містить такі положення: умовою особистісної самореалізації підлітків є сформованість в них комунікативної здатності як здатності до міжособистісної взаємодії; формування комунікативної здатності певним чином залежить від взаємозв'язків між її структурними компонентами. В процесі дослідження та при інтерпретації отриманих даних спиратимемося на визначення комунікативної здатності як спроможності до побудови суб'єкт – суб'єктних відносин, тобто, до діалогічного виду спілкування, що сприяє особистісному розвитку людини. Згідно визначення поняття комунікативної здатності, виділяємо в її структурі наступні компоненти: мотиваційний компонент (спрямованість особистості, потреба у спілкуванні); вольовий компонент (здатність до самоконтролю у спілкуванні); поведінковий компонент (вміння розв'язувати конфліктні ситуації, вміння емоційно співпереживати). Експериментальне дослідження здійснювалося за таким напрямком: мотиваційний компонент: методика діагностування спрямованості особистості «Орієнтаційна анкета» Б. Басса, адаптована І. М. Пейсаховим (виявляються наступні спрямованості: спрямованість на себе, своє «Я»; спрямованість на

спілкування; спрямованість на справу) [3, с. 422-426]; опитувальник «Потреба у спілкуванні» за Ю. М. Орловим (отримані бали свідчать про дуже низьку потребу у спілкуванні, низьку, середню, високу та дуже високу) [4, с. 110-113]. Слід зазначити, що при інтерпретації результатів опитувальника потребу у спілкуванні необхідно розглядати не просто як бажання спілкуватися з іншими людьми, а як мотиваційну складову спілкування. Вольовий компонент: методика діагностики самоконтролю у спілкуванні М. Снайдера (виявляється три рівні комунікативного контролю: високий, середній та низький). Поведінковий компонент: методика «Оцінка способів реагування у конфлікті» К. Томаса (адаптований варіант Н. В. Гришиної (вивчення стилів поведінки в конфліктній ситуації: (конкуренція, пристосування, компроміс, співробітництво, уникання) [1, с. 172-176]; методика «Діагностика рівня полікомунікативної емпатії» (за І. М. Юсуповим) [4, с. 120-121].

Експериментальну вибірку склали учні 7-х класів у кількості 62 чоловік. Дані проведеного дослідження свідчать про те, що 77% учнів мають дуже низьку потребу у спілкуванні, 23% учнів – низьку потребу у спілкуванні. Потреба у спілкуванні мотивована потребою у пізнанні іншого та у самопізнанні. 48% вибірки мають спрямованість на спілкування. Спрямованість учня на спілкування характеризується потребою у спілкуванні з метою встановлення емоційних відносин з оточуючими, орієнтація на спільну діяльність. Проте слід зазначити, що спрямованість на міжособистісну взаємодію іноді перешкоджає позитивному виконанню окремих навчальних завдань. Серед способів регулювання конфліктів 53% учнів даної вибірки обирають співробітництво (пошук рішення, яке б задовольняло інтереси обох сторін). В них високий комунікативний контроль, що означає вміння слідкувати за собою та управляти своїми емоційними проявами; співчутливість та вміння швидко встановлювати контакти свідчать про наявність в учнів високого рівня розвитку емпатії. 34% учнів цієї вибірки серед способів регулювання конфліктів обирають компроміс (регулювання шляхом взаємних поступок). В них середній комунікативний контроль (відкритість до спілкування, щирість

стосунків з оточуючими, вміння враховувати їх інтереси, стриманість емоційних проявів) та середній рівень розвитку емпатії (стриманість емоційних почуттів перешкоджає встановленню щирих взаємин з оточуючими). 13% учнів обирають конкуренцію як спосіб регулювання конфлікту (задоволення власних інтересів всупереч інтересам інших). В таких учнів низький комунікативний контроль та низький рівень розвитку емпатії. Вони мають труднощі у встановленні контактів з оточуючими внаслідок не співвідношення своєї поведінки з поведінкою інших. 33% вибірки мають спрямованість на справу. Спрямованість учня на справу означає його прагнення до спілкування в процесі спільної діяльності, але не заради спілкування як такого, а з метою найліпшого виконання учбового завдання. Серед способів регулювання конфліктів 15% вибірки учнів обирають компроміс. В них спостерігається середній комунікативний контроль та середній рівень розвитку емпатії. Стриманість в емоційних проявах іноді заважає встановленню щирих взаємин з іншими. 10% учнів обирають пристосування (відсутність прагнення відстоювати свої інтереси). Мають середній комунікативний контроль та середній рівень розвитку емпатії. 75% учнів обирають співробітництво. Мають високий комунікативний контроль та середній рівень розвитку емпатії. Спостерігається вміння учнів управляти проявом своїх емоцій. 19% вибірки мають спрямованість на себе. Домінування у учня спрямованості на своє «Я» означає, що його спілкування орієнтовано на задоволення власних потреб і інтересів безвідносно до інтересів інших людей та мети спільної діяльності. Спрямованість на себе пов'язана зі схильністю до конкуренції, з недостатнім самоконтролем. Це підтверджується отриманими в ході дослідження даними. Серед способів регулювання конфліктів 67% учнів обирають конкуренцію (прагнення задовольнити власні інтереси всупереч іншим). У них спостерігається середній комунікативний контроль, який характеризується відкритістю до спілкування, щирістю стосунків з оточуючими, вмінням враховувати їх інтереси. Стриманість емоційних проявів зумовлена середнім рівнем розвитку емпатії. 8% учнів обирають уникання (відсутність прагнення

як до конкуренції так і до співпраці). низький комунікативний контроль характеризується імпульсивністю у спілкуванні, труднощами в зміні поведінки в залежності від ситуації спілкування. Низький рівень розвитку емпатії вказує на труднощі встановлення емоційних контактів. Учні не завжди здатні співвідносити свою поведінку із поведінкою інших людей. 25% учнів обирають співробітництво (прагнення задовольнити як власні інтереси так і інтереси інших, тобто, пошук альтернативи). Їх високий комунікативний контроль характеризується вмінням керувати проявом своїх емоцій, гнучкістю реагування на зміни ситуацій, вмінням постійно слідкувати за собою. Разом із тим в них спостерігаються певні труднощі у спонтанності самовираження, також їм не подобаються непередбачувані ситуації.

Доходимо висновку, що низька потреба у спілкуванні у більшості підлітків при їх спрямованості на спілкування може бути наслідком не сформованості в них комунікативної здатності.

Список використаних джерел:

1. Лучшие психологические тесты для профотбора и профориентации. Петрозаводск, 1992. – 318 с.
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Навчальний посібник. – К. : Академвидав, 2005. – 448 с.
3. Практикум по психологии личности / О. П. Елисеев. – СПб. : Питер, 2003. – 512 с.
4. Психодіагностика особистості підлітка. / За ред. О. Д. Кравченко, В. Ф. Моргуна, К. : 2009. – 136 с.

Володарська Наталія Дмитрівна

провідний науковий співробітник лабораторії психології особистості імені П. Р. Чамати Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У РОБОТІ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМИ СТРЕСОВИМИ РОЗЛАДАМИ ОСОБИСТОСТІ

Розглядаючи причинність виникнення посттравматичних стресових розладів необхідно враховувати фактор часу, тому, що він залишає свій відбиток на будь-якій закономірності і на будь-яких уявленнях, переконаннях. Одні й ті самі причини не завжди мають однакові наслідки. За результатами досліджень Вертхаймера (1912 рік) найчастіше комбінація стимулів в часі і просторі веде до переживань, результати яких не можуть бути передбачуваними на основі знань про кожний стимул в окремоті [2]. Уявлення та переконання, якими керуються особистість у визначенні життєвих планів особистості, своїх дій, є певні висновки з життєвого досвіду. І в цих враженнях, досвіді людини є певні викривлення, недостовірність, обмеженість, неадекватність і надмірна узагальненість, що провокує стрес, психологічні травми і розлади. В роботі з посттравматичними розладами необхідно притримуватись методу пресупозиції. В основі цього методу закладений принцип – «люди діють завжди як найкраще з того, на що здатні» [1]. У такому випадку не залишається місця для звинувачень та образ на дії людини. Якщо в її поведінці є щось неадекватне, загрозливе, агресивне, значить існує те, що необхідно зрозуміти і допомогти (якщо це можливо) це змінити, якщо неможливо змінити – то навчити людину цього уникати. В діалозі людина проявляє себе в усій повноті часового і просторового вектору життя, причин і мотивів вчинків, планів і перспектив. Усі ці вектори окреслюють її життєву позицію, окреслюють зміст її внутрішнього світу [2].

Метод переживання травматичного досвіду в діалозі застосовується в роботі з посттравматичними стресовими розладами, з метою переведення цих

переживань клієнта в історію його біографії. В основу техніки покладений механізм відновлення лінії часу через створення нової історії, нарративу подій. Через реконструкцію життєвих подій, що травмували клієнта проговорюються переживання і усвідомлюється часова перспектива життєвих змін. Важливим стає готовність особистості до терапевтичних інтервенцій. Детальний опис подій активізує механізм поєднання окремих спогадів, усвідомлення цілісної картини. Цей засіб спрямований на механізм цілісності сприйняття подій. Переживання травм через розповідь, діалог активізує відновлення образу Я, його цілісності. Витіснені переживання (агресія, гнів, злість, розгубленість і т.інш.) особистості, що викликають розбалансованість, мозаїчність спогадів можуть перейти з підсвідомого в свідомі.

Технологія «Я і мій ресурс» передбачає відновлення особистісного ресурсу. Завдання для клієнта – зліпити, намалювати або описати свій ресурс. В цих технологіях задіяний механізм ідентифікації клієнта з бажаними особистісними характеристиками, яких йому бракує в кризовому стані. Пошук особистісних ресурсів активізує появу нових життєвих стратегій, форм психологічних захистів і стратегій нападу, відбувається їх регуляція. За рахунок механізму дистанціювання від минулого травматичного досвіду відновлюється емоційний стан особистості, відбувається трансформація травматичного досвіду в біографічний. Принцип «тут і тепер» створює умову усвідомлення і прийняття власних потреб, бажань в новій історії, що активізує побудову нових життєвих цілей. Травматизація провокує повторення станів фрустрації за рахунок певних тригерів. Завданням терапії є виявлення що саме викликає підвищення емоційної напруги і за рахунок чого можливе її зниження. Одним з тригерів підняття емоційної напруги може стати індивідуальна тайна, що руйнує діалог, взаємодію, довірливе ставлення до партнер, що ускладнює, а часом, унеможлиблює діалог. Це створює перепони у внутрішньо-особистісному діалозі й партнерському спілкуванні. Повноцінне спілкування, взаємодія передбачає стремління до максимальної відкритості. В цьому процесі

відбувається боротьба за максимальне саморозкриття, самовираз з розкриттям всієї повноти його душі.

Ці технології можна застосовувати як в індивідуальній, так і груповій роботі. Ефективною є робота з сімейними парами, член яких має посттравматичні розлади. Психологічна допомога проводилась в оздоровчому центрі «Хирів- інвест» 2016 році з учасниками АТО (в тому числі і їх дружинами, 12 пар), які проходили реабілітацію після поранень, контузій та посттравматичних розладів. Робота з подружжям включала обговорення наслідків посттравматичних розладів, того що сприймається як негативне, від чого бажають звільнитися. Ці наслідки сприймаються як щось набуте, після певних подій, які потребують переосмислення, зміни почуттів, переживань, ставлення до цієї ситуації. Таким чином, нові уявлення, переживання створювали нову основу для позитивної поведінки, нового ставлення до ситуації, змін в сімейних стосунках, постановки нових життєвих планів, цілей, нових перспектив в подальшій професійній діяльності.

В роботі з сімейною парою використовувалось емпатичне вислуховування, переформування послань в діалозі один з одним, технологія казкотерапії, що допомагає створенню нового досвіду в поведінці учасників оповіді. Наслідки стресової ситуації – несприйняття позицій інших, відокремлення (те що Юнг називав стадією відокремлення від хаосу і непорозуміння в найближчому оточенні) [3]. Спостерігалось відокремлення учасників групи від усталених сценаріїв власної сім'ї, родини батьків, майже усіх її членів, намагання знаходити нові стратегії відмовлятися від небажаних планів (що нав'язані родичами або знайомими). В казці, яку створювала подружня пара формувався позитивний кінець. Важлива особливість написання казки – це акцент не на драматичні події, з протиборством добра і зла, а на позитиву роль любові до життя, довіри до світу, прийняття себе та інших з усіма недосконаlostями. Головна ідея казки – можливість змінити себе, своє ставлення, бажання, мрії, плани, стратегії досягнення них, та як наслідки цих змін – зміни інших. Метафоричність сюжету казки як спільної дії допомагає

учаснику діалогу у проходженні відокремлення, самостійності у виборі життєвих стратегій, усвідомленню власних потреб, прийняттю власної цінності, значущості. Це надає можливість набуті сміливість відрізнятись від інших. Казку можна намалювати, зліпити з пластиліну. Головним є обговорення фігур у малюнку чи скульптурі, фон на якому ці фігури створені. В процесі обговорення важливим є визначення усталених стереотипів поведінки, знаходження нових.

Психологічна травма породжує співзалежну поведінку членів родини (співчуття постраждалому, постійні розмови про це, про те як «спасати»). «Спасіння» стає в центрі сімейних проблем (включаючи усіх родичів), що утримує сімейну цілісність. Така стратегія «спасіння» заважає особистості проживати травму з власною відповідальністю за наслідки своїх дій. Усі члени сім'ї починають контролювати його дії, інтереси, втручатися в особисті плани. Таке ставлення породжує симбіотичні стосунки, що створює бар'єри у вільному життєвому виборі члена сім'ї, який опинився в посттравматичному стані. В співзалежних стосунках у нього змішуються уявлення категорій «моє» і «наше», що формує розгубленість, невпевненість. Такий стан характеризує певний регрес, що є характерним у період раннього дитинства, коли дитина не здатна відповідально ставитись до своїх вчинків і батьки, сестри, брати беруть цей обов'язок на себе. Такий патерн поведінки закріплюється і перетворюється в «спасіння» в дорослому віці. Така пролонгована гіперопіка травмованого сім'єю, дружиною в посттравматичний період формує пасивність, безпомічність і як наслідок залежну поведінку. Після повернення до повсякденного життя особистості важко адаптуватися до усталених вимог до звичайних громадян («я ризикував своїм життям, а вони сиділи вдома», «чого я повинен так як усі терпіти труднощі»). Приймати що «ти такий як усі» важко. Є бажання чути підтримку «ти герой», а замість цього ускладнення у вирішенні проблем, відсутність визнання «героїзму», що провокує агресію, стан фрустрації. Спостерігається пояснення життєвих невдач причинами

надіндивідуального, позаособистісного плану («ніхто не допомагає», «не було справедливості»).

Обговорення в групі тем про причини неспроможності відповідального ставлення до своїх вчинків стає психологічною підтримкою. До кожної теми підбиралися вправи для групової та індивідуальної роботи («Відмова гри у владу і керівництво», «Побудуй власні границі», «Як позбутися ненависті до себе», «Повернись обличчям до проблеми», «Навчись знову відчувати», «Нові ставлення, нові стосунки» та інші). Головним в обговоренні причин і наслідків посттравматичних розладів стає усвідомлення власних особливостей у сприйнятті реальності, складних життєвих проблем та визначення стратегій їх подолання. Впорядкування власного поля бажань, уявлень допомагає уникнути когнітивного дисонансу, нечіткості і суперечливості в ієрархії своїх життєвих цінностей, картини світу суспільства і самого себе. Побудова життєвих перспектив допомагає орієнтуватись у спектрі можливих варіантів вирішення повсякденних проблем і визначення найближчих цілей. У намічених перспективах взаємодіють внутрішні прогностичні схеми, що спираються на відрефлексований досвід та актуальні ситуаційні детермінанти. Зміни у визначенні життєвих перспектив залежать від оточення (бажання рідних, потреби професійної громади, перспектив розвитку соціуму) і власних індивідуальних життєвих смислів, інтересів. Таким чином практика групової психологічної роботи підтвердила специфічність організації групового процесу та її змістовного наповнення.

Список використаних джерел:

1. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Психотерапия зависимостей. Метод сказкотерапии. – СПб. : «Речь» 2001. – 176 с.
2. Ільїна Ю. Н. Трансформації ментальних моделей в осіб середнього віку у кризових життєвих ситуаціях / Монографія / УДК 159.95 – 053.85:316.485 – К. : 2007. – 240 с.

3. Юнг К.Г. Избранное / Пер. с нем. Е. Б. Глушак, Г. А. Бутузов, М. А. Собоцкий, О. О. Чистяков, отв. ред. С. Л. Удових. – Мн. : ООО «Попурри», 1998. – С. 85 – 93.

Галустян Олена Аркадіївна

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення Навчально-наукового інституту № 4 Національної академії внутрішніх справ, підполковник поліції, кандидат юридичних наук

Захаренко Людмила Миколаївна

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення Навчально-наукового інституту № 4 Національної академії внутрішніх справ, майор поліції, кандидат психологічних наук

Юрченко-Шеховцова Тетяна Іванівна

науковий співробітник наукової лабораторії з психологічного забезпечення діяльності Навчально-наукового інституту № 4 Національної академії внутрішніх справ

ІНТЕРАКТИВНІ ЗАНЯТТЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ АДЕКВАТНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ КУРСАНТІВ

Професійна мотивація працівників правоохоронних органів досить часто виступає предметом дослідження у науковій літературі. Професійна мотивація є необхідною передумовою розвитку професіоналізму поліцейських, а тому вивчення питання щодо формування адекватної мотивації на навчання та подальшу службу в Національній поліції України є актуальним завданням сьогодення.

Аналіз фахової літератури з даного питання дозволив визначити, що структурними елементами професійної мотивації, згідно з науковими поглядами А. К. Маркової, є: 1) професійне покликання, 2) професійні наміри, 3) ціннісні орієнтації в професійній діяльності, 4) мотиви професійної діяльності, 5) професійні домагання, 6) професійні очікування [1]. Першим «кроком» до оволодіння професією повинно бути професійне покликання.

Серед ряду існуючих класифікацій професійної мотивації правоохоронців найбільш поширеними є класифікації В. Л. Васильєва та А. П. Москаленка. Класифікація В. Л. Васильєва визначає п'ять основних типів професійної мотивації: 1) адекватний; 2) ситуаційний; 3) конформістський; 4) компенсаторний; 5) кримінальний [2]. Запропонована А. П. Москаленком (1999) класифікація включає шість типів професійної мотивації: 1) адекватний; 2) ситуаційний тип, пов'язаний з престижем професії та матеріальними стимулами; 3) ситуаційний тип, пов'язаний з романтичною привабливістю професії; 4) конформістський; 5) компенсаційний; 6) кримінальний [3].

Заслуговує на увагу дисертаційне дослідження Н. І. Чабанюк (2012), у якому зроблено спробу рівневого підходу до опису мотивації молодих фахівців-правоохоронців (зі стажем роботи до трьох років) до професійної діяльності:

1) високий рівень (адекватно сформовані уявлення про професію, що пов'язується із захистом прав і свобод громадян, боротьбою зі злочинністю; прагнення до успіху у професійній діяльності, самостійності і відповідальності, кар'єрного зросту, саморозвитку);

2) середній рівень;

3) низький рівень (до діяльності спонукають зовнішні мотиви; професія пов'язана з можливістю покращити свій матеріальний стан та використання професійних повноважень у власних цілях) [4].

Однією з головних умов реалізації освітнього процесу, в рамках якого розвивається й зміцнюється мотивація курсанта на службу в Національній поліції України, є мотивація на навчання. Дана мотивація ґрунтується на потребі, яка стимулює особистісну пізнавальну активність курсанта та готовність до засвоєння знань. Зовнішня мотивація виникає під впливом і тиском зовнішніх імпульсів (вимог, наказів, примусів тощо) та викликає зовнішній дискомфорт як зобов'язання виконувати чийось волю, а внутрішня мотивація – під впливом внутрішнього дискомфорту і зумовлює самоорганізацію особистістю власної діяльності, незалежно від чийсь волі (з метою отримання внутрішнього задоволення, позитивного психічного стану).

Формування й розвиток мотивації у курсантів до навчальної діяльності та майбутньої професійної діяльності є одним з головних завдань сучасної відомчої освіти.

Авторську модель розвитку внутрішньої мотивації навчальної діяльності здобувачів вищої освіти в освітньому процесі запропонував В. О. Климчук (2014). Дана модель є трьохрівневою і включає:

1) ситуаційний рівень (внутрішня мотивація виникає внаслідок задоволення в діяльності базових психологічних потреб, що визначається структурою та особливостями самої діяльності);

2) ситуаційно-ціннісний рівень (внутрішня мотивація виникає лише у ситуації виконання значимої, цінної діяльності, навіть якщо у цій діяльності задовольняються не всі базові потреби);

3) суб'єктно-ціннісний рівень (пов'язаний із набуттям ціннісного статусу не окремою діяльністю, а самими базовими психологічними потребами; діяльність переломлюється особистістю через призму ціннісної сфери таким чином, що людина в ситуації виконання навіть найнуднішої діяльності, буде шукати способи реалізації власних цінностей, чим переводить діяльність у статус внутрішньо мотивованої [5]).

Науковець стверджує, що формування внутрішньої мотивації молоді у навчальній діяльності призводить до значного зменшення кількості конфліктних цінностей, загальної кількості цінностей, зростання кількості факторів ціннісної сфери, розподілу цінностей на моральнісні та діяльнісні з виокремленням ціннісних груп самодетермінованості, компетентності та значимих стосунків [5].

Ми солідарні з В. О. Климчуком [5; 6] в тому, що розвиток внутрішньої мотивації особистості має на меті вирішення двох завдань: 1) сприяти появі досвіду внутрішньо мотивованої поведінки; 2) сприяти переходу здобутих у даному досвіді стратегій у ціннісну сферу. Саме тому для формування адекватної професійної мотивації курсантів у період навчання доцільно використовувати педагогічні та психологічні засоби.

До найефективніших психологічних засобів формування адекватної професійної мотивації відноситься соціально-психологічний тренінг (тренінг професійної мотивації працівників ОВС (А. П. Москаленко, Д. О. Кобзін (1999), мотиваційна тренінгова програма «Мотор» (Н. І. Ковальчишина (2008), програма розвитку професійної мотивації молодих фахівців ОВС (Н. І. Чабанюк (2012) тощо).

З метою вивчення мотивації курсантів (слухачів) на навчання та подальшу службу в Національній поліції України співробітниками наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення навчально-наукового інституту № 4 Національної академії внутрішніх справ (м. Київ) у квітні 2016 року було проведено анонімне опитування за розробленою анкетною, яка передбачала відповіді закритого типу. За результатами проведеного дослідження підготовлено інтерактивне заняття з елементами тренінгу «Розвиток адекватної професійної мотивації у курсантів», яке проводилось з курсантами випускних курсів на базі психотренінгового комплексу навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ у травні 2016 року. Пропонуємо деякі вправи, які були включені до програми проведення інтерактивного заняття.

Вправа «Діагностика ступеню задоволення основних потреб» (за А. Маслоу) проводилася з метою самостійного визначення курсантами ступеню значимості для них матеріальних потреб; потреби в безпеці; потреби в любові і приналежності; потреби у визнанні; потреби у самоактуалізації та подальшого окреслення зон незадоволених потреб, частково задоволених та задоволених потреб.

Міні-лекція про чинники прояву внутрішньої мотивації в особистості у навчальній та професійній діяльності спрямовувалась на усвідомлення курсантами детермінанти подальшого розвитку професіоналізму.

Виконання вправи «Колесо життя» дозволила курсантам визначити, яку сферу життєдіяльності необхідно вдосконалити, щоб жити гармонійно.

Групова дискусія «Вплив винагород на мотивацію» передбачала обговорення питання: «Що більше спонукає людей до здійснення певної діяльності – винагорода чи покарання»? У рамках дискусії учасникам пропонувалось розглянути і проаналізувати три наукові експерименти щодо впливу винагороди на ефективність діяльності та спрогнозувати результат кожного експерименту, сформулювати аргументи на захист своєї думки.

Виконання вправи «Шляхи задоволення базових психологічних потреб» передбачало роботу в групах, які отримали завдання запропонувати способи задоволення базових потреб (за класифікацією Е. Дісі) курсантів в умовах навчального закладу із специфічними умовами навчання, а саме: потреб у самодетермінації (потреба відчувати себе джерелом власної активності); у компетентності (потреба відчувати себе компетентним, знаючим та вмючим); у значимих міжособистісних стосунках (потреба бути включеним у значимі стосунки з іншими людьми в процесі діяльності).

Подальше обговорення запропонованих групами варіантів вирішення проблеми дозволило підсумувати, що задоволення цих потреб у певній діяльності може зробити особистість мотивованою внутрішньо. Це і є основними факторами внутрішньої мотивації.

Таким чином, проведення інтерактивних занять з елементами тренінгу «Розвиток адекватної професійної мотивації у курсантів», яке проводилось з курсантами випускних курсів сприяло формуванню внутрішньої мотивації на навчання та подальшу службу в Національній поліції України.

Список використаних джерел:

1. Маркова А. К. Психология профессионализма. – М. : Международный гуманитарный фонд Знание, 1996. – 312 с.
2. Васильев В. Л. Юридическая психология : [учеб. для студ. вузов] / Васильев В. Л. – [3-е изд. доп. и перераб.]. – СПб. : Питер, 2000. – 624 с. : ил. – (сер. “Учебник нового века”).

3. Професійна мотивація працівників органів внутрішніх справ: вивчення та корекція: наук.-практ. посібник / Москаленко А. П., Кобзін Д. О., Стародубцев А. А.; відп. редактор проф. Соболев В. О. – Харків: Ун-т внутр. справ, 1999. – 98 с.

4. Чабанюк Н. І. Особливості мотивації молодого фахівця ОВС до професійної діяльності [Текст] : автореф. дис. . канд. психол. наук : 19.00.06 / Чабанюк Наталія Іванівна ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2012. – 20 с.

5. Климчук В. О., Горбунова В. В. Внутрішня мотивація учбової діяльності молоді: теорія, методика, програма розвитку : моногр. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 110 с.

6. Климчук В. А. Тренинг внутренней мотивации. – СПб. : Речь, 2005. – 76 с.

Горбенко Дар'я Андріївна

науковий співробітник групи з питань інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, здобувач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ОВС УКРАЇНИ.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Україна рухається в напрямку євроінтеграції, де законність та етичність професійної діяльності є найважливішими пріоритетами сучасного фахівця й ознакою високого професіоналізму. У сучасних умовах в Україні зростає потреба у кваліфікованих фахівцях-психологах в силових структурах. Таке «замовлення» формується під впливом деструктивних проявів у соціально-економічних трансформаціях суспільства, які призводять до девіантної та делінквентної поведінки, суїцидів та депресій серед співробітників правоохоронних органів.

Під системою психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів системи МВС України слід розуміти сукупну

узгоджену діяльність спеціальних підрозділів психологічного забезпечення, науково-дослідних установ, навчальних закладів, практичних органів та внутрішніх військ МВС України, що спрямована на підвищення ефективності їх оперативно-службової діяльності та боєздатності шляхом цілеспрямованого використання науково обґрунтованих форм, методів і засобів професійної психології [1].

Як підкреслюється в Концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України затвердженого рішенням колегії МВС України № 2 км/2 від 3 лютого 1997 р., психологічне забезпечення має соціально-економічний характер за походженням, сутністю й показниками оцінки ефективності. Заходи психологічного забезпечення сприяють цілеспрямованому розкриттю і розвитку здібностей людини, зростанню її професіоналізму, працездатності, збереження здоров'я і життя працівників органів та підрозділів внутрішніх справ при виконанні ними оперативно-службових завдань [2].

Служба психологічного забезпечення покликана забезпечувати якісне вирішення оперативно-службових завдань й ефективне функціонування всієї системи органів внутрішніх справ; зводити до мінімуму шкоду від впливу на працівників небезпечних для життя й здоров'я психогенних факторів; сприяти збереженню людського потенціалу, підтримувати високий рівень професійної готовності та боєздатності працівників.

Складність професії практичного психолога в правоохоронних органах обумовлена необхідністю поєднання вимог професії психолога з вимогами професійної діяльності співробітника поліції, які можуть бути малосумісними, а інколи протилежними. Так, професія психолога вимагає від особистості таких якостей як: креативність, самостійність, лідерські якості, вміння впливати на інших, індивідуалістичний стиль поведінки. Професія поліцейського передбачає необхідність дисциплінованої поведінки та дотримання службової субординації, виконавської дисципліни, чітке наслідування професійним

стереотипам та вимогам, що складно поєднується з креативністю та творчістю в професії психолога.

Сучасна соціально-економічна та політична ситуація в Україні, реформування ОВС у відповідності до завдань правової демократичної держави вимагають адекватних змін у кадровому забезпеченні правоохоронних органів, удосконалення роботи з персоналом а також розробки й освоєння нових підходів із метою підвищення ефективності оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України.

В правоохоронних органах України психологічна служба досягла найбільших успіхів у здійсненні професійної орієнтації і професійно-психологічного відбору кандидатів на службу, з метою визначення їх психологічної готовності до специфічної сфери діяльності; профілактики та корекції негативних станів і явищ, які виникають у працівників під час проходження служби (посттравматичні стресові розлади, депресія, професійна деформація, суїцидальні наміри та ін.); психологічної підтримки та відновлення працівників, які побували в екстремальних ситуаціях, отримали психічні травми та тілесні ушкодження; професійно-психологічної підготовки, яка спрямована на формування та розвиток особистісних якостей і властивостей працівника, які б відповідали вимогам оперативно-службової діяльності такі, як формування впевненості в собі, своїй підготовленості в можливості успішного подолання труднощів оперативно-службової діяльності, формування психологічної стійкості щодо впливу характерних для оперативно-службової діяльності психотравмуючих чинників, тренування вмінь і навичок виконання професійних дій у будь-яких несприятливих умовах та навичок управління своїм емоційним станом, виховання гармонійно розвинених волевих якостей, розвиток якостей «психологічної надійності» (витривалості щодо небезпеки і ризику, перенапруження, невдач та труднощів), накопичення досвіду швидкого переходу від очікування до максимально-інтенсивних дій.

Практика боротьби зі злочинністю надає значну кількість прикладів ефективної взаємодії оперативних і слідчих працівників із фахівцями в області

криміналістичної психології. Виявлені психологами особливості внутрішнього світу осіб, що скоюють злочини, закономірності, що визначають своєрідність їх кримінальної, пред- та посткримінальної поведінки, типології і класифікації, концепції та ідеї успішно реалізуються в оперативно-розшуковій та слідчій практиці при розробці версій, пошукових портретів злочинців, визначенні напрямків та сфер їх розшуку, тактики допиту, обшуку та вирішенні інших пошуково-пізнавальних, організаційно-тактичних та методичних завдань.

Існують певні труднощі, пов'язані з використанням наявного кадрового та наукового потенціалу служби, що досі не відповідає сучасним потребам системи МВС України та діючим міжнародним стандартам. Так проблеми, що наявні у сфері адміністративно-правового регулювання розвитку служби психологічного забезпечення ОВС України, негативно впливають на ефективність діяльності та імідж органів внутрішніх справ у суспільстві. Вирішення зазначених проблем вимагає застосування науково обґрунтованих підходів, а також використання відповідного досвіду роботи, що напрацьований у поліцейських системах зарубіжних держав.

Психологічна служба органів внутрішніх справ має втілювати новітні досягнення психологічної науки не тільки в роботу з персоналом, а й у вирішенні повсякденних завдань із поліпшення охорони правопорядку, посилення протидії злочинності, забезпечення профілактичних заходів щодо деструктивних психологічних явищ, зокрема, професійної деформації.

Одним з можливих шляхів покращення роботи психологічної служби в органах внутрішніх справ, на нашу думку, може стати організація навчально-методичних семінарів для працівників відділень психологічного супроводження оперативно-службової діяльності за участі науковців відомчих навчальних закладів та іноземних фахівців відповідного профілю.

Ми вбачаємо, що перспективи свого розвитку психологічна служба органів внутрішніх справ повинна пов'язати із більш чіткою взаємодією з іншими службами та підрозділами, зокрема, оперативними, в напрямку

підготовки психологічних портретів, використанні поліграфів, переговорній діяльності при проведенні оперативно-розшукових заходів та інше.

Не слід також забувати про оновлення методичної бази, використання сучасних стандартизованих методик у різних напрямках своєї діяльності. Потрібно продовжувати роботу над вдосконаленням нормативно-правової бази діяльності психологічної служби органів внутрішніх справ.

Одним з основних завдань, на нашу думку, має стати покращення кадрового складу психологічної служби. У зв'язку з цим має бути проведена відповідна спільна робота з навчальними закладами Міністерства внутрішніх справ України щодо організації та особливостей підготовки, перепідготовки фахівців для психологічної служби ОВС України.

Список використаних джерел:

1. Дідик М. М. Психолого-педагогічні основи професійної діяльності фахівців соціальної роботи в органах внутрішніх справ України : дис. канд. пед. наук : 27.06.2001 / Дідик Микола Михайлович. – Тернопіль, 2001. – 190 с.

2. Про затвердження Концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України : Рішення колегії МВС України № 2 км/2 від 3 лют. 1997 р.

Грубі Тамара Валеріївна

старший викладач кафедри психології освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат психологічних наук

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ФАХІВЦІВ

В складних умовах соціально-економічних змін особливої актуальності набуває питання профілактики професійного вигорання. Адже невпевненість в стабільності соціального та матеріального становища, в гарантованості

робочого місця, зростаюча конкуренція, підвищений темп життя та інші чинники негативно впливають на психоемоційний стан людини. Дія численних емоціогенних чинників може зумовити зростаюче почуття невдоволеності, погіршення самопочуття, накопичення втоми, які в умовах некерованого професійного стресу спричиняють виснаження та професійне вигорання.

Огляд досліджень з проблеми профілактики професійного вигорання у показує досить глибоке опрацювання цієї проблеми на різних рівнях та у різних напрямках. Теоретичний аналіз літератури дозволив проаналізувати й виокремити основні підходи до профілактики професійного вигорання.

Дослідники В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева розглядають **профілактику професійного вигорання розглядають у двох напрямках:** а) поновлення психологічних знань і вмінь працівників, використання цих знань на практиці, залучення працівників до співробітництва у психопрофілактичній роботі; б) працівник як безпосередній суб'єкт навчально-виховного процесу, психолог повинен навчати саморегуляції, сприяти професійно-особистісному зростанню працівників тощо [5].

Інші вчені (А. Реан, А. Баранов) також дотримуються думки щодо **психопрофілактики професійного вигорання у двох напрямках**, але при цьому розглядають ці напрямки в організаційному та особистісному аспектах [7].

Організаційний напрям включає профілактику психотравмуючих чинників (наприклад, зміна оточення, умов життя та праці, виконання нестандартних соціальних ролей тощо) і передбачає такі види діяльності: попередня професійна орієнтація; відбір фахівців; професійна підготовка; навчання та курси підвищення кваліфікації.

Особистісний напрям передбачає психологічну профілактику можливих відхилень в групі ризику, які визначаються під час психодіагностики. Можливе використання комплексу індивідуальних заходів з розвитку емоційного самоконтролю та самоврядування, посиленням регулюючих функцій психіки, зміцненню самовладання. При цьому Н. Назарук вважає, що доцільно

використовувати *два напрямки терапії* і працювати, по-перше з професійним вигоранням та його складовими, і по-друге із зниженням дії організаційного чинника, що спричинює появу професійного вигорання з метою коригування наслідків вигорання при застосуванні лікарських препаратів та різних видів психотерапії та поведінкової терапії [4].

Дворівнева технологія роботи Т. Зайчикової дещо перегукується з попереднім напрямом психопрофілактики, оскільки також розглядає напрямки технології в організаційному (на рівні організації – групова технологія) та особистісному рівнях (на рівні особистості – індивідуальна технологія), але більше уваги приділяється організаційному рівню [2]. Технологія складається з двох послідовних фаз: а) аналіз професійної ситуації; б) аналіз власного емоційного та фізичного стану.

Л. Карамушка розглядає профілактику професійного вигорання з позиції *технологічного підходу профілактики професійного вигорання*, який складається з трьох компонентів: інформаційно-сміслового, діагностичного та корекційно-розвивального [8].

Подібну позицію до профілактики професійного вигорання технологічного підходу Л. Карамушки можна зустріти у працях Т. Волкової та М. Бородкиної, які розглядають *чотири напрямки профілактики*: а) *інформування*, спрямоване на своєчасне і адресоване розповсюдження інформації, що дозволяє попередити появу типових труднощів в розвитку й здійсненні професійної діяльності, в професійному спілкуванні тощо; б) *діагностування*, направлене на здійснення наявності та діагностики рівня професійного вигорання, визначення інтенсивності впливу чинників професійного вигорання; в) *корекційна робота*, націлена на оволодіння навичками психічної саморегуляції, технікою самоаналізу, саморефлексії, забезпечення зворотного зв'язку тощо; г) *консультування*, звернене на прояснення можливих причин небажаної поведінки, особистих труднощів індивіда з метою своєчасного попередження виникнення труднощів в професійній діяльності [1].

Триврівнева профілактична програма В. Пахальяна спрямована на

своєчасне та ефективне попередження у фахівців: а) можливих несприятливих наслідків особистісної чи професійної кризи, що спричинена професійним вигоранням; б) несприятливих наслідків «локальних» подій; в) можливих несприятливих наслідків у житті конкретної особистості [6]. Ця профілактична програма передбачає: 1) програму «передкризової профілактики»; 2) програму «локальної (актуальної, оперативної) психопрофілактики»; 3) програму «індивідуальної психопрофілактики».

В. Медведєв називає **три напрямки комплексної програми психопрофілактики професійного вигорання**: а) організаційно-адміністративний, що передбачає створенням умов для професійно-кваліфікаційного та особистісного зростання; забезпечення належних умов праці, відпочинку та оздоровлення тощо; б) відновлювально-реабілітаційний, що передбачає вживання відновлювально-стимулюючих препаратів у поєднанні із оздоровчими процедурами; активним відпочинком з частковою чи повною зміною соціального оточення тощо; в) психолого-педагогічний, що передбачає організацію профілактично-корекційної роботи в поєднанні теоретичних та практичних форми роботи [3].

Г. Трунов розглядає **профілактику професійного вигорання у чотирьох напрямках**: а) адаптація фахівця до роботи, характеризується професійним зростанням особистості, здобуттям професійних знань, вмінь, навичок, тощо; б) адаптація роботи до фахівця передбачає зміну професійних, організаційних та інших параметрів, пристосування їх до себе; в) економна витрата «емоційних ресурсів» характеризується зменшенням емоційних витрат, пов'язаних з професійною діяльністю, використання способів психологічного захисту; г) відновлення, передбачає компенсацію затрачених зусиль: позитивний зворотний зв'язок, матеріальна винагорода, саморепрезентація серед спеціалістів тощо [9].

У авторському тренінгу «Профілактика професійного вигорання працівників державної фіскальної служби України» взято за основу **технологічний підхід** Л. М. Карамушки.

Інформаційно-смісловий компонент спрямований на постановку

проблеми, формулювання цілей тренінгу, активізацію пізнавального інтересу та мотиваційної сфери. Він складається з міні-лекцій, що розкривають зміст, структуру, рівні та чинники професійного вигорання; бесід, групових дискусій, вправ на аналіз власного досвіду. Завдяки цьому компоненту учасники отримали інформацію про зміст, структуру, чинники виникнення професійного стресу та професійного вигорання.

Діагностичний компонент спрямований на визначення особливостей власного сприйняття професійного стресу та професійного вигорання, психологічних чинників, що детермінують виникнення професійного вигорання, з'ясування наслідків їх впливу на особистість податківця та ефективність його діяльності. У такий спосіб учасники тренінгу оволодівали як інформацією про власний професійний стрес, так і навичками оцінювання глибини впливу професійних стресорів на особисте здоров'я.

Корекційно-розвивальний компонент спрямований на оволодіння учасниками навичками протидії та профілактики професійного вигорання у власній професійній діяльності. До його змісту входять практичні когнітивні та біхевіоральні психотехніки, які спрямовані на аналіз особистісно-значущих професійних стресорів, структурування власного когнітивного досвіду, оволодіння навичками позитивного мислення та релаксації.

Висновки. Ефективною формою профілактики професійного вигорання є тренінг «Профілактика професійного вигорання працівників державної фіскальної служби України», який базується на технологічному підході.

Список використаних джерел:

1. Волкова Т. И. Об организации психологической профилактики синдрома профессионального выгорания у педагогов / Т. И. Волкова, М. В. Бородкина : материалы Международной науч.–практ. конф. [«Проблемы исследования синдрома выгорания и пути его коррекции у специалистов помогающих профессий: в медицинской, психологической и педагогической

практике»], (Курск, 1–5 октября 2007 г.) / Курский государственный университет. – Курск, 2007. – С. 33–35.

2. Зайчикова Т. В. Профілактика та подолання синдрому «професійного вигорання» у вчителів: соціально–психологічні та гендерні аспекти. Навчальна програма / Т. В. Зайчикова / за наук. ред. Л. М. Карамушки. – К. : «Міленіум», 2004. – 24 с.

3. Медведєв В. С. Професійна деформація співробітників пенітенціарних установ: навч. посіб. / Українська академія внутрішніх справ; Київський ін–т внутрішніх справ. Кафедра психології. – К., 1996. – 80 с.

4. Назарук Н. В. Психологічні засоби профілактики «професійного вигорання» вчителя : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. В. Назарук. – Івано–Франків., 2007. – 20 с.

5. Основи практичної психології : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / В. Г. Панок, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева, В. М. Рибалка, В. Д. Маценко. – 2 вид., стер. – К. : Либідь, 2001. – 536 с.

6. Пахальян В. Е. Психопрофілактика в образовании / В. Е. Пахальян // Вопросы психологии. – 2002. – № 1. – С. 38–44.

7. Реан А. А. Факторы стрессоустойчивости учителей / А. А. Реан, А. А. Баранов // Вопросы психологии. – 1997. – № 1. – С. 45–49.

8. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти: навч. посіб [для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін–тів післядиплом. освіти] / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової. – К. : Міленіум, 2004. – 264 с.

9. Трунов Д. Г. «Синдром сгорания»: позитивный подход к проблеме / Д. Г. Трунов // Журнал практического психолога. – 1998. – №5. – С. 84–89.

Гурова Ольга Вадимівна

молодший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

ДО ПИТАННЯ ПРО ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ НАСИЛЛЯ

Психологічні виміри насилля доволі різноманітні. Прояви психологічного насилля часто носять непомітний характер, маскуються під звичні та прийнятні соціумом форми поведінки.

Психічне (емоційне) насилля – постійне або періодичне, до дорослих та, особливо, дітей – може виражатись в словесних образах, загрозах з боку батьків, опікунів, вчителів, вихователів. До цього виду насилля відносяться також постійна брехня, обман дитини. Нехтування інтересами і потребами дитини – словесні образи, психологічний тиск (приниження гідності у присутності сторонніх, залякування, плітки – все це є проявами психологічного насилля.

Газлайтинг – специфічний вид психологічного насилля. Це є маніпулятивна поведінка, мета якої – посіяти у іншої людини сумніви в реальності того, що відбувається і сумніви у власному сприйнятті реальності, Людина ніби то називається "божевільною". Агресор переконує жертву в тому, що вона помиляється в думках і почуттях про себе саму. Що ці почуття неприродні і викликані втомою, магнітними бурями, а не діями агресора.

Поступово жертва починає погоджуватись з тим, що з нею щось не в порядку, що не дає їй реально дивитися на речі. За цим механізмом стоїть великий страх агресора визнати свою провину та причетність до того, що відбувається.

Образи, чіпляння, приниження провокують у людини позицію жертви руйнують самооцінку, викликають пригніченість і почуття безсилля, можуть стати причиною страшної дії – самогубства. І, зокрема, такі дії викликають почуття самотності.

Почуття самотності часто є наслідком конфліктності особистості, схильності до психологічної залежності, її специфічними «улюбленими» захисними механізмами, які зберігають «статус Quo» і мало сприяють почуттю єдності з оточуючим і світом. Самотність впливає на виникнення тривожності, агресивності, ригідності, фрустрації, депресії як психічних станів та переживань особистості в юнацькому віці.

Самотність розуміється як особистісний феномен, причинами якого можуть бути як соціальні, так і індивідуально-особистісні фактори. Це суб'єктивне відчуття. Дане почуття поширене серед людей, які не мають близьких стосунків, у яких відсутні дружні зв'язки, однак воно може проявлятися також і в осіб, які складно переживають своє призначення у світі, намагаються розібратися в собі та у відносинах з оточуючими, людям з переживанням екзистенціальної кризи тощо.

Серед реактивних станів, до яких може привести самотність, можна виділити депресію, агресію, аутоагресію, фрустрацію, тривожність і психастенію. Визначено, що до особистісних характеристик самотнього відносяться: інтраверсія, емоційна нестійкість, страх неприйняття в колективі, низька самооцінка, сором'язливість, дезадаптація в соціумі, завищені вимоги до себе або до інших, нереалістичні або неадекватні очікування та уявлення про любов, дружбу, спілкування, недостатній розвиток комунікативних навичок, соціальних якостей та адекватних форм самоутвердження.

Самотність, що викликана соціальною ізоляцією, агресією та психологічним насиллям – особливо гостро переживається в юнацькому віці. Особливості юнацького віку свідчать про те, що молодій людині важко вийти на конструктивний рівень переживання самотності, особливо в тих випадках, коли вона виявляється відкинутою групою однолітків і відчуває нестачу підтримки з боку значущих дорослих людей (батьків, вчителів).

Список використаних джерел:

1. Василевич О. Г. Інформаційне насильство як соціальний феномен. ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2007. – 29-33 с.
2. Гуггенбюль А. Зловещее очарование насилия: Профилактика детской агрессивности и жестокости / Пер. с нем. 2-е изд. – М. : «Когито-Центр», 2006. – 176 с.
3. Кляйн М. Зависть и благодарность. СПб., 1997.
4. Лэнг Р. Д. 92 Расколотове «Я»: пер.с англ. – СПб. : Белый Кролик. 1995. – 352 с.
5. Шатирко Л. О. Основні аспекти психологічного забезпечення розвитку самоконтролю у молодших школярів / Лариса Олександрівна Шатирко // Практичний психолог: Школа (Щомісячний спеціалізований журнал). – № 1, січень 2013. – К. : «МЦФЕР-Україна» – С. 20-26.

Горліва Тетяна Степанівна

старший науковий співробітник лабораторії консультативної психології та психотерапії Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук

ТЕКСТОВА ІНФОРМАЦІЯ: ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕСТРУКТИВНОГО ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІТЬ

У часи жорсткого інформаційного протистояння особливої актуальності набуває постановка і розв'язання питання попередження і опору негативним, деструктивним впливам на свідомість і поведінку як окремої особистості, так і певних груп громадян, суспільства у цілому. Обговорення цих проблем є важливими зокрема для забезпечення ефективної службової діяльності працівників правоохоронних органів.

Негуманною формою впливу, що здійснюється шляхом омани, спокушання людини до дій, які вигідні ініціаторам такого впливу, є маніпулювання. Поняття маніпуляція, маніпулювання має кілька значень. Так, під цим терміном можна розуміти певні дії-маніпуляції руками, коли його значення є позитивним (наприклад, під час медичного обстеження): «управляти», «управляти зі знанням справи», «надавати допомогу» тощо. Значення слова маніпуляція може бути й негативним (у перекладі з фр. *manipulation* чи лат. *anipulatio* – *manipulus* – «жменя») і розуміти як демонстрацію фокусів, засновану на спритності рук, умінні відвернути увагу спостерігачів від того, що має бути прихованим від них, або як махінацію, шахрайську витівку. У переносному значенні маніпулювання – це прагнення «прибрати до рук», «приручити» іншого, «заарканити», «піймати на гачок», спроба перетворити людину на слухняне знаряддя, «маріонетку» [3, с. 8-9].

Цілеспрямований вплив на суспільну й індивідуальну свідомість та інстинкти людини здійснюється через ЗМІ, зокрема через друковані, текстові засоби масової комунікації. Завдяки різноманітним формам непрямого, опосередкованого спілкування індивід може усвідомити свою єдність із суспільством і людством загалом, відчутти себе їхньою органічною часткою, яка спроможна активно і творчо змінювати себе і своє оточення. Але може, піддавшись маніпулятивному впливові, піти хибним шляхом, зрадити себе.

Маніпулятор точно визначає «слабкі місця» особистості, враховує її приналежність до певної групи людей, їх інтереси, прагнення, сподівання, політичні та інші орієнтири, а також страхи, сумніви, проблеми. І не має значення, чи то студент, домогосподарка, успішний підприємець чи військовослужбовець – механізми впливу ефективно діють там, де вони не зустрічають опору, де людина «дозволяє» маніпулювати собою, покладаючись не на власні переконання, особисту відповідальність, свою совість, пошук істини, а на зовнішній авторитет. Таке некритичне підпорядкування впливовим людям, чужій думці, у свою чергу, провокує деградацію особистості, нівелювання, а то й знищення її здатності бути суб'єктом свого і

суспільного життя. Адже, як свідчать наукові дослідження, у навіюваної людини зменшуються індивідуальні розумові здібності, уніфікуються інтереси, відчуття та мислення, що ще більше уможлиблює маніпулювання її свідомістю та поведінкою [3, с. 13], а значить все більше сприяє деградації особистості. У дні нестабільної соціально-політичної, економічної ситуації в Україні ЗМІ усе дужче набувають рис потужного інструменту відображення і формування свідомості, почуттів, смаків, поглядів величезних аудиторій громадян, різних верств населення. Через друковані засоби масової інформації відбувається не тільки обмін між людьми своїми враженнями, сподіваннями, намірами, але й спрямований вплив на людину чи спільноти заради досягнення певного результату.

Телебачення, Інтернет, преса тощо використовуються як вивірені і надійні канали маніпуляції для тих, хто націлений зробити людину керованою, безвольною, безвідповідальною, нездатною самостійно оцінювати будь-яку інформацію про події, явища, що відбуваються в країні і світі, та приймати особисті рішення. Чутки, відверта брехня, які некритично засвоюються і емоційно «підігріваються», і зовсім дезорієнтують людину або групи людей, роблячи їх легкою здобиччю в руках справного маніпулятора, який за таких слушних для нього умов може скерувати і думку, і поведінку у потрібне для нього русло. Тому завданням працівників сучасних ЗМІ, у тому числі текстових (газети, журнали, Інтернет-сайти), має бути свідоме уникання і несхвалення будь-яких маніпулятивних матеріалів, які сприяють руйнуванню особистості громадянина-читача, послабленню його критичності, волі, самостійності, формування власної думки щодо тієї чи іншої події, певних особистостей, а також власної ролі у розбудові приватного життя і долі своєї країни.

Для збереження, зміцнення і гармонізації особистості у нинішніх психотравмуючих умовах особлива роль належить психологу, який надає психологічну допомогу населенню (у тому числі і працівникам правоохоронних органів), через текстові ЗМІ. Така допомога взагалі вважається масовою, бо фахівець звертається до великих груп людей, яких об'єднує та або інша

проблема (виживання, здоров'я, працевлаштування, матеріальне забезпечення, освіта дітей тощо). Водночас, окремий читач, який послуговується психологічною допомогою через, скажімо, науково-популярний журнал, спілкується з автором статті особисто, тобто вступає з ним у взаємодію. Саме в цей момент відбувається або маніпулювання людиною-читачем з боку автора, або діалогічне спілкування, яке має на меті укріпити людину психоемоційно, викликати в ній намір до активних дій щодо певних самозмін, перегляду власної життєвої траєкторії, якісної перебудови свого оточення. Діалог (як бесіда, розмова) є специфічною для людини формою міжособистісної взаємодії і якістю стосунків, за яких одна людина є рівною другій людині як вільному суб'єкту, який має свої інтереси, цінності і внутрішній світ, власну мету [1]. Співбесіда двох рівноправних партнерів по спілкуванню сприяє критичності, налагодженню людини на конструктивне і відповідальне розв'язання складної життєвої ситуації чи наболілої проблеми, активізації творчої активності особистості.

Надзвичайно важливими є ідеї психологів (О. О. Леонт'єв, Л. С. Виготський, Х. Г. Гадамер, Н. В. Чепелева та ін.) щодо сприйняття тексту (у тому числі друкованого). У працях В. П. Зінченка, Г. С. Костюка, С. Л. Рубінштейна зазначено, що розуміння тексту являє собою складну мисленнєву діяльність, яка включає в себе аналіз – виділення у тексті інформативно значущих елементів, і синтез – об'єднання їх у єдине ціле. Відсутність синтезу свідчить про нерозуміння, і, навпаки, розуміння тексту виникає у той момент, коли здійснюється синтез. Читач може розмірковувати над текстом, який він розуміє, який породжує нові думки і умовиводи.

Діалогічний текст має на меті, зазначає Н. В. Чепелева, стимулювати виникнення нового знання, ставлення, оцінки у реципієнта, тобто не тільки інформування, але й розвиток особистості. Автор діалогічного тексту претендує не лише на передачу певної інформації, але й на встановлення певного контакту з реципієнтом, трансляцію йому особистісних смислів і прагне до їх прийняття особистістю [4]. У складних, кризових життєвих обставинах, пропрацьовуючи

сміслові конфлікти, стикаючись із внутрішніми протиріччями, особистість розвивається, запускаючи тим самим подальшу роботу самосвідомості.

Той або інший текст характеризується діалогічністю чи маніпулятивністю. *Діалогічність тексту* визначається за наступними параметрами: ясність і логічність викладу матеріалу; апелювання до думки читача за допомогою запитань, закликів до роздумів; наведення фактів, які не суперечать здоровому глузду і які вже можуть бути відомі читачеві; висновки передбачають власне судження читача і вибір дій, самостійний пошук інформації. *Маніпулятивність тексту* може мати такі ознаки: автор «тисне» на потреби, почуття та емоції читача; текст не логічний, не дає можливості побудувати власне судження, нав'язує орієнтири і конкретні способи і шляхи вирішення ситуації; засобом емоційного «заарканення» може бути запобігання до шокуючих прикладів, які викликають страх і сумніви, готовність скоріше вийти з цього стану, а значить і потрапити «у пастку» маніпулятора, яких запропонує власний вихід із проблеми, яку сам же і сконструював. Маніпулятор пропонує читачеві той план дій, які йому вигідні, людська проблема зіграє роль «наживки» для керування людьми. Діалогічно ж налаштований автор сприяє пробудженню і зміцненню власних сил і можливостей особистості, виводить її зі стану скутості і невірноваженості, лише пропонуючи шляхи пошуку власних резервів і перспектив – в цьому виявляється його щира і професійна допомога.

Діалог є інструментом і умовою спілкування між психологом і громадянами дистанційно, через друковані, текстові ЗМІ. Послуговуючись професійною психологічною допомогою через друковану продукцію, клієнт-читач не лише удосконалюється у сприйманні, розумінні та інтерпретації прочитаного і стає спроможним правильно скористатися ним, а й може компетентно передавати отриману й осмислену інформацію, ділитися своїми думками з іншими людьми. Діалогічна текстова взаємодія сприяє опору будь-яким маніпулятивним технологіям, бо допомагає людині думати, формувати

власні оцінки і переконання, що є несумісним з прийняттям чужої думки і вказівок до дії без критичного їх осмислення.

Список використаних джерел:

1. Братченко С. Л., Леонтъев Д. А. Диалог / С. Л. Братченко, Д. А. Леонтъев // Экзистенциальная традиция: философия, психология, психотерапия. – 2007, № 2 (11). – С. 23-28.

2. Остапенко Г. Маніпулятивні технології як загроза у соціально-комунікативних інтернет-практиках студентської молоді / Галина Остапенко // Вісник Книжкової палати, 2012, № 12. – С. 1-5.

3. Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навч. посіб. / [В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева, Є. Д. Скулиш, О. Д. Бойко, В.В. Остроухов] ; за заг. ред. Є.Д. Скулиша. – 2-ге вид. – К. : ЗАТ “ВПОЛ”, 2011. – 248 с.

4. Чепелева Н. В. Текстова інформація як чинник психологічного впливу на свідомість реципієнта / Н.В. Чепелева // Технології розвитку інтелекту : Електр.наук.журн. – Том 1, № 2 (2011).

Давидова Ольга Василівна

*доцент кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук*

ПРОФАЙЛІНГ У ПЕРЕГОВОРАХ З ОСОБАМИ, ЩО ЗАХОПИЛИ ЗАРУЧНИКІВ

Сучасний етап становлення суспільства зумовлює актуальність проблеми ненасильницьких засобів вирішення конфліктів. Особливо важливо це для правоохоронних органів, діяльність яких пов'язана з конфліктними ситуаціями, які виникають при виконанні службових обов'язків.

Отже, необхідність у здійсненні психологічної підготовки працівників поліції до забезпечення ефективної взаємодії з різними верствами населення, зокрема, з правопорушниками в конфліктних та екстремальних умовах, є нагальною.

Осмилення сутності механізмів надзвичайної ситуації захоплення заручників та вмiле застосування психологічних технологій ведення переговорів значно розширює можливості працівників поліції з припинення злочинних дій, в тому числі із застосуванням сили, а також дозволяє уникнути людських втрат.

Профайлінг (англ. «profile» – профіль) – це поняття, що означає сукупність психологічних методів і методик оцінки і прогнозування поведінки людини на основі аналізу найбільш інформативних ознак, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки.

Спочатку термін «профайлінг» (профілювання) вживався в контексті складання пошукового психологічного портрета (профілю) невідомої особи за слідами на місці злочину.

Методологія кримінального профайлінгу передбачає роботу з матеріалами кримінального провадження та інтерпретацію доказів. Результатом роботи профайлера є кримінальний профіль – юридично значимий документ, в якому описані особистість і поведінка злочинця і жертви в ключі вчиненого злочину або серії злочинів.

Сучасна парадигма профайлінгу має кілька джерел походження: дослідження кримінологів, фахівців з галузі судової медицини, психіатрів і кримінальних психологів.

Одна з перших спроб пояснити природу злочинної поведінки з позиції біологізаторського підходу належить італійському тюремному лікарю Ч. Ломброзо, що розробив «антропологічну теорію злочинності». Проводячи вимірювання антропологічних особливостей злочинців, які утримуються у в'язниці, він прийшов до висновку, що існує чотири типи правопорушників: природжені злочинці, злочинці за пристрастю, випадкові злочинці і душевнохворі злочинці. При цьому «вроджені» злочинці характеризуються

певними соматичними особливостями, будовою черепа, рисами обличчя, завдяки яким їх можна своєчасно розпізнавати і довічно ізолювати від суспільства або знищувати.

Дослідження Е. Кречмера показали, що існує висока кореляція між будовою тіла, типом особистості і схильністю до антисоціальних вчинків.

Г. Гроса можна вважати першим профайлером в сучасному значенні цього слова. Він вказав на можливість розуміння особистості злочинця через скоєний ним злочин. Їм було запропоновано проводити розслідування злочинів виходячи з того, що будь-яка дія людини є відображенням її особистості, думок, почуттів і життєвих обставин. Розуміючи це, можна скласти найбільш повний профіль злочинця і розшукати його. Першим, хто використав метод аналізу поранень (Wound pattern analysis) як один із способів ідентифікації особистості злочинця, став Д. Філіпс, який розслідував справу Джека-Різника. Оглядаючи тіла жертв, Філіпс зробив висновок, що такі рани могла завдати людина, що володіє медичними знаннями і навичками. На його думку, ґрунтуючись на даних експертизи поранень, можна зробити висновки про професію, освітньому рівні, захоплення і способі життя злочинця.

Значний внесок у розвиток методології профайлінгу вніс Д. Бруссель. Він вважав, що за доказами з місця злочину можна діагностувати психічні відхилення злочинця і пов'язані з ними особливості поведінки. Багаторічний досвід роботи в психіатричній клініці дозволив йому скласти абсолютно точний профіль злочинця, відомого як «Божевільний терорист», який підірвав близько 37 бомб в Нью-Йорку.

Сьогодні найбільш широко профайлінговий підхід до розслідування злочинів використовується Федеральним бюро розслідувань (FBI) у США, де існує особливий підрозділ – відділ з вивчення поведінки. Одним із напрямків діяльності цього підрозділу є консультування з питань пошуку злочинців і складання профілів.

Крім цього, проблемами профайлінгу займається Академія поведінкового профайлінгу (Academy of Behavioral Profiling), що об'єднує профайлерів, які

ведуть приватні розслідування, і має розвинену мережу представництв у країнах Європи. Одним з основних напрямів діяльності даної організації є навчання профайлінгу [2].

У вітчизняній науці представлена невелика кількість робіт, присвячених профайлінговим дослідженням.

Процес соціальної перцепції має такі етапи:

1. Сприйняття зовнішнього вигляду і поведінки об'єкта спостереження.
2. Формування уявлень про психологічні особливості і психічний стан об'єкта спостереження.
3. Формулювання припущень про причини і наслідки поведінки.
4. Вироблення стратегії власної поведінки.

Отже, тактика переговорів безпосередньо пов'язана з профілем особистості злочинця. Саме тому для профайлера таким важливим є знання методик прихованої діагностики, зокрема, легендованого опитування, підготовки індивідуальної моделі впливу, аналізу відеозапису, аналізу особистості за фото.

Об'єктами профайлінгу є міміка, жести, пози, мовні особливості, рухи очей, хода, одяг, аксесуари, поведінкові особливості, фізіологічні реакції.

Візуальна психодіагностика застосовується з метою дослідження зовнішніх проявів, вигляду і поведінки людини з метою вивчення її особистісного змісту.

Феномен «функціональної асиметрії мозку» проявляється, зокрема, в тому, що невербальні засоби спілкування дуже слабо контролюються людиною і точно так само, без контролю, сприймаються. Якщо в правій півкулі головного мозку виникає негативна емоція, у лівій формується попереджувальний сигнал. Людина включає критичний аналіз того, що відбувається. Ліва півкуля володіє дуже слабкою працездатністю, і критичний аналіз змісту повідомлення швидко знижується.

Аналіз переговорів із злочинцями свідчить, що вони мають свої специфічні етапи:

1. Діагностичний

2. «Захоплення позицій».

3. Висування вимог і пошук компромісів.

4. Досягнення повної чи часткової згоди, визначення шляхів її реалізації

[1, с. 67].

Складання психологічного портрету злочинця відбувається саме на першому – діагностичному – етапі, але профайлінгова діяльність здійснюється протягом всього процесу переговорів.

Переговори – альтернатива силовим акціям. Вони дають можливість одержати характеристику місця укриття злочинців, довідатися про умови утримання заручників, дозволяють виграти час для проведення спецоперації.

Список використаних джерел:

1. Александров Д. О., Кондратьев Я. Ю. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Психологічне забезпечення переговорної діяльності. Частина III. Навч.-метод. посібн. – К. : НАВСУ, 2003. –124 с.

2. Ениколопов С. Н., Ли Н. А. Психологические особенности криминального профайлинга. // Психологическая наука и образование. – М., 2007. – № 5. – С. 295 – 299.

Дзюбко Людмила Віталіївна

старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Підлітковий вік відкриває період активного становлення самореалізації – переходу із потенційної можливості в актуальну потребу особистості, в реальну дієву основу її життєдіяльності.

Підлітки найбільшу кількість часу проводять у школі, навчання залишається для них хоч і не провідною, але дуже важливою діяльністю. Загальновідомо, що навички, отримані в будь-якій діяльності, можуть бути в подальшому перенесені на іншу діяльність, на інші сфери життя. Новий рівень мислення дозволяє узагальнювати власний досвід як у навчально-пізнавальній діяльності, так і, що не менш важливо, у самостворенні, самопізнанні, саморозвитку, дає можливість виходу на рівень креативності, творчості. Створення необхідності (емоційно-ціннісний компонент) реалізувати себе, готовності до самореалізації, набуття навичок такої самореалізації завдяки особистісній активності (основний засіб самореалізації) – все це треба враховувати і сприяти цьому під час навчання підлітків у школі. Для підлітків самореалізація особистісно дуже важлива, адже вона є умовою і результатом зростання. Результатом самореалізації є ефективність у діяльності. В школі це досить легко прослідкувати по шкільній успішності, що теж є плюсом для дослідження самореалізації саме в підліткових класах.

Проведені нами попередні етапи дослідження виявили суперечності між:

- здатністю підлітків до постановки і вирішення завдань самостворення як одного з головних вікових новоутворень і відсутністю обґрунтованого психолого-педагогічного супроводу процесу становлення самореалізації під час їх соціалізації;

- різноманітними позашкільними можливостями, які пропонує суспільство для самореалізації підлітків, і недостатньою розробленістю оптимальних психолого-педагогічних засобів, які сприяли б формуванню у них самореалізації в освітньому просторі школи, зокрема у навчальній (навчально-пізнавальній) діяльності;
- внутрішньою сутнісною потребою підлітків у самоідентифікації, саморозвитку та самореалізації і відсутністю психологічного обґрунтування засобів самореалізації підлітків як пріоритетної навчально-виховної мети в сучасній школі;
- необхідністю створення умов для найбільш повної самореалізації підлітків в освітньому просторі школи і недостатнім теоретичним обґрунтуванням психологічного інструментарію для діагностики рівня її сформованості.

Недостатня розробленість практичних, науково-прикладних аспектів досліджуваної проблеми зумовили проведення емпіричного дослідження проблеми самореалізації підлітків в умовах загальноосвітньої школи.

Зупинимось на можливостях школи у сприянні становленню самореалізації підлітків. У школі підлітки можуть отримати досвід з усіх видів самореалізації: соціальної (наприклад, у суспільно-корисній діяльності, у суспільній роботі шкільних рад тощо), особистісної (тобто особистісне зростання: товарицькість, працьовитість, моральність, розвиток особистісного потенціалу, відповідальність тощо), діяльнісної. Особливість діяльнісної самореалізації в тому, що її можна спостерігати і дослідити тільки опосередковано, через зміни в особистості, через ефекти і результати. До діяльнісної самореалізації як правило відносять професійну, її пов'язують із високим рівнем професійної компетентності, але це завузький підхід. Діяльнісна самореалізація проявляється у різних видах діяльності: непрофесійних (аматорських) спорті та творчості, у будь-яких хобі, навчанні. Нас цікавить саме навчання, як основна діяльність школярів. Досвід самореалізації у навчанні має бути спрямований на всі компоненти цього особистісного утворення: на мотиваційно-цінний, змістовно-операційний,

емоційно-вольовий, рефлексивно-оцінний. Їм відповідають спонукальна, пізнавально-оцінна, емоційна та регулятивна функції досвіду самореалізації. Показниками рівня сформованості досвіду самореалізації у навчальній діяльності на наш погляд є:

- самостійність або автономія (самостійність у діяльності: постановці задачі, знаходження засобів її вирішення і т.д., ставлення до оцінювання себе іншими тощо);
- готовність до самореалізації (включає всі складові, а саме: потребу в самореалізації, ментальні, пізнавальні і творчі здібності, спрямованість на пізнання, опанування засобами самореалізації тощо);
- характеристика мотиваційної складової (співвідношення внутрішніх-зовнішніх мотивів учіння, спрямованість на оцінку – на знання, мотивація успіху – уникнення невдачі, характеристики структури навчальної мотивації тощо);
- ставлення (до себе, до інших, до діяльності);
- самоефективність;
- бачення перспективи майбутнього (особистісний смисл навчання).

Спираючись на вищенаведені показники, вчитель здатен усвідомлено сприяти накопиченню позитивного досвіду самореалізації у навчанні. Для цього можуть бути використані проблемні ситуації на уроках, уміння учнів переводити проблему у задачу, використання вчителем повного мотиваційного циклу уроку і теми, організація з боку вчителя успіху учням, яких треба підтримати, пошукові завдання з метою встановлення важливості отриманих знань у практичній діяльності, індивідуальні завдання різної складності для відчуття радості від інтелектуального напруження та інші форми педагогічних впливів.

Гальмують становлення самореалізації підлітків у навчанні нерозвиненість рефлексії, неадекватна самооцінка, «навчена безпорадність», відсутність підтримки з боку дорослих і однолітків у школі, відсутність звички до праці і вольового напруження, недостатній рівень розвитку процесів саморегуляції, низький рівень знань тощо.

Діденко Тетяна Миколаївна

магістрант кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПРАЦІВНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

В сучасних умовах провідною сферою соціальної реалізації людини виступає сфера професійної діяльності. Саме в ній актуалізується творче начало в людині, спрямоване не на біологічне самоствердження, а на утвердження себе як суб'єкта в продуктивній праці з метою соціального визнання: суспільством, значущими оточуючими чи самим собою. Професійна діяльність постає для сучасної людини сферою, що дозволяє: визначити суспільний статус, сформуванати стратегію спілкування з оточуючими, забезпечити певний рівень матеріального достатку тощо.

Важливими для обговорення піднятих проблем виступають психологічні особливості правоохоронної діяльності. «В діяльності індивіда, який реалізує конкретну суспільну функцію, психологію приваблює не її зміст чи структура сама по собі, а суб'єктивний план: форми, види, рівні та динаміка психічного відображення людини, що перетворює буття. Саме в діяльності психічне розкривається як ціле, що розвивається (система); сама ж діяльність утворює одну з основних детермінант психічних явищ. Принциповим виступає те, що не потрібно зводити зовнішнє до внутрішнього (чи навпаки) в дослідженні структури та динаміки психічних процесів, що регулюють ту чи іншу діяльність» [1, с. 8].

Значний внесок у дослідження змістовних особливостей юридичної діяльності загалом та правоохоронної діяльності, в тому числі, здійснений В.Г. Андросюком, Д.О. Александровим, О.М. Бандуркою, В.І. Барком, В.Л. Васильєвим, О.П. Гладіліним, Н.Л. Гранатом, М.Г. Дебольським, М.І. Єникєєвим, А.В. Дуловим, Л.І. Казміренка, В.Я. Кікоть, А.І. Китовим, Є.О. Климовим, Я.Ю. Кондратьєвим, В.О. Коноваловою, О.М. Махлай,

В.С. Медведєвим, В.А. Носковим, О.Р. Ратіновим, В.М. Синьовим, О.М. Столяренком, О.В. Тімченком, Ю.Ф. Чуфаровським, Г.Г. Шиханцовим, Г.О. Юхновцем, С.І. Яковенком та ін.

Узагальнення работ зазначених науковців дозволяє визначити основні психологічні характеристики правоохоронної діяльності, а саме:

- правова регламентація (нормативність) професійної поведінки і прийняття рішень. Професійна діяльність працівника Національної поліції України реалізується в правовому полі відносин державних органів влади, громадських інституцій, юридичних та фізичних осіб. Вона підпорядковується суворій правовій регламентації процесу розкриття та розслідування злочинів і піднесена до норми закону. Зазначені норми є обов'язковими для виконання суб'єктами правоохоронної діяльності;

- владний характер професійних повноважень посадових осіб. Згідно змісту функціональних обов'язків працівників Національної поліції України, вони мають право та зобов'язані в визначених законом межах застосовувати владу від імені держави. При цьому об'єктивними властивостями правових норм є чітке однозначне формулювання їх змісту та неможливість опису варіабельності їх застосування в ситуаціях життєдіяльності;

- постійне спілкування з кримінально зараженими елементами, несумлінними потерпілими й свідками – особами, що дають свідомо неправдиві свідчення або відмовляються від дачі показань, застосування негласних заходів, в тому числі входження в кримінальне середовище (рольова поведінка) тощо. Зазначене детермінує наявність специфічних змістовних та динамічних характеристик професійного спілкування поліцейського;

- екстремальний характер діяльності, пов'язаний із постійною небезпекою для життя та здоров'я поліцейського. Реалії сьогодення дозволяють відзначити, що приналежність особи до правоохоронних органів вже сама по собі може бути підставою для виникнення такого ризику, наприклад, при виконанні функціональних обов'язків щодо охорони громадського порядку в місцях проведення масових заходів. Об'єктивними підставами виникнення

екстремальних ситуацій в діяльності поліцейського виступають: необхідність прийняття рішень, що можуть мати небажані особистісні наслідки, наявність вогнепальної зброї при несенні служби тощо;

- нестандартний, творчий характер праці правоохоронця, неалгоритмічний характер дій, неможливість чіткого планування та прогнозування розвитку та результатів дій, неочевидність службових ситуацій, малопрогнозована зміна різновидів його діяльності. Правоохоронна діяльність обумовлює виникнення нервово-психічних перевантажень, що визначаються нерегулярною зміною умов праці, звичного режиму добової життєдіяльності, змушеною відмовою від відпочинку, працею в вихідні та святкові дні;

- дефіцит часу і перевантаження, викликані наявністю правової (процесуальної) регламентації термінів виконання переліку дій, значні відволікання фахівців на виконання непритаманних функцій чи на участь у загальних заходах, дефіцит інформації в швидкозмінюваних умовах, неможливість повного прогнозування змін оперативної обстановки та стану злочинності, що призводить до нерівномірного навантаження фахівців у різні періоди часу;

- часте виникнення гостроконфліктних ситуацій, що обумовлюється природним протистоянням поліцейських та представників злочинного світу в зв'язку з різноспрямованістю цілей діяльності, проекція конфліктних взаємовідносин злочинця з законом і суспільством на конкретну особу – працівника Національної поліції України, правова обмеженість суб'єкта правоохоронної діяльності в обранні засобів та способів діяльності при ненормованості поведінки та дій правопорушника;

- процесуальна самостійність, персональна (для багатьох – підвищена) відповідальність працівників Національної поліції України, необхідність невідкладного прийняття заходів, наявність ситуацій службової діяльності, що характеризуються перманентним балансом власного уявлення про справедливість та рівноправність і соціальними, політичними, правовими

реаліями, відповідальність за рішення життєво важливих питань, що зачіпають честь, достоїнство, свободу.

Врахування вищенаведених особливостей дозволяють визначити об'єктивні психологічні детермінанти професіоналізації сучасного працівника Національної поліції України.

Список використаних джерел:

1. Барабанщиков В. А., Рубинштейн С. Л. и Ломов Б. Ф. : преэственность научных традиций / В. А. Барабанщиков // Проблемы субъекта в психологии: статьи. – М. : Академический проект. – 2000. – С. 43 -52.

Збаранская Анна Сергеевна

психолог-консультант общественной организации «Ukrainian Recovery Resourses» в г. Днепр

КОГНИТИВНО-ПОВЕДЕНЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ТЕРАПИИ ПТСР

Понятие ПТСР

Посттравматическое стрессовое расстройство (ПТСР) – тяжёлое психическое состояние, которое возникает в результате единичной или повторяющихся психотравмирующих ситуаций [1].

Симптомы ПТСР:

1. Пережитое в прошлом травмирующее событие, связанное со смертью или угрозой жизни, вызвавшее реакцию сильного страха или беспомощности.

2. Повторяющиеся навязчивые воспоминания или сны о травматическом событии.

3. Действия или переживания, как будто травматические события происходят здесь и сейчас.

4. Сильное душевное страдание при столкновении с напоминанием о травме.

5. Избегание занятий, мест или людей, которые ассоциируются с травмой.

6. Избегание чувств, мыслей или разговоров о травме.

7. Периоды диссоциации или неспособности вспомнить части травмирующего события.

8. Устойчивые симптомы повышенной активации автономной нервной системы (например, проблемы со сном, раздражительность, трудности концентрации, сверхбдительность или чрезмерная пугливость).

9. Словесные и/или физические угрозы насилия или проявления жестокости.

10. Избегание близости, конфликты с сотрудниками или руководством.

11. Аддиктивное поведение как способ убежать от боли, связанной с травмой [1, 5].

Психотерапия пролонгированным воздействием (prolonged exposure therapy)

Терапия пролонгированным воздействием (ТПВ) – подход в терапии, который успешно применяется в работе с психологической травмой. Включает 3 основные части:

1. Образование. ТПВ начинается с просвещения клиента о сути лечения. Он узнает о том, какие реакции на травму распространены и что такое ПТСР. Это образование позволяет узнать больше о симптомах проблемы, а также лучше понять цели терапии. Таким образом, закладывается основа последующего лечения.

2. Дыхание. Обучение правильному дыханию помогает человеку расслабиться. В ситуации тревоги или стресса у человека меняется дыхание. Обучение контролю и правильным дыхательным техникам помогает клиенту справляться с ситуативным стрессом.

3. Практика в реальной жизни. Практика воздействия реальных жизненных ситуаций называется переживанием *in vivo*. Клиент практикуется в ранее избегаемых безопасных ситуациях, связанных в его сознании с травмой. Такого рода воздействие снижает со временем дистресс, провоцируемый травмой, что возвращает клиенту контроль над собственной жизнью.

4. Обсуждение травмы. Многократное обсуждение травматических воспоминаний называется воображаемым воздействием. Оно позволяет вернуть клиенту контроль над собственными мыслями и переживаниями по поводу травмы. Клиент обучается не бояться и не избегать мыслей о травме, находя ресурсы для ее преодоления [4].

Когнитивно-процессинговая терапия (cognitive processing therapy)

Когнитивно-процессинговая терапия (КПТ) помогает клиенту обрести новый взгляд на травматическую ситуацию и понимание этих событий. Используя навыки, приобретенные в процессе терапии, клиент осознает, каким именно образом пережитая травма изменила его взгляд на мир в целом, на себя и других людей. Такое искаженное мышление непосредственно влияет на поведение и переживания клиента [3].

КПТ включает 4 основных этапа:

1. Обучение. КПТ начинается с разбора симптомов ПТСР и того, как терапия может помочь с ними справиться. Клиенту разъясняется план терапии и особенности каждого ее этапа. Также обсуждаются предлагаемые навыки и то, как они помогут справиться с симптомами ПТСР.

2. Осознание мыслей и чувств. Далее КПТ фокусируется на том, чтобы клиент осознавал свои мысли и чувства как можно яснее и четче. В процессе терапии клиент обучается обращать внимание на мысли о травме и переживания, вызываемые ими. Терапевт поощряет анализ того, как травматические переживания влияют на жизнь клиента здесь и сейчас. Таким образом, клиент может пересмотреть свое отношение к травме.

3. Усвоение навыков. После того, как клиент в достаточной мере осознает свои мысли и чувства по поводу травмы, ему предлагается усвоить навыки

оспаривания и анализа собственных мыслей. Для этого ему предлагается заполнять специальные рабочие листы. Эти навыки применимы не только в терапии, а также и к трудностям обычной жизни.

4. Понимание изменений в убеждениях. В процессе терапии клиент узнает о распространённых убеждениях, формируемых в результате травмы. У него появляется возможность обсудить, как травматический опыт изменил его убеждения о безопасности, доверии, контроле, самооценке, других людях и отношениях с ними. Также с помощью терапевта клиент восстанавливает баланс своих убеждений до и после травматического опыта [2].

Список использованных источников:

1. American Psychiatric Association (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing. pp. 271–280. ISBN 978-0-89042-555-8.
2. Cognitive Processing Therapy (CPT) for PTSD: How to Help Your Loved One during Treatment | MAY 2016.
3. Cognitive Processing Therapy. Veteran/Military Version Patricia A. Resick, Ph.D. and Candice M. Monson, Ph.D.
4. Prolonged Exposure (PE) for PTSD: How to Help Your Loved One during Treatment / MAY 2016.
5. "The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders" (PDF). World Health Organization. pp. 120–121. Retrieved 2014-01-29.

Зінсу Ольга Іванівна

студентка 4-го курсу факультету № 2 Національної академії внутрішніх справ

Романенко Оксана Вікторівна

професор кафедри психології та педагогіки Національної академії внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор (науковий керівник)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Держава як феномен надбання розвитку суспільства та як суверенна, політико-територіальна організація публічної влади, покликана виконувати цілу низку функцій. Однією з функцій держави виступає охоронна функція. Охоронна функція визначається як "охорона і захист конституційного ладу, законності та правопорядку, забезпечення громадського миру, прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина" [8, с. 17].

Вагомий внесок в реалізацію вказаної функції належить правоохоронним органам. Відповідно до ч. 1. ст. 2 ЗУ "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів", до правоохоронних органів відносяться органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [2, с. 2].

Правоохоронні органи можна визначити як такі державні установи та недержавні організації, які всією своєю діяльністю на основі закону і у відповідних формах покликані забезпечувати законність і правопорядок, захист прав та інтересів громадян, трудових колективів, суспільства і держави, а також наділені правом у відповідних випадках застосовувати державний примус стосовно осіб, які порушили законність і правопорядок [6; с. 18].

В процесі виконання працівниками правоохоронних органів своїх

службових обов'язків нерідко має місце високий рівень стресонавантаження, який призводить до емоційно-психологічної напруженості, перевтоми, професійного вигорання, професійної деформації, психічних розладів та інших негативних психологічних станів організму.

Специфіка службової діяльності працівників правоохоронних органів зумовлюють необхідність розвитку в них стресостійкості, толерантності поєднаної з нетерпимістю до правопорушень; вмінням виявлення, попередження, запобігання ризиків неправомірної, делінквентної, адиктивної поведінки.

Толерантність як соціальне явище є унікальним, складним і суспільно необхідним. Резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО 16.11.1995 р. затверджені основні принципи толерантності [1].

Ми маємо відзначити існування в суспільстві неоднозначних підходів до трактування толерантності, до визначення його природи та самого ставлення до ідеї толерантності. Поряд з популяризацією ідей толерантності як необхідної умови співіснування світового товариства, існують ідеї негативного налаштування до популяризації та розвитку толерантності. Критики толерантності застерігають суспільство, громадськість від тотальної толерантності, коли втрачаються соціальні цінності і виникають питання: "Чи є межа толерантності?"

Науково-дослідним інститутом МВС України розроблено "Методичні рекомендації щодо проведення профілактичної роботи з учнями загально-освітніх навчальних закладів та студентами щодо підвищення рівня толерантності та запобігання поширенню ксенофобських настроїв" [4]. Вказані рекомендації викладені додатком до Рішення Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі "Щодо підвищення рівня толерантності та запобігання поширенню ксенофобських настроїв" (Рішення від 18.06.2013 р. №32).

У вказаних рекомендаціях подані толерантність визначається як здатність переносити несприятливий вплив будь-яких факторів, а також поблажливість,

терпимість до чийхось думок, поглядів, вірувань тощо.

Толерантність у вузькому розумінні означає повагу, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань.

Толерантність – це єдність у різноманітті. Толерантність – активна життєва позиція, яка передбачає захист прав кожної людини і відношення до проявів нетерплячості як до неприпустимих. Толерантність у широкому розумінні визначається як терпимість, яка виявляється у поведінці, способі життя, характері, висловленнях. Стосовно поважання прав людини виявлення толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань" [4, п. 1.1.].

Александров Д. О., Левенець О. А. наголошують, що для розвитку толерантної особистості необхідно формувати такі основні компоненти: систему позитивних установок; комплекс індивідуальних якостей; систему особистих і групових цінностей. Також, прямо чи опосередковано, формування толерантності сприяє розвитку комунікативної компетентності, емоційно-вольової регуляції, позитивного мислення працівників ОВС [5, с.18].

Вирізняються такі категорії толерантності: стійкість особистості, емпатія, дивергентність мислення, мобільність поведінки, соціальна активність.

Всі вказані категорії на високому рівні мають бути розвинуті у працівників правоохоронних органів і становлять частку ядра психологічної, психофізіологічної, фізичної готовності та науково-теоретичної і практичної підготовки працівників правоохоронних органів.

Наказом МВС "Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України" визначені напрями та структура організації психологічного забезпечення працівників ОВС [3].

Відповідно до п. 9 "Етичного кодексу психолога служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ

України", робота психолога в системі МВС України спрямована виключно на досягнення гуманних цілей, які передбачають сприяння розвитку особистості працівників органів і підрозділів внутрішніх справ та інших людей, збереження їхнього фізичного та психологічного здоров'я, підвищення ефективності їхньої професійної діяльності" [3, п. 9].

На шляху розвитку стресовитривалості працівників правоохоронних органів в процесі виконання службових обов'язків службових завдань важливу роль відіграє:

- підвищення рівня політико-правової, психологічної культури серед працівників правоохоронних органів, трансформація свідомості, світогляду в новий правовий простір процесів глобалізації, розвиток толерантності працівників правоохоронних органів з урахуванням правоохоронних інтересів держави, особи, суспільства та інтересів національного права;

- використання психотренінгових комплексів, кабінетів психоемоційної регуляції та психологічних смуг перешкод.

Таким чином, здатність до толерантності виступає однією з базових складових професійної компетенції працівників правоохоронних органів. Вона є запорукою успішної реалізації працівниками правоохоронних органів охорони та захисту інтересів, прав держави, особи, суспільства загалом.

Список використаних джерел:

1. Декларація принципів толерантності, затверджена резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 / Електронний ресурс- Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503.

2. Закон України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів"(Верховна Рада України; Закон від 23.12.1993 № 3781- XII - Відомості Верховної Ради України від 15.03.1994 1994 р., № 11, с. 50.

3. Електронний ресурс – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12.

4. Наказ МВС України від 28.07.2004 № 842 "Про подальший

розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України" (Офіційний вісник України від 19.11.2004, № 44, стор. 187, ст. 2922, код акту 30542/2004) Електронний ресурс - Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-04.

4. МВС України Державний науково-дослідницький інститут "Методичні рекомендації щодо проведення профілактичної роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів та студентами щодо підвищення рівня толерантності та запобігання поширенню ксенофобських настроїв. Додаток до Рішення Національної Експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі 18.06.2013 № 32 "Щодо підвищення рівня толерантності та запобігання поширенню ксенофобських настроїв".

5. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Частина 7. Тренінгові технології формування професійно значущих якостей працівника ОВС. Навч.-метод. посіб. / Д. О. Александров, О. А. Левенець. – К. : Національна академія внутрішніх справ, 2015.

6. Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України. Навч. посіб. – К. : Дакор, КНТ, 2008. – 348 с.

7. Гель А. П. Судові та правоохоронні органи України: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. П. Гель, Г. С. Семаков, С. П. Кондракова. – К. : МАУП, 2004. – 272 с. – Бібліогр. : с. 261-264.

8. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс: навч. посіб. – К. : Центр навчальної літератури, 2010 – 264 с.

Казміренко Вікторія Олександрівна

викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, майор поліції

ФРУСТРАЦІЯ І СТРЕС В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

У складних видах діяльності можуть виникати напружені ситуації-обставини, які породжують значні труднощі і в той же час вимагають від людини швидких, точних і безпомилкових дій. Ефективність дій особистості, колективу, керівника в напруженій ситуації значною мірою визначається високим рівнем їх готовності до них. Динамічність напружених ситуацій, нерідко вкрай жорсткі вимоги до своєчасності та адекватності дій обумовлюють необхідність завчасної психологічної підготовки фахівців до виконання раптово виникаючих ускладнених завдань професійної діяльності.

Одна із вдалих спроб побудови повної класифікації ситуацій була зроблена А.М. Столяренко. Він поділяє ситуації на нормальні, параекстремальні, екстремальні та гіперекстремальні (залежно від необхідної активності і від позитивності досягається результату). На думку А.М. Столяренко, до нормальних (буденним) відносяться ті ситуації, які не створюють труднощів і яких-небудь небезпек для людини, а вимагають від нього звичайної активності. Вони, як правило, закінчуються позитивно. Параекстремальні ситуації викликають сильну внутрішню напругу, вони здатні приводити особистість до невдач [1].

Екстремальні ситуації відрізняються виникненням у людини граничного напруження і перенапруження. Вони ставлять перед особистістю великі об'єктивні і психологічні завдання. У разі їх виникнення різко знижується ймовірність успіху і зростає ризик негативних наслідків.

Гіперекстремальні ситуації пред'являють до людини вимоги, що перевищують її здібності. Вони призводять до значного наростання внутрішньої напруги, порушень звичайної поведінки та діяльності. Такі

ситуації мають небезпечні для життя людини наслідки. Залежно від особливостей та результатів особистісно-обстановочної взаємодії, екстремальні ситуації діляться на об'єктивні, потенційні, особисто спровоковані (віктимні) і уявні. Екстремальна ситуація, як багатовимірне явище, являє собою тимчасовий збіг негативних обставин, що виражаються в особливих, несприятливих умовах для діяльності людини.

Будь-яка ситуація передбачає включеність у неї суб'єкта. Це тим більше відноситься до напруженої ситуації, що об'єднує певний зміст об'єктивної дійсності з потребами, мотивами, цілями, відносинами людини. Особливості напружених ситуацій визначаються співвідношенням, зв'язком об'єктивного і суб'єктивного [2]. У діяльності людей часто виникають напружені ситуації. Важливо, щоб людина знайшла вихід з такої ситуації, зберіг високий рівень і ефективність діяльності, незважаючи на ускладнення обстановки праці і виникнення великих психічних навантажень.

Встановлено, що поведінкові реакції людини в екстремальних умовах, їх тимчасові характеристики, взагалі психофізіологічні можливості людей – величини надзвичайно варіативні, залежні від особливостей нервової системи, життєвого досвіду, професійних знань, навичок, мотивації, стилю діяльності.

Стрес (англ. stress – напруження) – стан напруженості – сукупність захисних фізіологічних реакцій, що настають в організмі тварин і людини у відповідь на вплив різних несприятливих факторів (стресорів) – холоду, голодування, психічних і фізичних травм, опромінення, крововтрати, інфекції тощо. Стрес, насамперед, виникає тільки при наявності екстремальної ситуації, тоді як афект може виникнути з приводу.

Стрес може надавати як позитивне, так і негативний вплив на особистість. Позитивну роль надає стрес, виконуючи мобілізаційну функцію, негативну роль - шкідливо діючи на нервову систему, викликаючи психічні розлади і різного роду захворювання організму.

Стресостійкість – це загальна якість особистості, яка характеризується здатністю протистояти стресовим факторам за період часу, який необхідний для

організації нових умов, в яких даний стресор не буде загрозовим [3]. Стресостійкість забезпечує високу ефективність діяльності і зберігає здоров'я молоді людини.

Для виокремлення основних компонентів стресостійкості потрібно розглянути структуру конфліктостійкості, яка складається з наступних компонентів:

– емоційний – полягає в умінні людини контролювати свій емоційний стан у перед конфліктних і конфліктних ситуаціях, у здатності відкрито виявляти свої емоції без приниження особистості опонента, не переходити в депресивні стани в разі затяжного конфлікту чи програшу в ньому (відображає рівень і характер збудливості психіки та її вплив на успішність спілкування в складних ситуаціях);

– вольовий – це здатність до свідомого контролю й оволодіння собою, терпимості до інших, самовладання й самоконтролю, несприйнятливості щодо провокаційних дій опонента;

– пізнавальний – це стійкість функціонування пізнавальних процесів особистості; цей компонент включає вміння визначати початок перед конфліктної ситуації, здійснювати об'єктивний аналіз причин її виникнення, прогнозувати розвиток конфлікту й можливі наслідки, швидко приймати правильні рішення;

– мотиваційний – забезпечує адекватність прагнень у конфлікті, їх спрямованість на пошук шляхів розв'язання суперечностей, здатність коригувати інтереси залежно від зміни обставин і конкретної ситуації;

– психомоторний – забезпечує правильність дій, їх чіткість і відповідність ситуації. Полягає в умінні володіти своїм тілом, контролювати свої жести, міміку.

Таким чином, конфлікт може бути оптимально вирішеним тільки тоді, коли індивід перебуватиме в стані активного напруження, пошуку, виявлятиме прагнення виходу з кризи.

В якості складових компонентів когнітивного ресурсу стресостійкості можна виокремити [4]:

- функціональний компонент – характеризується наявністю відповідного потенціалу когнітивних функцій (уваги, пам'яті, мислення) молодих людей, які є необхідними умовами реалізації виходу із конкретної стресової ситуації;

- компонент самооцінки – демонструє рівень основних складових підготовленості людини до підвищення власної стресостійкості, полягає у з'ясуванні причин суб'єктивно низького або високого оцінювання стресової ситуації, адекватності такої оцінки та моделювання шляхів досягнення вищого рівня стійкості до стресів;

- стильовий компонент – містить показники, які характеризують індивідуально-своєрідні прийоми переробки інформації про актуальну та стресову ситуацію;

- соціально-когнітивний компонент – характеризується наявністю соціально-психологічних особливостей «викривлення» людиною інформаційного потоку, що відбувається за умов наявності ірраціональних та неконструктивних уявлень про свої можливості і часто є причиною виникнення стресових станів;

- когнітивно-поведінковий компонент – характеризує стратегії дій людини, спрямовані на подолання стресових ситуацій, а також характеризує особистий поведінковий тип діяльності, що може сприяти виникненню стресових ситуацій.

Особливе місце в розгляді стресу займає психологічний стан, що виникає внаслідок реальної чи уявної перешкоди, що перешкоджає досягненню мети, називається фрустрацією. Захисні реакції при фрустрації пов'язані з появою агресивності або відходом від важкої ситуації (перенесення дій в уявний план), а також можливе зниження складності поведінки.

Механізм фрустрації досить простий: спочатку виникає стресова ситуація, яка веде до перенапруження нервової системи, а потім цю напругу "розряджається" в ту чи іншу найбільш вразливу систему. Виділяють позитивні

і негативні реакції на фрустрацію. Позитивні реакції представляють конструктивні дозволи, подолання перешкоди, що заважає досягненню стимулу. Ефект досягається шляхом посилення прагнення, спрямованого на дозвіл проблеми. Очевидно, багато наукових відкриттів, успіхи в розвитку техніки, культури були стимульовані фруструючими подіями в житті людей.

В іншій ситуації фрустрація здатна направити енергію індивідуума по іншому, але також конструктивного каналу активності. Негативні реакції фрустрації можуть викликати також різні форми неконструктивної поведінки. До них відносяться агресія, регресія, фіксація, відмова, негативізм, репресія.

Список використаних джерел:

1. Абабаков В. А., Перре М. Адаптация к стрессу. Основы теории, диагностики, терапии. – СПб. : Речь, 2004. – 166 с.
2. Бодров В. А. Психологический стресс: развитие и преодоление. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 528 с.
3. Гремлинг С., Ауэрбах С. Практикум по управлению стрессом. – СПб., 2002. – 240 с.
4. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості: Монографія. – К. : Ніка-Центр. 2007. – 432 с.

Калищук Светлана Николаевна

*заведующая кафедрой социологии, психологи и гуманитарных наук
Криворожского факультета Запорожского национального университета,
кандидат психологических наук, доцент*

ЛИЧНОСТНЫЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РИСКА В НОРМАТИВНЫХ И ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ СИТУАЦИЯХ

Деятельность многих профессиональных групп (сотрудники полиции, военнослужащие, сотрудники министерства чрезвычайных ситуаций, работники опасных видов труда: шахтеры, горняки), протекает в условиях усложненной деятельности и сопровождается необходимостью принятия

ответственности за собственное профессиональное решение в ситуации неопределенности.

Наенко Н. И. указывает, что трудная нормативная ситуация характеризуется сложностью задачи, ее повышенной значимостью, строгими условиями, риском, высокой ценой возможной ошибки. Экстремальная ситуация означает не только уровень чрезвычайного воздействия, но характеризует психологические ресурсы человека, проявляет индивидуальные особенности работника и его актуальные возможности [1].

Объективно заданная необходимость психологического преодоления экстремальной ситуации выступает фактором, активизирующим деятельность человека. Но формы поведенческих реакций человека в экстремальных ситуациях различаются. Арсенал индивидуальных стратегий психологического преодоления экстремальных ситуаций можно проследить в показателе профессионального риска работника.

Профессиональные риски детерминированы внешними и внутренними факторами. Внешние факторы дифференцируются на:

- ситуационные (шум, вибрация, монотонность, непрерывность действий, совмещенность действий);
- информационные (дефицит или перегрузка информацией);
- факторы влияния (оказание психологического давления со стороны правонарушителей).

К внутренним факторам профессионального риска относят индивидуальные и социально-психологические характеристики личности.

Целью исследования выступало определение диагностических критериев личностных детерминантов профессионального риска и показателей, подлежащих психологической коррекции для снижения травматизации работников и числа несчастных случаев.

Концептуальные положения психодиагностики профессионального риска и склонности к несчастным случаям состоят в следующем:

1. Основными причинами травматизма работников выступают закономерности их индивидуально-психического развития и потенциала.

2. Существуют две диаметрально противоположные тенденции, приводящие к травматизации:

- нерациональная адаптация человека к опасности, что приглушает конструктивные адаптивные механизмы и саморегуляцию поведения в экстремальных ситуациях и вызывает проявление профессионального риска;

- страх перед возможной опасностью, когда человек становится жертвой собственной тревоги перед ожидаемым несчастным случаем («травматический невроз» согласно З. Фрейду или «эффект Карпентера»: каждое восприятие или представление порождает склонность к подобному же восприятию или представлению) и как результат повторная травматизация.

3. Работники с лучшей переключаемостью перцептивных установок – обладающие гибкостью будут иметь меньшую склонность к опасности; люди же с плохой переключаемостью будут «опаздывать» в своем приспособлении к изменениям окружающей среды и потому будут предрасположены к несчастным случаям.

4. Недостаточное развитие определенных психических процессов, черт и свойств личности, которые составляют адаптированность и обучение, приводит к повторному совершению профессиональных ошибок.

5. Работники, которые чаще травмируются, имеют низкие показатели по тестам сенсомоторной и сенсорно-перцептивной координации и реакции.

6. Уровень эмоциональной уравновешенности, выраженность тревожности личности и умение взаимодействовать с большим числом факторов, выделяя главных из них – определяет степень склонности к несчастным случаям.

Психодиагностическая программа изучения профессионального риска включает 9 методик, охватывающих основные психодиагностические подходы: сенсомоторный, сенсорно-перцептивный, проективный, психосемантический и самоописания. Каждая методика подтверждена теоретическими обоснованиями ее автора, располагает стандартизированными нормативами для определения уровней выраженности диагностируемых шкал, характеризуются надежностью и валидностью. В таблице 1 приведен перечень методик, направленных на изучение уровня профессионального риска.

Перечень психодиагностических методик

№	Название	Тип	Предметное поле	Время	Форма работы
1	Теппинг-тест Е. П. Ильина	Сенсомоторная (левая-правая рука)	Психомоторные показатели работоспособности	5 мин.	групповая
2	Методика Дж. Р. Струппа	Сенсомоторная (зрительный и логический контроль)	Ригидность познавательных функций – когнитивный контроль	10 мин.	индивидуальная
3	Методика Готтшальдта	Сенсомоторная (логический и образный контроль)	Полезависимость	5-10 мин.	индивидуальная
4	Методика Холмса- Раге	Самоописание (43 ситуации)	Стрессоустойчивость	5 мин.	групповая
5	Методика Леонгарда- Шмишека	Проективная (два быстрых рисунка)	10 шкал	20 мин.	групповая
6	Мельбурнский опросник принятия решений	22 вопроса	4 шкалы: бдительность, прокрастинация, самооценка принятия решений, избегание	10 мин.	групповая
7	Стиль саморегуляции и поведения В. Н. Моросановой	Опросник (46 вопросов)	Шкалы: планирование, моделирование, программирование, оценивание результатов собственных действий, гибкость, самостоятельность	10 мин.	групповая
8	Прогноз	Опросник (84 вопроса)	Вероятность нервно- психических срывов	20 мин.	групповая
9	Методика незаконные предложения С. Сакса	Проективная (16 предложений)	Шкалы: 1. Отношение к себе, 2. Нереализованные возможности , 3. Страхи и опасения, 4. Чувство вины	20 мин.	групповая

7 методических процедур проводится в формате общегрупповой работы, 2 – индивидуальной. Диагностическими критериями выступают:

1. Уровень сенсорно-перцептивной координации.

2. Признаки когнитивных стилей: полезависимость – полenezависимость, когнитивный контроль (импульсивность-рефлексивность, гибкость-ригидность).

3. Особенности эмоциональной сферы: циклотимия, застревание, экзальтация, эмотивность, тревожность, страхи и опасения, чувство вины, нереализованные возможности.

4. Психодинамические и типологические особенности: бдительность, прокрастинация, самооценка принятия решения, психофизиологический компонент выносливости, общий уровень саморегуляции и самоконтроля.

5. Оценка субъективной трудности в смене способов переработки информации в ситуации когнитивного конфликта.

6. Степень ориентации человека при принятии решений на имеющиеся у него знания и опыт, а не на внешние ориентиры, если они вступают в противоречие с его опытом.

7. Стрессоустойчивость и социальная адаптивность.

Психологический диагноз описывается показателями: гибкости, самостоятельности, самооценки собственных результатов, утомляемости, стрессоустойчивости, тревожности, гипертимности, депрессивности, педантичности, возбудимости, демонстративности, застревания на проблеме, чувствительности, бдительности, тенденции избегания трудностей, страха-вины-уровня притязаний, степени активности в переработке информации.

По представленности, взаимному сочетанию, согласованности и частотному распределению работников относят к одному из четырех уровней профессионального риска: высокому, повышенному, среднему или низкому.

Выявленные уровни профессионального риска подлежат психологической коррекции. В зависимости от уровня профессионального риска определяется цель психологической коррекции (табл. 2).

Таблица 2

Предметное поле психологической коррекции в зависимости от выявленного уровня профессионального риска

	Высокий уровень профессионального риска	Повышенный уровень профессионального	Средний уровень профессионального риска	Низкий уровень профессионального риска
--	---	--------------------------------------	---	--

		риска		
1	Способность проходить через стрессовую ситуацию до ее завершения в состоянии эмоционального контроля	+	+	+
2	Уровень утомляемости	+	-	-
3	Работоспособность как готовность выполнять деятельность на необходимом уровне эффективности в течение определенного времени	-	-	-
4	Отношение к препятствиям и непредвиденным трудностям	-	-	-
5	Способность выдерживать нежелательные раздражители	-	+	+
6	Способность в новых ситуациях опираться на свой опыт и знания	+	+	+
7	Фокусирующий-сканирующий контроль – концентрация и распределение внимания	+	-	-
8	Эмоциональная лабильность-осознанность	+	+	-
9	Ригидный-гибкий познавательный контроль	+	-	-
10	Толерантность - интолерантность	+	+	-

Обозначения: «+» - выявленный психодиагностический критерий, подлежащий психологической коррекции; «-» - отсутствие критерия, нуждающегося в психологической коррекции

Комплекс личностных детерминант профессионального риска у работников экстремальных профессий рекомендуется учитывать при психологическом отборе на учебу, службу и при дифференцированной расстановке кадров. По данным Юшкова О. И. надежность работы человека в современных условиях напрямую связана с профессиональным отбором специалистов. Отсев «непригодных» в процессе обучения снижается с 30-40 до 5-8%, аварийность по вине персонала уменьшается на 40-70%, надежность систем управления повышается на 10-25%, затраты на подготовку специалистов снижаются на 30-40 % [2].

Итак, следует отметить, что особые возможности преодоления сложных нормативных и экстремальных ситуаций детерминируют уровень профессионального риска работника и связаны с таким понятием как личностный ресурс – запас структурно-функциональных характеристик работника, обеспечивающих специфические формы его поведения, реагирования и адаптации [3].

Успешное разрешение экстремальной ситуации обеспечивается высокой стресс-толерантностью, эмоционально-волевой устойчивостью, способностью к перцептивному контролю и опоре на имеющийся опыт.

Список использованных источников:

1. Наенко Н. И. Психическая напряженность / Н. И. Наенко. – М. : Наука, 1976. – 203 с.
2. Смирнов Б. А. Психология деятельности в экстремальных ситуациях / Б. А. Смирнов, Е. В. Долгополова. – Харьков : ХНУ, 2007. – 74 с.
3. Бершедова Л. И. Психологическая готовность человека к экстремальным жизненным ситуациям / Л. И. Бершедова // Вестник ТГУ. – Выпуск 7 (123). – 2013. – С. 105-110.

Кареліна Олександра Геннадіївна

практичний психолог Комунального дошкільного навчального закладу № 190 загального розвитку, спеціаліст першої категорії

ЗАХОДИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Загальновідомо, що професійне вигорання працівника найбільш небезпечне на початку свого розвитку. «Вигоряючий» співробітник, як правило, майже не усвідомлює своїх симптомів, тому зміни у його поведінці першими помічають колеги. Саме тому для керівників, колег дуже важливим є своєчасно помітити такі прояви і правильно організувати систему підтримки для цих співробітників. На думку фахівців профілактика та корекція психічного вигорання повинна включати в себе прищеплення особистості навичок адекватного емоційного реагування на зовнішні і внутрішні обставини. Важливими є навички володіння собою, уміння працювати з власними негативними емоціями, здатність до вільного, природного вияву почуттів та емоцій. Отже, наймогутнішу руйнуючу дію на людину мають його негативні переконання, тому в першу чергу, необхідно освоїти техніку боротьби зі своїми негативними думками.

Техніка 1. «Відрізати, відкинути». Ця техніка придатна для роботи з будь-якими негативними думками («у мене знову нічого не вийде...», «все це без толку» та ін.). Як тільки відчуєте, що з'явилась подібна думка, - негайно «відріжте її і відкиньте», зробивши для цього різкий, такий, що «відрізує» жест лівою рукою і зорovo уявивши, як ви відрізуєте і відкидаєте цю думку. Після цього відкидаючого жесту, продовжуйте далі займатися візуалізацією: помістіть на місце видаленої негативної думки іншу (звичайно ж, позитивну).

Техніка 2. «Лейбл, або Ярлик». Якщо в голову прийшла негативна думка, треба в думках відсторонитися від неї і спостерігати за нею з боку, але не дозволяти цій думці оволодіти собою. Деякі фахівці вважають, що дія цієї техніки посилюється, коли особа уявить, що не просто «витягнула» негативну думку зовні, але і провела в уяві деякі дії над нею. Наприклад, уявили, неначе

бризнули на неї фарбою з балончика, помітили її (отруйно-зелена, канарково-жовта...) і вже тепер спостерігаєте з боку. Негативні думки мають силу тільки над вами і лише в тому випадку, якщо ви реагуєте на них страхом, тривогою. Вони отримують цю силу від вас. Як тільки ви перестаете на них реагувати, вони втрачають владу. Скажіть: «Це всього лише негативна думка!».

Техніка 3. «Перебільшення». Як тільки виявиться негативна думка, перебільште її до абсурду, зробіть її смішний.

Техніка 4. «Визнання своїх достоїнств». Допомагає при зайвій самокритичності. Одна з протиотрут - усвідомити, що ви, так само як і інші люди, не можете і не повинні бути досконалістю. Але ви достатньо хороші для того, щоб жити, радіти і, звичайно, бути успішним. Отже щодня, коли особа стоїть перед дзеркалом та збирається на роботу, необхідно їй упевнено дивиться у дзеркало, прямо в очі самому собі і говорить не менше трьох разів: «Я, звичайно, не досконалість, але достатньо хороший (хороша)!». При цьому непогано, якщо особа посміхнеться собі.

Іншою проблемою професійного вигорання є невміння регулювати свій емоційний стан. Цьому теж можна навчитися, використовуючи деякі вправи.

Вправа 1. «Мавпа». Уявіть собі ситуацію неприємної розмови, наприклад, з колегою чи керівником. Останній дозволив собі досить нечемний тон в розмові з вами і несправедливі зауваження. Дорогою додому ви знову, і знову згадуєте неприємну бесіду, і відчуття образи захльостує вас. Як ви не намагаєтеся забути людину, яка вас образила, вам це не вдається. Замість того щоб насильницькі викреслювати цю людину з пам'яті, намагайтеся максимально наблизити її. Спробуйте по дорозі зіграти роль людини, яка вас образила. Наслідуйте її ході, манері поводитися, програйте її роздуми, її дії, нарешті, її відношення до розмови з вами. Через декілька хвилин такої гри ви зможете відчути зниження внутрішньої напруги і зміну свого відношення до конфлікту, до колеги, побачите в ній багато позитивного, того, що ви не помічали раніше, і зможете її зрозуміти. Людина, яка вас образила, із здивуванням відчує, що ви не несете в собі негативного внутрішнього стану, ви

доброзичливі і спокійні, і сама, у свою чергу, почне прагнути до залагоджування конфлікту.

Вправа 2. «Прес». Ця вправа нейтралізує негативні емоції гніву, роздратування, підвищеної тривожності, агресії. Її рекомендується практикувати перед роботою з важкою аудиторією, готуючись до розмови з важким клієнтом, або його родичами, перед будь-якою психологічно напруженою ситуацією, що вимагає внутрішнього самовладання і упевненості в собі. Отже необхідно уявити в середині себе, на рівні грудей, могутній прес, який рухається зверху вниз, пригнічуючи виникаючу негативну енергію і пов'язану з нею внутрішню напругу. При виконанні вправи важливо добитися виразного відчуття фізичної тяжкості внутрішнього преса, що пригнічує і як би виштовхує вниз небажану негативну енергію.

Вправа 3. «Внутрішній промінь». Цю вправу спрямовано на зняття стомленості, отримання внутрішнього спокою. Необхідно уявити, що в середині вашої голови, у верхній її частині виникає світлий промінь, який поволі і послідовно рухається зверху вниз і освітлює зсередини всі деталі обличчя, шиї, плечей, рук теплим і рівним, розслаблюючим світлом. По мірі руху променя, розгладжуються зморшки, зникає напруга в області потилиці, розгладжується складка на лобі, «охолоджуються» очі, опускаються плечі, звільняються шия і груди. Внутрішній промінь як би формує нову зовнішність людини, спокійної і задоволеної собою, своїм життям, професією і клієнтами.

Окрім вищенаведеного відмічаємо ще одну причину розвитку професійного вигорання – це стресові ситуації, з якими ви стикаєтесь на роботі. Саме тому наводимо декілька способів зняття стресу.

Спосіб 1. Вивільнення дихання - один із способів, який допоможе викинути з голови проблеми та одночасно розслабитись. Необхідно забути про всі неприємності, просто дозвольте собі це. Ви зможете до них повернутися, коли побажаєте, але немає біди в тому, щоб дати собі передих. Протягом трьох хвилин дихаєте поволі, спокійно і глибоко, можете навіть закрити очі, якщо вам так більше подобається. Якщо хочете, порахуйте до п'яти, поки робите подих, і

до семи, коли видихаєте. Уявіть, що коли ви насолоджуєтеся цим глибоким, неквапливим диханням, всі ваші неприємності і неспокій випаровуються.

Спосіб 2. Повторення коротких, простих тверджень дозволяє впоратись з емоційною напругою, знімає неспокій. Ось декілька прикладів:

- зараз я відчуваю себе краще;
- я можу повністю розслабитися, а потім швидко зібратися;
- я можу управляти своїми внутрішніми відчуттями;
- я справлюся з напругою у будь-який момент, коли побажаю;
- життя дуже коротке, щоб витратити його на всякий неспокій;
- що б не трапилося, постараюся зробити все, від мене залежне, щоб уникнути стресу;
- внутрішньо я відчуваю, що все буде в порядку.

Можете придумати свої твердження. Головне – повторювати їх декілька разів в день (вголос або записувати).

Спосіб 3. Якщо ви не знаєте, як вирішити якусь проблему, то необхідно зробити наступне: запишіть всі свої думки, що стосуються даної проблеми. Це повинен бути список позитивних дій, тобто що треба зробити, щоб її вирішити, або, чого не треба робити. Виберіть з них 2 - 3 найбільш ефективних, на вашу думку. Постарайтеся пристосуватися до ситуації, переконавши себе сприймати все так, як є. Почніть з найбільш термінової проблеми. Попросить поради у кого-небудь, хто здатний оцінити ситуацію об'єктивно.

Спосіб 4. Даний спосіб допомагає вгамувати сум'яття тобто це безліч проблем плюс прагнення вирішити кожен з них саме в цю хвилину. Такий стан призводить до напруги. Тому цей спосіб є ефективним як на роботі, так і при виконанні щоденних домашніх справ. Отже коли ви відчуваєте, що стаєте розсіяними, що вас щось бентежить, подивіться на годинник та постарайтесь повністю зосередитися на тому, що ви робитимете в подальші 10 хвилин. Не дозволяйте собі відволікатися або ухилятися від основної справи. Зосередьтесь на майбутній діяльності, незалежно від того, що це (урок, домашнє прибирання, розмова). Після концентрації уваги на чомусь одному протягом 10 хвилин ви,

швидше за все, відчуєте себе спокійно, а по практикував, зможете досягати доброго результату за 2 - 3 хвилини.

Спосіб 5. За допомогою заспокійливих слів або фраз перериваємо потік негативних думок. Отже, виберіть прості слова, наприклад, «мир», «відпочинок», «спокій», «врівноважений», або фрази типу: «глибоке і ще глибше розслаблення». Закрийте очі і зосередьтесь. Повторюйте слово, фразу або вважайте про себе протягом 60 секунд. Хай думки проносяться у вашій голові, не давайте їм оволодіти вами. Дихайте поволі і глибоко.

Спосіб 6. Даний спосіб допомагає протидіяти очікуванням, негнучкості і пред'явленню до себе дуже високих вимог. Коли відчуєте себе незадоволеним, сформулюйте вимоги, які лежать в основі цього відчуття. Вам допоможе відповідь на запитання, звернене до себе: «Що я повинен мати, щоб відчувати себе щасливим?» Чудово мати те, що вам подобається, але при цьому враховуйте, що дана вимога може призвести до напруги. Дозвольте своїй вимозі лагідніти до рівня переваги, а потім робіть з нею все, що захочете. Пам'ятаєте, що в глибокій старовині люди на Сході говорили: «Господи, дай мені сили, щоб змиритися з тим, що я не можу змінити, дай мені мужність, щоб боротися з тим, що я повинен змінити, і дай мені мудрість, щоб відрізнити одне від іншого».

Спосіб 7. Коли відчуваєте, що перебільшуєте значення якоїсь проблеми, поставте собі наступні запитання:

- це насправді така Велика справа?
- чи піддається в даний момент ризику що-небудь по-справжньому важливе для мене?
- чи дійсно це гірше, ніж те, що було раніше?
- чи здасться мені це таким же важливим за два тижні?
- чи коштує це того, щоб так переживати?
- чи варто за це померти?
- що може трапитися і чи зможу я справитися з цим?

Отже усі зазначені профілактичні заходи, спрямовані на попередження синдрому вигорання, розділені на:

- 1) професійні (з боку спеціалістів: психологів, спеціалістів зі стрес-менеджменту, тайм-менеджменту, лікарів та інших вузьких спеціалістів);
- 2) непрофесійні (з боку самої людини та його найближчого оточення);
- 3) адміністративні (з боку керівництва, або звернення керівників за допомогою у профілактиці та корекції синдрому вигорання до професіоналів).

Саме тому, підводячи підсумок зазначаємо, що до професійних та адміністративних заходів, спрямованих на профілактику вигорання необхідно використовувати психологами відповідних психотренінгів, рольових чи ділових ігор, тренінгів толерантності, ситуативних тренінгів, антистресових програм тощо. Також важливою є робота практичного психолога з проведення просвітницької роботи, яка спрямована на профілактику вигорання. При цьому ураховуються індивідуальні здібності, можливості працівників при розподілі завдань та створюється сприятливий психологічний клімат в колективі. Зокрема це - організація наставництва, збагачення роботи та створення надзавдань, які допомагають знизити монотонність праці, конструктивна оцінка працівника.

Список використаних джерел:

1. Водопьянова Н. Е. Синдром выгорания: диагностика и профилактика / Н. Е. Водопьянова, Е. С. Старченкова. – СПб. : Питер, 2008. – 336 с.
2. Гремлинг С., Ауэрбах С. Практикум по управлению стрессом. – СПб.: Питер, 2002.
3. Матвієнко О. Культура здоров'я та синдром психоемоційного «вигорання»: стратегія і тактика подолання / Матвієнко О., Пересадин М., Андросов Є. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.personal.in.ua/>

Когут Олександра Олександрівна

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат психологічних наук

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасні психологи розробляють концептуальні підходи щодо розвитку професійного стресу та його наслідків, формують діагностичну базу для його вивчення, проводять експериментальні дослідження впливу стрес-факторів в екстремальних умовах, зокрема таких як: вміння контролювати тремор в умовах переохолодження організму, вміння виконувати завдання в умовах перенагрівання організму правоохоронця та водного виснаження, виконання професійних спеціальних завдань в темряві, прийняття рішення в умовах обмеженого часу тощо. Психологічні закономірності діяльності правоохоронних органів під час виникнення надзвичайних обставин та ситуацій, пов'язаних з підвищеним професійним ризиком, небезпекою для життя і діяльності вивчає екстремальна юридична психологія. Але попри значну кількість досліджень у світовому науковому просторі з екстремальної психології в Україні психологічний напрям ще є недостатньо розвинутим та потребує подальших наукових розробок.

З метою виявлення бази стресових ситуацій, які виникають у професійній діяльності працівників Національної поліції та надання подальшої психологічної підтримки, науковцями з проблемних питань правоохоронної діяльності НДІ ПППД ДЮІ МВС України проведено емпіричне пілотне дослідження за допомогою анкетування.

Вибірка опитуваних склала **382 особи** Криворізького відділу поліції ГУ НП в Дніпропетровській області та його територіальних підрозділів. Зокрема: Тернівське ВП – 50 осіб; Покровське ВП – 63 особи; Саксаганське ВП – 78 осіб; Довгинцівське ВП – 63 особи; Криворізьке районне відділення поліції – 32

особи; Криворізький відділ поліції ГУНП – 82 особи; рота конвойної служби поліції – 14 осіб.

Отже, за допомогою пілотного дослідження нами виявлено екстремальні та стресові ситуації, в яких часто опиняється сучасний український поліцейський. А також проведено порівняльний аналіз екстремальних ситуацій, що виникають в діяльності поліцейських інших країн (Великої Британії, за дослідженнями Г. Гудьонсона та Р. Адлама; США, за дослідженнями Дж. С'юїла; персоналу ОВС України, за дослідженнями О. О. Мартиненка; в умовах служби у складі підрозділів Цивільної поліції ООН, за дослідженнями О. О. Теличкіна).

Перші позиції за рівнем стресогенності професійних ситуацій Великої Британії займають наступні: захоплення в заручники терористами, протистояння озброєному злочинцю, захоплення заручником при скоєнні злочину, ведення переговорів про звільнення заручників, небезпечна конфронтація, ненадійність партнера, робити що-небудь, що суперечить власним моральним принципам, брати участь у припиненні масових заворушень та ін.

Поліцейські США найекстремальнішими вважають наступні ситуації: насильницька смерть партнера під час чергування, звільнення, позбавлення життя під час чергування, застосування зброї проти будь-кого, самогубство колеги – близького товариша, насильницька смерть поліцейського під час несення служби, вбивство скоєне поліцейським, вогнепальне службове поранення.

За існування ОВС – на Україні зазначалися такі ситуації, що претендують на статус екстремальні, як: смерть близьких, хвороба близьких, загибель працівника під час несення служби, ображення працівника з боку інших осіб, зрада коханої людини, нерозуміння з боку родичів, розлука з людиною, стан здоров'я.

Ситуації цивільної поліції ООН: захоплення в заручники терористами, насильницька смерть напарника під час спільного чергування, відсутність

довіри колег по підрозділу, насильницька смерть співробітника поліції при виконанні службових обов'язків, приховання неординарних вчинків колеги по службі, одержання каліцтва під час несення служби, відпустки, напад місцевих жителів на співробітника поліції.

За результатами нашого анкетування:

- для слідчих: довготривале спілкування з неадекватними людьми, необхідність одночасно обробляти велику кількість інформації, хронічна втома, виснаження, неможливість відпочити, неможливість приділяти увагу особистому життю, недолік часу для прийняття рішення, спілкування з агресивними людьми при масових заходах, конфліктне спілкування з керівниками та громадянами, спілкування із раніше засудженими (рецидивістами);

- для тих, хто працює переважно з документами (кадрове, аналітично-інформаційне, документальне забезпечення роботи): необхідність одночасно обробляти велику кількість інформації, довготривале спілкування з неадекватними людьми, неможливість приділяти увагу особистому життю, хронічна втома, виснаження, неможливість відпочити, низький рівень згуртованості у групі, недолік часу для прийняття рішення, конфліктне спілкування з керівниками та громадянами, ситуації невизначеності;

- для працівників поліції з функціями превентивної діяльності (поліцейські конвойної служби, груп швидкого реагування, забезпечення публічної безпеки, ювенальної превенції): довготривале спілкування з неадекватними людьми, хронічна втома, виснаження, неможливість відпочити, необхідність одночасно обробляти велику кількість інформації, неможливість приділяти увагу особистому життю, конфліктне спілкування з керівниками та громадянами, спілкування з агресивними людьми при масових заходах, спілкування із раніше засудженими (рецидивістами), низький рівень згуртованості у групі;

- окремо для дільничних офіцерів поліції: довготривале спілкування з неадекватними людьми, неможливість приділяти увагу особистому життю,

необхідність одночасно обробляти велику кількість інформації, хронічна втома, виснаження, неможливість відпочити, ситуації невизначеності, конфліктне спілкування з керівниками та громадянами, недолік часу для прийняття рішення, спілкування із тими, хто повернувся із зони АТО;

- для поліцейських чергової частини: довготривале спілкування з неадекватними людьми; необхідність одночасно обробляти велику кількість інформації; ситуації невизначеності; хронічна втома, виснаження, неможливість відпочити; неможливість приділяти увагу особистому життю; недолік часу для прийняття рішення; конфліктне спілкування з керівниками та громадянами; спілкування із тими, хто повернувся із зони АТО;

- для поліцейських кримінальної поліції: довготривале спілкування з неадекватними людьми; неможливість приділяти увагу особистому життю; хронічна втома, виснаження, неможливість відпочити; необхідність одночасно обробляти велику кількість інформації; ситуації невизначеності, спілкування з агресивними людьми при масових заходах, спостереження за людськими втратами (смерть, поранення), недолік часу для прийняття рішення;

- для керівників: довготривале спілкування з неадекватними людьми, необхідність одночасно обробляти велику кількість інформації, хронічна втома, виснаження, неможливість відпочити.

За екстремальністю діяльність поліцейських слід побудувати у такій послідовності (за результатами опитування): патрульна поліція (9 балів), кримінальна поліція (8-9 балів), превентивна діяльність (7-8 балів), слідча діяльність (6-7 балів), чергова частина (5 балів), керівна діяльність (4 бали), робота з документами (4 бали).

За результатами опитування найбільш затребуваними психологічними темами є: психологія мас та натовпу, спілкування з правопорушниками та неадекватними людьми, свідками та потерпілими в стресових ситуаціях, комунікативні навички з людьми різних вікових категорій, хронічна втома, виснаження.

Мета подальшого дослідження: розробити науково обґрунтовані заходи

психологічного забезпечення професійної та функціональної надійності персоналу під час виконання завдань в умовах, потребуючих граничної мобілізації фізичних, психологічних, моральних якостей; психологічна підготовка правоохоронців до діяльності у кризових, надзвичайних обставинах та ситуаціях; розробка засобів захисту особового складу від травмуючого впливу психогенних факторів оперативно-службової діяльності; розробка новітніх методів та психотехнологій в межах професійно-психологічної підготовки правоохоронців до дій в ризиконебезпечних ситуаціях оперативно-службової діяльності; удосконалення професійно-психологічної підготовки персоналу Національної поліції та працівників інших правоохоронних органів України щодо забезпечення особистої безпеки та виживання в ризиконебезпечних ситуаціях; психологічне забезпечення переговорної діяльності під час проведення контр-терористичних операцій та звільнення заручників; психологічний супровід попередження та припинення групових порушень громадського порядку та масових заворушень; діагностика, профілактика та корекція психічних станів, що виникають у правоохоронців під впливом ризиконебезпечних ситуацій, надання екстреної психологічної допомоги в ситуації отримання сильного психотравмуючого впливу при виконанні професійних обов'язків; організація психологічної допомоги пораненим працівникам та членам їхніх сімей при виконанні службових обов'язків; діагностика психологічних особливостей конкретного працівника правоохоронних органів з метою прогнозування поведінки в ризиконебезпечних ситуаціях, що дозволяє офіцеру-керівнику звести до мінімуму рівень фізичних і психічних втрат серед особового складу [1].

Список використаних джерел:

1. Бандурка О.М. та ін. Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу органів внутрішніх справ України: Науково-практич. Посібник. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2005. – 319 с.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Проблема психологічної стійкості особистості в умовах напружених соціально-політичних процесів, під час виконання професійних обов'язків, пов'язаних із дією стресогенних факторів, є однією з найбільш складних і актуальних в сучасній науці.

Розробці цього питання присвятили свої роботи: І.В. Андреев, В.В. Аршинова, М.М. Баландін, О.А. Баранов, Є.П. Крупник, Л.В. Куліков, Є.Н. Лебедева, С.В. Манойлов, А.Р. Моршинін, Я.О. Овсяннікова, В.Є. Пеньков, А.В. Петровський, А.А. Реан, М.Б. Тишкова, В.Е. Чудновський та інші.

Зарубіжні автори здебільшого схильні використовувати термін стресостійкість (Г. Сельє, Г. Лазарус, М. Борневассер, Р. Бернс), у вітчизняній психології використовують терміни емоційна, психічна та психологічна стійкість особистості.

Різні прояви стійкості (емоційна стійкість, психологічна стійкість, стрес-резистентність, фрустраційна толерантність) багато авторів (В.Л. Марищук, К.К. Платонов, Я. Рейковський, О.А. Чернікова та інші) розглядають як назви одного явища - стресостійкості [6,7].

В.Є. Пеньков виділив ознаки стійкості та тип діяльності людини, що визначає її стійкість, В.Е. Чудновський описав рівні стійкості особистості [4,9].

А.В. Петровський і М.Г. Ярошевський розглядають психологічну стійкість як цілісну характеристику особистості, що забезпечує стійкість людини до фрустраційного і стресогенного впливу [5]. За характеристикою К.М. Левітана, психологічна стійкість включає здатність витримувати надмірне збудження і емоційну напругу, що виникає під впливом стресорів, а також

здатність зберігати без перешкод для діяльності високий рівень активації [2, с.76].

До компонентів психологічної стійкості відносять здатність до повноцінної самореалізації, відносну стабільність емоційної сфери і сприятливого настрою, здатність до емоційно-вольової регуляції, адекватну ситуації мотиваційну напруженість та ін. Для психологічної стійкості особистості необхідні також певне співвідношення незалежності і конформності, здатність протистояти зовнішнім впливам, слідуючи своїм власним намірам і цілям.

Психологічна стійкість у науковій літературі розуміється також як взаємозв'язок і взаємообумовленість стабільності і мінливості. Так, А.Я.Чебикін відзначає, що одна і та ж людина в різних умовах може проявляти різні рівні психологічної стійкості. Насамперед, це залежить від роду виконуваної ним діяльності. Якщо суб'єкт володіє достатніми знаннями, вміннями і навичками в професійній роботі, зовнішні чинники матимуть набагато менший негативний вплив, ніж тоді, коли такі знання, вміння і навички відсутні [8, с.10].

Можливі труднощі в основному пов'язані з особливостями сприйняття особистістю стресової ситуації, з недостатнім рівнем розвитку самоконтролю, з низькою стресостійкістю, відсутністю навичок саморегуляції, ефективних копінг – стратегій поведінки.

Так, В.Е. Чудновський вбачає в стійкості особистості два рівні: а) оборонний, при якому людина зберігає свої особистісні якості, протистоїть зовнішнім діям, що суперечать його особистісним позиціям та установкам; б) наступальний, пов'язаний із здатністю людини реалізувати свої особистісні позиції, перетворювати обставини і власну поведінку [9, с. 95-98].

У зарубіжній психології проблема стійкості особистості спеціально не виділяється як предмет дослідження: вона, по суті, зводиться до більш вузької проблеми - здатності або нездатності особистості адаптуватися до умов соціального середовища.

Стійкість особистості виражається в послідовності і передбачуваності її поведінки, в повторюваній ідентичності її реакцій на одні й ті ж або схожі ситуації, і розглядається як базова характеристика особистості, нерозривно пов'язана з її спрямованістю.

До складових психологічної стійкості деякі дослідники відносять: здатність до особистісного зростання зі своєчасним і адекватним вирішенням внутрішньоособистісних конфліктів (ціннісних, мотиваційних, рольових); відносну (не абсолютну) стабільність емоційного тону і позитивного настрою; розвинуту вольову регуляцію. Рівень психологічної стійкості особистості проявляється в її трудовій діяльності, в надійності працівника, професіонала [3].

За визначенням В. М. Крайнюк, психологічна стійкість – це складна якість особистості, в якій об'єднані: врівноваженість (рівновага), відповідність; стійкість, стабільність (постійність); опірність (резистентність) [1].

Таким чином, характеризуючи представлені у західній та вітчизняній психологічній літературі дослідження проблеми стійкості особистості, можна сказати, що вона отримала багатопланове вираження, але при цьому відсутній єдиний підхід, який дозволяв би цілісно відобразити проблему формування психологічної стійкості особистості у стресогенних умовах.

Психологічна стійкість є цілісною характеристикою особистості, чинником готовності протистояти дії стресогенних факторів. Рівень психологічної стійкості особистості проявляється в професійній діяльності, у виборі стратегій поведінки у стресових ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. Крайнюк В. М. Порівняльний аналіз індивідуально-психологічних властивостей стресостійкості рятувальників у посттравматичний період / В. М. Крайнюк // Наука освіта: Наук.-практ. журн. Півден. наук. центру АПН України. Спецвипуск: Психологія особистості, досвід минулого – погляд у майбутнє . – 2004. – С.142-146.

2. Левітан К. М. Особистість педагога: становлення і розвиток // Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія / Укл. Н. В. Гузій. – К. : ІЗМН, 2000. – С. 50-57.
3. Овсяннікова Я. О. Теоретико-методологічні підходи до аналізу понять емоційної, психологічної стресостійкості / Я. О. Овсяннікова // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2009. – Вип. 6. – С. 85-94.
4. Пеньков В. Е. Профессионально-личностная устойчивость будущего учителя / В. Е. Пеньков. – Из-во Белгородского государств. ун-тета, 1998. – 115 с.
5. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Основы теоретической психологии / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 528 с.
6. Платонов К. К., Марищук В. Л. Военная инженерная психология / К. К. Платонов, В. Л. Марищук. – М., 1970. – 286 с.
7. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций / Я. Рейковский. – М. : Прогресс. – 1979. – 392 с.
8. Чебыкин А. Я. Особенности эмоциональной устойчивости и психологические средства ее формирования: автореф. дис. канд. психол. наук. / А. Я. Чебыкин. – М., 1979. – 16 с.
9. Чудновский Э. В. Смысл жизни и судьба / Э. В. Чудновский. – М., 1996. – 260 с.

Костюк Андрей Валерьевич

заместитель начальника отдела психологического обеспечения ГУ НП в Одесской области, кандидат психологических наук

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ ОТБОРЕ В ПОЛИЦИЮ

Лучшие работодатели из самых разных отраслей в последнее время стараются брать на работу только кандидатов с высоким потенциалом – а чтобы выявить прогоняют соискателей через многоступенчатые процедуры отбора. Из опыта работы с зарубежными коллегами, можно сказать, что во многих странах отбор в полицию уже давно проходит в форме тренингов, ситуационного интервью или же группового собеседования. Подобный подход к отбору, дает много возможностей и позволяет сделать процесс интересным и обучающим. На кейс-интервью все становится понятно: интервьюер видит, как кандидат знает отрасль, как умеет искать информацию и анализировать, какой опыт у него есть, что он вообще собой представляет. Конечно же, кандидат в ситуации интервью, безусловно, старается давать так называемые социально-желательные ответы, т. е. показывает, какое поведение он считает социально правильным. Основываясь на нашем опыте проведения многочисленных тренингов, мы заметили, что во время выполнения даже самых простых упражнений, кандидат не может долго удерживать социально-одобряемую позицию и со временем все же проявляет свои истинные личностные характеристики.

Благодаря новому подходу в доборе кандидатов в полицию, мы наблюдаем повышение требований к личностным и профессиональным качествам соискателей. Важной составляющей нового отбора, является возможность подбирать тематику ситуаций и психологические тесты, в зависимости от той должности на которую претендует кандидат. При этом основным критерием отбора для кандидатов в полицию, остается умение

общаться, правильно выстраивать межличностную коммуникацию и в последующем организовывать свою деятельность среди людей.

Формат группового интервью (использования кейсов), увеличивает шансы на раскрытие умений, навыков и способностей кандидата и возможность для диагностов (экспертов, психологов) увидеть больший спектр качеств.

Предложенная нами система профессионально-психологического отбора кандидатов в полицию, состоит из двух этапов. Первый этап это классическое психодиагностическое изучение (психологическое тестирование), которое позволяет получить предварительные данные о кандидате и второй этап это проведение короткого тренинга с использованием кейсов и группового интервью.

Тренинг, состоит из 2 блоков. Блок первый это работа в группе и выполнение трех простых упражнения «Самопрезентация», «Свободные ассоциации» и «Башня». Блок второй это индивидуальная беседа с экспертами и психологами которые задают ситуации.

В момент проведения первого упражнения первого блока кандидату дается возможность в свободной форме рассказать о себе в течении одной минуты. Свободные ассоциации, позволяют кандидату выступить перед аудиторией участников и быстро сформировать текст выступления на заданную ему тему (также в течении одной минуты). Первые два упражнения направлены на раскрепощение кандидатов и выявление у них коммуникативных навыков, кроме того психологи эксперты могут основываясь на ответах участников составить картину ценностных ориентиров соискателей. Третье упражнение «башня», группа кандидатов делиться на 2 подгруппы, каждая из которых строит башню из 20 листов бумаги формата А4. В момент группового взаимодействия, психологи анализируют лидерские качества, выстраивание поведения в групповой коммуникации, что является также весьма информативным.

Второй блок, индивидуального собеседования с психологами и экспертами, дает возможность задать уточняющие вопросы, использовать

брейнтизеры, смоделировать профессиональные ситуации или конфликтные на которые отвечает кандидат. На фоне полученного впечатления, при проведении первого блока, ответы кандидата на откровенные провокации или решение им предложенных ситуаций окончательно формирует мнение экспертов психологов.

Построение принципа и порядка проведения профессионально-психологического отбора, может варьироваться от профессиональных качеств и навыков самих экспертов и психологов, однако использовании формата тренинга и построение ситуации в работе с кандидатами в полицию, позволяет сделать отбор более качественным и эффективным.

Кочегаров Олексій Сергійович

інспектор Відділу спеціальної охорони ТОВ «ОА «Барс»

ТЕХНОЛОГІЇ ТА КРИТЕРІЇ ПСИХОДІАГНОСТИКИ Й ПРОФЕСІЙНОЇ ДОПОМОГИ, ЗАХОДИ ПРОФІЛАКТИКИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ І ПСИХОЛОГІЧНИХ ТРАВМ

Основним детермінуючим фактором ПТСР в учасників екстремальних ситуацій оперативно-службової діяльності, пов'язаних з виконанням завдань в умовах ризику для життя є, так-званий, «бойовий стрес». Перебування працівника ОВС в екстремальній ситуації, пов'язаній із реальним ризиком для життя, супроводжується впливом ряду факторів:

- 1) усвідомленням почуття загрози життю, поранення, болю;
- 2) глибоким стресом, що виникає у людини в ситуації безпосереднього ризику його власного життя, життя його товаришів, або пов'язаний з необхідністю застосування зброї на поразку;
- 3) впливом специфічних факторів екстремальної ситуації (дефіцит часу, прискорення темпів дій, раптовість, невизначеність, новизна);
- 4) підвищеною відповідальністю правових наслідків.

У ракурсі сучасних уявлень, стрес являє собою сукупність стереотипних запрограмованих реакцій організму при впливі на нього екстремальних чинників. Виникаючі реакції організму є адаптаційними. Біологічні й психологічні прояви, притаманні для гострої реакції на стрес, без сумніву, є одним з найочевидніших критеріїв того, що ці події сприймаються жертвою як травматичні. І хоча для діагнозу ПТСР зовсім не обов'язкова наявність в анамнезі гострої реакції на стрес, її миттєва або відтермінована у часі присутність вказує на підвищений ризик розвитку симптомів у майбутньому. Якщо відразу після стресу людина переживає виражене збудження, з прискореним пульсом, підвищенням кров'яного тиску, почуттям тривоги або паніки, - це вже несприятлива прогностична ознака. Коли навантаження є досить великим, центральна нервова система може видати відповідну надпотужну реакцію навіть на одноразовий стресор.

Можна виділити ще ряд чинників, які впливають на розвиток ПТСР:

1. Наскільки ситуація суб'єктивно сприймалася як загрозна.
2. Наскільки об'єктивно була загроза для життя.
3. Наскільки близько до місця трагічних подій знаходився індивід (він міг фізично не постраждати, але бачити наслідки катастрофи, трупи жертв).
4. Наскільки в цю подію були залучені близькі (чи постраждали вони, і яка була їхня реакція).

До важливих чинників ризику розвитку ПТСР відносяться характерологічні особливості особистості, а також розвиток алкогольної або наркотичної залежності. Це знижує здатність особистості до подолання травматичних стресових переживань. До числа факторів, які полегшують захист від ПТСР відносяться здатність співробітника ОВС до емоційного самоконтролю, наявність професійної психологічної готовності, здатність до інтеграції травматичного досвіду інших у своє життя, а також наявність якісної соціальної підтримки та професійно-психологічного супроводу.

Посттравматичний стресовий розлад може розвиватися слідом за травмуючими подіями, що виходять за межі нормального людського досвіду,

тому постраждалими можуть стати як безпосередні жертви травм, так і свідки. У міжнародній класифікації хвороб (МКХ-10) важкі стресові розлади кодується в рубриці F 43 («Реакція на важкий стрес і порушення адаптації») під кодами F 43.0, F 43.1.

F 43.0 Гостра реакція на стрес. Короткочасний розлад значної тяжкості, який розвивається без видимого психічного розладу у відповідь на винятковий фізичний та психологічний стрес і яке зазвичай проходить протягом годин або днів. Стресом може бути сильне травматичне переживання, включаючи загрозу безпеці або фізичної цілісності співробітника ОВС чи близької людини (наприклад, природна катастрофа, нещасний випадок, застосування зброї, злочинне посягання і т.п.). Також ризик розвитку розладу збільшується при фізичному виснаженні або наявності органічних факторів. У виникненні та тяжкості гострих реакцій на стрес відіграють роль особиста вразливість і адаптивні здібності. Тому цей розлад розвивається не у всіх людей, які зазнали сильного стресу.

Симптоми включають початковий стан "оглушення" з деяким звуженням поля свідомості і зниженням уваги, нездатність адекватно реагувати на зовнішні стимули і дезорієнтацію. Цей стан супроводжується або подальшим відстороненням від навколишньої ситуації, або ажитацією і хаотичною активністю. Часто присутні вегетативні ознаки панічної тривоги (тахікардія, потіння, почервоніння). Зазвичай симптоми розвиваються протягом хвилин після впливу стресового подразника або події і зникають протягом двох-трьох днів (часто – годин). Може бути присутня часткова або повна амнезія травматичного епізоду.

Діагностичним критерієм є чіткий часовий зв'язок між впливом незвичайного стресора і початком симптоматики (початок виникає негайно або через кілька хвилин). До симптомів відносять:

а) депресію, тривогу, гнів, відчай і відгородженість, але симптоми не є тривалими;

б) короткотривалість стресового розладу (до кількох годин після припинення стресовій ситуації). У випадках тривалого стресу симптоми зникають через 24-48 годин і зводяться до мінімуму протягом 3 днів.

F 43.1 Посттравматичний стресовий розлад. Виникає як відтермінована у часі або затяжна реакція на стресову подію виключно загрозливого чи катастрофічного характеру, яка може викликати загальний дистрес практично у будь-якої людини (масштабні катастрофи, бойові дії, серйозні нещасні випадки, спостереження за насильницькою смертю інших, роль жертви небезпечного посягання та ін.). Типові ознаки включають епізоди повторних переживань травми у вигляді нав'язливих спогадів, кошмарів, що виникають на тлі хронічного почуття "заціпенілості" і емоційної притупленості, відчуження від інших людей, відсутності реакції на навколишнє, втрата інтересу до життя, відчай, ухилення від діяльності. Зазвичай людина боїться і уникає того, що їй нагадує про початкову травму. Інколи бувають гострі спалахи страху, паніки чи агресії, що викликають несподіваний спогад про травматичну ситуацію.

Зазвичай має місце стан підвищеної вегетативної збудливості з підвищенням рівня безсоння та посиленням реакції страху. Виникає тривога, депресія і суїцидальні тенденції, у зв'язку з чим часто спостерігається алкоголізація або наркотизація.

Початок даного розладу виникає слідом за травмою після латентного періоду, який може варіювати від декількох тижнів до 6 місяців. Перебіг хвилеподібний, але, при наданні своєчасної допомоги має позитивний прогноз одужання. Але без допомоги, хронічний характер розладу протягом багатьох років призводить до стійких змін особистості.

ПТСР не діагностується, якщо немає доказів, що він виник протягом 6 місяців від важкої травматичного події. Докази наявності травми повинні бути доповнені повторюваними нав'язливими спогадами про подію, фантазіями та уявленнями трагедії.

У психодіагностичній практиці розроблений і використовується величезний комплекс спеціально сконструйованих клініко-психологічних і

психометричних методик. Основним клініко-психологічним методом виступає структуроване клінічне діагностичне інтерв'ю - СКІД і клінічна діагностична шкала. СКІД включає ряд діагностичних модулів (блоків питань), що забезпечують діагностику психічних розладів по критеріях ДСМ - 4 (афективних, психотичних, тривожних, викликаних вживанням психоактивних речовин та ін.). Конструкція інтерв'ю дозволяє працювати окремо з будь-яким модулем, у тому числі і з модулем ПТСР. У кожному модулі дані чіткі інструкції, які дозволяють діагносту по мірі потреби переходити до бесіди по іншому блоку питань.

У вітчизняній психології для діагностики ПТСР розроблений Опитувальник травматичного стресу (ОТС). Він складається з блоків питань, які спрямовані на діагностику комплексу симптомів, що супроводжують ПТСР за питаннями спрямованими на становлення кількісних («частота») та якісних («інтенсивність») характеристик. Але першим етапом проведення психодіагностики ПТСР є встановлення самого факту переживання ним травматичної події для актуалізації індивідуального травматичного досвіду.

Для організації ефективної посттравматичної терапії, слід зважати на динамічні особливості перебігу ПТСР та індивідуально-психологічні характеристики працівника ОВС, якому надається допомога. В динаміці процесу переробки працівником ОВС психотравмуючих наслідків перенесеної ризиконебезпечною ситуації екстремальних умов оперативно-службової діяльності можна виділити наступні етапи:

- 1) заперечення; 2) переосмислення; 3) прийняття.

На підставі цього, людей, що пережили травматичну подію, умовно розділяють на декілька категорій:

- 1) Компенсовані особи, які потребують легкої психологічної підтримки (дружньої або сімейної).

- 2) Особи з дезадаптацією легкого ступеня, які потребують як дружньої психологічної підтримки близьких і оточення в колективі, так і професійного втручання психолога і психотерапевта. У них порушена психофізична рівновага

(у фізичній, розумовій або емоційній сферах), можливі емоційні збудження, конфліктність, поява страхів і інших ознак внутрішньої дисгармонії. Адаптація порушена, але за певних умов відновлюється без ускладнень.

3) Особи з дезадаптацією середнього ступеню, які потребують усіх видів допомоги, у тому числі й фармакологічної корекції стану.

Психофізична рівновага помітно порушена в усіх сферах, є психічні порушення на рівні пограничних: постійне почуття страху, вираженої тривоги або агресивності, неадекватних ситуації. Фізично ці люди можуть страждати в результаті травм або поранень.

4) Особи з дезадаптацією важкого ступеня, яка охоплює усі сфери і потребує тривалого лікування і відновлення. Це можуть бути виражені порушення психічного стану, які вимагають втручання психіатра або фізичні травми, що призвели до інвалідизації і супроводжуються розвитком комплексу неповноцінності, депресією, суїцидальними думками чи психосоматичні порушення складного генезу.

Відповідно до особливостей прояву і перебігу розрізняють три підвиди посттравматичних стресових розладів:

1. Гострий ПТСР, який розвивається в терміни до трьох місяців (його не слід плутати з гострим стресовим розладом, яке розвивається протягом одного місяця після критичного інциденту);

2. Хронічний ПТСР, який триває більше трьох місяців;

3. Відтермінований ПТСР, коли розлад виник через шість і більше місяців після травматизації.

Схематично зв'язок різних за часом появи, тривалості і глибини стадій формування постстресових порушень представлена на схемі:

1. Травматичний стрес – під час критичного інциденту і відразу після нього – до 2 діб;

2. Гострий стресовий розлад – протягом 1 місяця після критичного інциденту – від 2 діб до 4 тижнів;

3. Посттравматичний стресовий розлад – більше місяця після критичного інциденту – більше 4 тижнів;

4. Посттравматичний розлад особистості – упродовж подальшого життя людини, що пережила травму.

Можна зробити висновки що працівники ОВС, які піддавалися впливу травматичних подій оперативно-службової діяльності потребують постійної психологічної підтримки та систематичного моніторингу з боку фахівців психологів. Такий патронаж не повинен бути нав'язливим, але не можна втрачати з поля уваги працівників що перебували у суттєвих психотравмуючих ситуаціях [9, с. 58-66].

Список використаних джерел:

1. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти. Методичний посібник / Упор. : Романовська Д. Д., Ілащук О. В. – Чернівці: Технодрук, 2014.

2. Психологическое обеспечение деятельности сотрудников правоохранительных органов. Корехова М. В. СПб., 2012 г.

3. Практикум по психологии посттравматического стресса. Тарабрина Н. В. СПб. : Питер, 2001.

4. Краткий обзор истории физической культуры. Кочегаров А. С. Независимое издательство: «Киевская Русь». Кривой Рог, 2013.

5. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Психологічне супроводження оперативно-службової діяльності працівників органів внутрішніх справ в екстремальних умовах. Частина 2 // Навч.-метод. посіб. – К. : НАВСУ, 2003.

6. Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ України. Тімченко О. В. Харків – 2003.

7. Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки ВНЗ МВС України. Матеріали науково-практичної конференції. Харків 2013.

8. Система тренировок в экстремальных условиях. Кучеренко А. И. Независимое издательство: «Киевская Русь». Кривой Рог, 2011.

9. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. част. 9. Навч.-метод.посіб. – К. : НАВСУ, 2015.

10. Совладание со стрессом: теория и психодиагностика: Учебно-методическое пособие / под науч. ред. Вассермана Л. И. — СПб. : Речь, 2010.

Кретчак Олена Миколаївна

психолог ГУ НП в Херсонській області, кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ОБВИНУВАЧЕНОГО В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

В системі наукових знань, що сприяють удосконаленню юридичної діяльності з питань розкриття злочинів, важливе місце займає юридична психологія, яка вивчає психологічні закономірності в системі «людина-право» з метою їх оптимального використання.

Установлення істини у справі здійснюється на підставі доказів. Одним із найбільш важливих і значущих джерел доказів є зізнання різних суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності: підозрюваних, потерпілих, свідків тощо. Цей аспект професійної взаємодії слідчого з допитуваним потребує вирішення за допомогою використання допустимих та правомірних методів психологічного впливу для досягнення істини у кримінальній справі.

Метою статті є вивчення особливостей застосування слідчими методів психологічного впливу саме на етапі досудового слідства.

Широкі аспекти пізнання особливостей юридичної практики і існування необхідності розробки рекомендацій щодо її оптимізації передбачають проведення комплексних, як теоретичних, так і прикладних досліджень в області з'ясування характеристик численних позицій. У тому числі і з питання успішної взаємодії слідчих з підозрюваними, обвинуваченими, потерпілими,

свідками. Правомірність і допустимість засобів впливу є при цьому однією з найбільш актуальних проблем досудового слідства.

Іноді слідчому для отримання правдивих показань від допитуваного досить буває попередити його про відповідальність за ухилення від дачі показань і за неправдиві свідчення, вміло проаналізувати і оцінити їх показання, надати допомогу з метою відновлення в пам'яті забутого [1, с. 92].

Однак практика свідчить про те, що під час проведення слідчої діяльності завжди існує психологічний вплив: допитувані частіше надають неправдиві свідчення, і тоді слідчому доводиться використовувати тактичні прийоми, безпосередньо спрямовані на отримання правдивих показань. При цьому вони повинні дотримуватися двох умов: правомірність та допустимість психологічного впливу.

Кримінальний і кримінально-процесуальний закони забороняють вплив тільки в грубих його проявах, у формі насильства, шантажу, погрози та передбачають навіть відповідальність за дачу показань таким шляхом. Незважаючи на неприпустимість неправомірного психологічного впливу та кримінальну відповідальність за його застосування, такий вплив має місце на етапі досудового слідства.

Проведене нами ранжування частоти порушень слідчими прав громадян за даними анкетування та опитування показало такий їхній розподіл: 1) брутальність та нетактовність слідчих у спілкуванні; 2) використання службового стану; 3) необґрунтоване затримання громадян; 4) вимагання, хабарництво; 5) прояви жорстокості; 6) спроба фальсифікувати факти; 7) перевищення повноважень; 8) халатність; 9) недопустимі засоби психологічного впливу; 10) застосування фізичного насильства.

Однак серед працівників слідчих підрозділів виокремлюється група, що складає 53%, яка вважає неправомірний психологічний вплив незаконним, недопустимим, недоцільним, тому що наслідками його застосування є: 1) формування негативного ставлення громадян до працівників слідчих підрозділів; 2) зниження авторитету ОВС в цілому, та слідства зокрема;

3) недостатній рівень професіоналізму, некомпетентність та аморальність працівників слідчих підрозділів.

Таким чином, практично всі респонденти вказують на ефективність та результативність методів психологічного впливу у слідчій практиці. Однак, рівень застосування методів психологічного впливу та тактика їх застосування у професійній діяльності слідчих залежить від наявності у них навичок використання у практичній діяльності, розробленість яких є явно недостатньою.

Психологічний вплив безпосередньо спрямований на подолання установки на брехню і на отримання правдивих свідчень від допитуваної особи, й являє собою фактично групу тактичних прийомів: а) використання стану емоційної напруженості допитуваного; б) використання тактичних можливостей процесуального правила «вільної розповіді»; в) стимулювання позитивних якостей допитуваного свідка і потерпілого; г) використання внутрішніх протиріч у свідченнях для викриття у брехні і зміні позиції допитуваного [3, с. 46].

Допустимість психологічного впливу означає, що воно не повинно принижувати людської гідності, спотворювати перспективи досягнення об'єктивної істини. Звідси випливає, що вплив має бути, насамперед, моральним [2].

Дійсно, питання допустимості психологічного впливу на практиці в основному вирішуються із двох протилежних позицій, кожна з яких є принципово невірною. Автори першої, назовемо її уявно гуманістичної, оголошують допустимими будь-які методи і засоби, спрямовані на подолання можливої протидії зацікавлених осіб. Прихильники другої, більш прагматичної, вважають прийнятним будь-який, не заборонений законом спосіб дій, спрямований на встановлення істини. При цьому метою, по суті, виправдовується розкриття злочину і викриття винного будь-якою ціною [3, с. 92-95].

Оптимізація будь-якої діяльності в ракурсі наукового підходу нерозривно пов'язана з вибором певного варіанту поведінки з різних й навіть взаємовиключних критеріїв. Як відомо, в науковій теорії вдається досягти повної оптимальності по кожній з них одночасно. Доводиться йти на компроміс, поступаючись одним критеріям для деякого виграшу для інших. Межі таких «поступок» залежать від значимості кожного критерію та представлених ними цінностей. В основі вибору способу дії є перевага одних цінностей над іншими, яке має певні межі. Таким чином, мова може йти лише про відносну оптимальність [3, с. 46].

Міждисциплінарні теоретичні та емпіричні дослідження в галузі юридичної психології дозволяють сформулювати і розташувати ієрархічний ряд загальних критеріїв допустимості засобів психологічного впливу: юридичний (відповідність духу і букві закону, дотримання прав громадян і виконання обов'язків); етичний (моральна прийнятність з погляду соціалістичної моралі та норм професійної етики); гносеологічний (пізнавальна цінність і наукова обґрунтованість) [3, с. 42].

Р.С. Белкін в якості критеріїв (умов) допустимості засобів і прийомів вказує: законність; вибірковість дії, тобто спрямованість впливу тільки на певних осіб і нейтральність по відношенню до інших; моральність, тобто відповідність принципам моралі і моральності [3].

В.А. Образцов зазначив, що фактично договірні відносини між підозрюваними та обвинувачуваним, їх захисниками, з одного боку, і досудовими слідчими, з іншого боку, реалізуються дуже часто. В першу чергу це стосується тих випадків, коли органи дізнання та попереднього слідства не мають реальної можливості без активної допомоги злочинців виявити і розкрити тяжкі злочини, викрити організовані злочинні угруповання [3].

На нашу думку, при визначенні форми та інтенсивності тактичного впливу необхідно: переробляти прийняту криміналістичну інформацію для формування ймовірнісної гіпотетичної моделі механізму розслідування, а також її перевірки в слідчих діях; сприймати важливі для справи обставини,

оцінювати їх, здійснювати їх процесуальну фіксацію і підготовку для провадження судових експертиз; задумувати стратегічні і тактичні напрями діяльності при захисті та розслідуванні справи, визначати альтернативи, проводити вибір оптимальних дій; рефлексивно управляти своєю діяльністю і діяльністю всіх інших учасників розслідування; визначити пріоритети в стратегічних напрямках діяльності та використанні доказів, виробляти вибір на тлі мінливих критеріїв.

Момент або точка втручання є тактично важливим утворенням, для якого слідчий проектує розвиток ситуації, а не пускає її на самоплив і саморозвиток, він не може залишатися байдужим до формування необхідної тактики.

Список використаних джерел:

1. Антонян Ю. М., Еникеев М. И., Эминов В. Е. Психология преступника и расследование преступлений. – М. : Юрист, 1996. – 336 с.
2. Васильев А. Н., Карнеева Л. М. Тактика допроса при расследовании преступлений. – М. : «Юридическая литература», 1970. – 280 с.
3. Ратинов А. Р., Ефимова И. И. Психология допроса обвиняемого. Методическое пособие. М., 1988. – 195 с.

Кучеренко Олександр Іванович

керівник Центру військово-патріотичного виховання молоді «ВИТЯЗЬ»

ОСОБИСТІЙ РИЗИК У ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ПРОФЕСІЙНИХ СИТУАЦІЯХ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УМОВ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Виникає потреба нагадати, що екстремальними (від лат. екстремум - граничний, крайній) називають ситуації, які ставлять перед людиною великі труднощі, зобов'язують її до повного, граничного напруження всіх сил і можливостей, щоб впоратися з ними та вижити.

Професійна діяльність працівників ОВС часто проходить в екстремальних умовах, пов'язаних із затриманням злочинців, звільненням заручників, застосуванням зброї, забезпеченням правопорядку в період масових заходів, стихійних лих та надзвичайних ситуацій та ін. Ці умови вимагають від співробітників ОВС великого нервово-психічної напруги та духовно-фізичної самовіддачі, характеризуються необхідністю протистояти злочинності, яка має високий рівень агресивності і самі різні форми її прояву в різних умовах. Психотравмуючі умови екстремальних критичних подій оперативно-службової діяльності мають потужний негативний вплив, який вимагає від індивіда екстраординарних зусиль для подолання небезпеки. Вони можуть набувати форми незвичайних обставин або ряду подій, які піддають індивіда екстремальній, інтенсивній, надзвичайній дії загрози для життя або здоров'я як самого індивіда, так і його значущих близьких, і докорінно порушують почуття безпеки. В діяльності ОВС такі ситуації можуть бути або нетривалими, але надзвичайно потужними по силі впливу (як, наприклад, подолання збройного опору), або довготривалими, проте не занадто потужними (наприклад, тривале чергування в умовах надзвичайної ситуації та ін.).

Загалом, екстремальними називають ситуації, що загрожують здоров'ю і самому життю людини. Екстремальні ситуації умовно можна поділити на дві групи: 1) життєві, повсякденні, тобто такі, з якими може зіткнутися кожна людина; 2) службові, що виникають під час виконання небезпечної роботи (вони можуть бути "штатними" і "позаштатними", регламентованими і нерегламентованими, плановими і ситуаційними, раптовими).

У професійній діяльності працівників ОВС можна виділити такі різновиди екстремальних ситуацій:

1) швидкоплинна екстремальна ситуація — пов'язана з необхідністю діяти при жорсткому дефіциті часу, у швидкому темпі, при високому рівні організованості та зі значним психологічним навантаженням (напр., затримання злочинця, участь у ліквідації наслідків катастрофи та ін.);

2) довготривала екстремальна ситуація – потребує постійної готовності до можливої небезпечної дії при загальних монотонних умовах праці (напр., чекання виклику на виїзд під час чергування, перебування в засідці та ін.);

3) екстро-необхідна екстремальна ситуація – викликана необхідністю перевірки ймовірно неправдивої інформації – повідомлення з метою дезінформації про вчинений злочин, про можливу небезпеку (пожежу, мінування, та інші приховані загрози);

4) невизначена екстремальна ситуація – потребує вибору одного з варіантів поведінки, однаково значимих для працівника (виконати службовий обов'язок чи не втручатись в події для власної безпеки, пошук нової інформ.);

5) суб'єктивна від обставин екстремальна ситуація, тобто самим працівником (відволікання чи нестійкість уваги в небезпечній ситуації, що призводить до помилкових дій, непрофесійне виконання дій та ін.).

При виконанні професійних дій високого ступеня відповідальності, що потребують пошуку нестандартних варіантів виходу з небезпечної ситуації, спостерігаються такі явища, як розгубленість, зниження координованості і точності рухів, уповільнення реакції, порушення логіки міркувань, зниження критичності мислення, розлади сприймання і уваги, відчай та ін.

Тому екстремальні умови, ситуації, обставини оперативно-службової діяльності об'єктивно містять у собі різні чинники (причини, сили, особливості), які психологічно впливають на працівників правоохоронних органів. Можна виділити дві групи таких основних чинників.

Морально-психологічні екстремальні чинники:

1) спостерігається й усвідомлюється порушення громадського порядку і розуміння свого обов'язку в припиненні порушення і відновленні порядку;

2) людські втрати, що спостерігаються: загибель людей, трупи, жертви, страждання, горе людей, заклики на допомогу й ін.;

3) загальна дезорганізація життя на території та незвичайна поведінка громадян (паніка, біженці, істерія, агресивність натовпу);

4) різка активізація кримінального елемента – несподіваний його перехід від імітації правослужняності до агресії з застосуванням зброї чи фізичної сили, а в зонах надзвичайних обставин – мародерство, пограбування, розбійницькі напади, бандитизм, захоплення заручників, напад на співробітників ОВС та ін.;

5) велика особистісна значимість усвідомлення власної причетності до психотравмуючих подій;

6) усвідомлення підвищеної відповідальності за свої рішення перед совістю та законом, вчинки, дії і досягнення необхідного професійного результату;

7) небезпека для здоров'я і життя громадян, що знаходяться в зоні екстремальних подій, а також - себе особисто.

Ця група чинників здійснює сильний психологічний вплив, вимагаючи від співробітників високої професійно-психологічної підготовленості, змобілізованості, стійкості та самовладання.

Тому професійно-психологічні екстремальні чинники характерні своїм загальним впливом на психіку, що гальмує реалізацію звичайних, відпрацьованих раніше дій, які успішно виконувалися у відносно спокійних робочих умовах. До них можуть відноситись:

1) раніше накопичена втома та психотравми; 2) стрімкість подій, дефіцит часу; 3) інтенсивні навантаження; 4) новизна, незвичайність; 4) тривалі навантаження; 5) невизначеність; 6) раптовість; 7) ризик.

З цього слідує, що при переході через межу корисності напруги і появи перенапруги в першу чергу втрачаються творча здатність, адекватне розуміння того, що відбувається; дії робляться стереотипними та недоцільними. При подальшому зростанні інтенсивності психічної напруги під впливом негативних психологічних явищ починають з'являтися помилки навіть у відпрацьованих уміннях і навичках, їх кількість поступово збільшується, результативність діяльності швидко зменшується. При виникненні надмірної напруги з'являються фатальні помилки; всілякі інструкції і рекомендації «вилітають з голови»; можуть виникати прояви відвертого страху, відчаю, порушення

інструкцій та закону, присяги і відвертої зради, відмови від виконання ризикованих доручень, обману, нечесності та усвідомленого зловмисництва.

По всьому видно, якщо напруга продовжує збільшуватися і далі переходить критичну межу, настає перенапруга і відбувається злам психічної діяльності – втрата здатності розуміти навколишнє й усвідомлювати власну поведінку. Злам може втілюватись в гальмуванні поведінки (ступор, психологічний шок, заціпеніння, повна пасивність і байдужість, втрата свідомості й ін.) чи істеричній поведінці (панічна, хаотична поведінка, страх, небезпечні прояви агресії та неадекватність, істерія, відсутність прояву самопожертви та бойової стресостійкості та ін.).

Розглянуті характеристики екстремальних ситуацій спричиняють виникнення специфічних емоційних станів, найбільш типовими серед яких є: стрес, фрустрація, конфлікт, криза і тривалі докори сумління з переходом до проявів гніву, жорстокості, злоби, помсти, гордовитості, користі до незаконного придбання та ін.

Може бути що динаміка екстремальних ситуацій та їх наслідки значною мірою ускладнюються такими чинниками: несподіваність виникнення небезпеки, невизначеність ситуації та можливих наслідків, відсутність дійової підтримки (допомоги) з боку оточуючих громадян та гарантій соціального (у тому числі правового) захисту та ін. Особливо несприятливими в цьому плані є так звані "нештатні" екстремальні ситуації. Існує ряд чинників, що впливають на виникнення та перебіг того чи іншого стану психіки людини в екстремальній ситуації:

- 1) інтенсивність і сила критичного впливу самої ситуації;
- 2) професійна психо-фізична підготовленість;
- 3) психологічна стійкість та надійність;
- 4) функціональний стан організму.

У діяльності працівників ОВС слід виділити такі види небезпеки:

1. Потенційна – виникає при будь-якому можливому контакті з негативними проявами об'єктів чи суб'єктів ситуації.

2. Уявна – є результатом перебільшення чи хибної оцінки негативних якостей ситуації, хибного тлумачення поведінки конкретних осіб.

3. Провокована – виникає внаслідок прояву окремих особистісних негативних якостей працівника (зухвалість, агресивність, грубість, жорстокість, конфліктність, гнів, злоба, помста, гордовитість, користь до незаконного придбання та ін.) і протиправної реакції на них з боку інших осіб.

4. Реальна – це наслідок несприятливої динаміки службової ситуації з реальними факторами загрози життю та здоров'ю працівника.

Чинники, що визначають категорію працівників ОВС схильних до нещасних випадків чи зниженим імунітетом до небезпечних ситуацій, можна представити так:

1. Стійкі протипоказання до небезпечних видів діяльності: низька психологічна стійкість та схильність до психічної дезадаптації; високі показники тривожності; емоційна неврівноваженість та імпульсивність реакцій; недоліки розподілу та концентрації уваги; функціональні порушення зв'язку між сприйманням та моторними процесами; фізичні вади органів відчуття; функціональні непатологічні зміни в організмі (серцево-судинної, дихальної та інших систем); уповільненість реакцій; низький інтелектуальний рівень; неврівноваженість та підвищена схильність до ризику; схильність до алкоголізації і наркотизації.

2. Тимчасові чинники обмеження діяльності працівника ОВС в небезпечних ситуаціях: недостатня професійна підготовленість і психологічна готовність; недосвідченість.

3. Ситуативні психічні стани особистості як наслідок службових чи сімейно-побутових конфліктів, травм та критичних інцидентів, проявами яких є: тривожність, страх, депресія; вкрай низька активність, загальмованість; підвищена неадекватна активність, надмобілізованість; паніка; гостра перевтома.

4. Віктимні особистісні якості, що роблять працівника ОВС уразливим щодо злочинних зазіхань: підвищена довірливість; легковажність; запальність, гарячковість; навіюваність; самовпевненість, пихатість тощо.

Щодо тактико-операційних та ситуативно-психологічних чинників, дії яких спричиняють непоправні наслідки такі як:

1. Тактико-операційні чинники «небезпечної» поведінки працівника ОВС: низький рівень професійних знань, психо-фізична і тактична невідповідність, недостатнє володіння зброєю; слабка або невірна мотивація дій; професійно-психологічна невідповідність до екстремальної ситуації.

2. Ситуативно-психологічні чинники "небезпечної" поведінки працівника ОВС: втрата пильності, ігнорування ознак небезпеки, невміння вчасно її розпізнати; переоцінка своїх можливостей, неконтролювання свого психічного стану; відсутність почуття небезпеки; стереотипні дії, розрахунок на те, що "буде, як завжди"; несприятливий психічний стан (перевтома, конфлікти на службі або в родині, похмільний синдром та ін.).

Крім того, ймовірність виникнення деструктивних психічних станів у працівника ОВС значною мірою залежить від такої індивідуально-психологічної особливості, як схильність до ризику. Готовність до ризику безпосередньо пов'язана з мотивацією особистості на досягнення мети або на запобігання невдачі. Саме ці мотиви спричиняють нещасні випадки [16, с. 5-10].

Ясно те, що сучасні обставини вимагають дедалі більшу потребу до бойової майстерності та психофізичної підготовленості [26, с. 3]. Кожен співробітник ОВС повинен досконало володіти сучасною технікою та штатним озброєнням, в будь якій обстановці складних умов діяти вміло, з максимальною ефективністю та напруженням, що вимагають високого рівня психофізичного загартування. В системі психофізичної підготовки особливе місце займає тактика самозахисту. Незалежно від посади співробітник ОВС якісно навчений тактиці самозахисту відрізняється високим фізичним загартуванням, впевненістю, постійною бойовою активністю та більш якісним виконанням

своїх функціональних обов'язків на всіх етапах виконання службових завдань. Постійні заняття тактикою самозахисту значно загартовують волю співробітників ОВС й покращують їх професійну боєздатність. Сьогодні як ніколи потрібно високо оцінити значення прийомів тактики самозахисту в екстремальних умовах, тому що цим визначається значимість службової та бойової підготовки співробітників ОВС.

Накопичивши багато досвіду та зробивши висновки з необхідності покращення якісної підготовки співробітників ОВС – Центр військово-патріотичного виховання молоді «ВИТЯЗЬ» постійно пропагує в силових структурах України комплексну систему психофізичної підготовки – армійський стиль рукопашного бою «Бойова система Ощепкова В.С.» та систему тренувань в екстремальних умовах, яка має в собі окремі моделі підготовки: спортивну, поліцейську та армійську. Для кращого освоєння цього матеріалу надається різноманітна методична інформація яка викладається на сторінках спортивних відео програм:

- 1) <https://www.youtube.com/user/PoyEdatOs2>;
- 2) <https://www.youtube.com/user/PoyEdatOs3>.

Список використаних джерел:

1. Практичні рекомендації з надання першої медичної допомоги. Українська Спілка ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів). – К. : 2014.
2. Система тренувань в екстремальних умовах. Кучеренко А.И. Независимое издательство: «Киевская Русь». Кривой Рог, 2011.
3. "Боевая система Ощепкова В.С." по версти тренера-преподавателя Кучеренко А. И. Швеца И. А. Независимое издательство: «Киевская Русь». Кривой Рог, 2012.
4. Краткий обзор истории физической культуры. Кочегаров А.С. Независимое издательство: «Киевская Русь». Кривой Рог, 2013.

5. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Психологічне супроводження оперативно-службової діяльності працівників органів внутрішніх справ в екстремальних умовах. Частина 2 // Навч.-метод. посіб. – К. : НАВСУ, 2003 – 124 с.

6. Методология проведения клинической трансперсональной психотерапии. Гордеева Е. Г., Колошина Т. Ю., Гордеев М. Н. // Современные направления психотерапии и их клиническое применение: Материалы I Всероссийской учебно-практической конференции по психотерапии. М., 1996.

7. Синдром посттравматического стресса как медико-социальная проблема. Спектор С. И., Мякотных В. С. // Материалы межгосударственного научно-практического семинара 18-19 декабря 1998 года в г.Витебске.

8. Социально-гигиенические и медико-социальные аспекты посттравматического стрессового синдрома. Демченкова Г.З. // Материалы межгосударственного научно-практического семинара 18-19 декабря 1998 года в г. Витебске.

9. Основные типы психической дезадаптации у бывших воинов-интернационалистов: Психологическая диагностика и психотерапия: Методические рекомендации / Карвасарский Б. Д. и др. Л., 1990.

10. Влияние посттравматических стрессовых расстройств на адаптацию воинов-интернационалистов – ветеранов войны в Афганистане. Киндрас Г. П., Туроходжаев А. М. // Соц. и клинич. психиатрия. 1992. № 1 . – С. 33 – 36.

11. Посттравматическое стрессовое расстройство у ветеранов войны в Афганистане: Съезд психиатров. Краснянский А. Н., Морозов П. В. М., 1995.

12. Пограничные нервно-психические нарушения у ветеранов войны в Афганистане (посттравматические стрессовые нарушения): Методические рекомендации / Цыганков Б. Д., Белкин А. И., Веткина В. А. и др. М., 1992.

13. Основные медико-психологические проблемы воинов – интернационалистов в Республике Беларусь и пути их решения. Пушкарев А. Л. // Материалы межгосударственного научно-практического семинара 18-19 декабря 1998 года в г.Витебске.

14. Посттравматический стрессовый синдром у участников боевых действий в Чечне. Спектор С. И. // Материалы межгосударственного научно-практического семинара 18 – 19 декабря 1998 года в г. Витебске.
15. Диагностика посттравматического стрессового расстройства (ПТСР) у участников военных действий: Метод. рекомендации. Пушкарев А. Л., Евстегнеев Р. А., Аринчина Н. Г., Доморацкий В. А. Минск, 1999.
16. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Навч. – метод. посіб. – К. : НАВСУ, 2015.
17. Психотерапия эмоциональных травм с помощью движений глаз: Основные принципы, протоколы и процедуры. Шапиро Ф. / Пер. с англ. М. : Независимая фирма "Класс", 1998.
18. Клиническое руководство: Модели диагностики и лечения психических и поведенческих расстройств / Под ред. Краснова В. Н. и Гуревича И. Я. М., 1999.
19. Психофармакотерапия пограничных психических расстройств. – Александровский Ю. Л., Барденштейн Л. М., Аведисова А. С. М. : ГЭОТАР Медицина, 2000.
20. Продвинутые техники для работы с посттравматическими стрессовыми состояниями. Лэндис Р. М., 1996.
21. МКБ-10: Классификация психических и поведенческих расстройств: Исследовательские диагностические критерии. СПб., 1994.
22. Посттравматическое стрессовое расстройство: диагностика, психофармакотерапия, психотерапия. Пушкарев А. Л., Доморацкий В. А., Гордеева Е. Г. М. ; Изд-во Института психотерапии, 2000. – 128 с.
23. Гештальт-терапия. Наранхо К. Воронеж, 1995.
24. Гештальт-терапия. Робин Ж.-М. М. : МГИ, 1998.
25. Клиническая трансперсональная психотерапия: Пособие для врачей. Канаева Л.С., Колосов В. Е. М., 1996.
26. Рукопашный бой. Учебно-методическое пособие. М., воен-издат., 1985.

27. Самозащита без оружия (самбо). Уч.-пособ.для работ.милиции. ГУМ МВД СССР. М., 1958.
27. Справочник командира (издание 2) ГСВГ, 1983 г.
28. Гетьман Петро Сагайдачний. Загірня М. Київ, видавн. «Дніпро», 1991р.
29. Система самбо. Харлампиев А.А. Издат. торговый дом «Гранд», М., 2004 г.
30. Боевое самбо. Издание 4-е. Шабето М.Ф. Современное слово, Минск 2004 г.
31. Сто уроков борьбы самбо. Издание 3. Под общей редакцией Чумакова Е.М. Физкультура и спорт. М., 1988 г.
32. Введение в школу боевого каратэ. Кочергин А. Издат. «Крылов». СПб., 2008 г.
33. Быть неуязвимым. Часть 1-я. Доброжияловски Я. и др. Под редакцией: Управления профессиональной подготовки ГУРЛС МВД Украины. Киев, 1998г.
34. Методические рекомендации по организации и проведению занятий с рядовым и начальствующим составом органов внутренних дел по боевой подготовке. Отдел организации проф. подготовки ГУК МВД Украины. Киев, 1993 г.
35. Обучение сотрудников действиям в экстремальных условиях на занятиях по рукопашному бою. Метод.пособие. Плиско В.И., Крутов В.В. Редакционно-издательский отдел МВД УССР. Киев, 1987 г.
36. Сокіл Джура – таборовий правильник. Міністерство освіти і науки України. Дніпропетровськ, 2016 р.
37. Релевантная психологическая диагностика осужденных. Уч.пос. вып.7. Психолог.центр «Гармония». УМВД Украины в Днепропетровской обл. Днепропетровск, 1997 г.
38. Каратэ, как система самообороны – уличное каратэ Америки. Мет.пос. Издат. «FLASH». Вашингтон, 2017 г.

Лефтеров Василь Олександрович

*завідувач кафедри соціології та психології Національного університету
«Одеська юридична академія», доктор психологічних наук, професор*

**ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОГНОЗУ УСПІШНОСТІ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Професійна діяльність у системі сучасних правоохоронних органів ставить високі вимоги до соматичного і психічного здоров'я, здібностей і особистісних якостей людей, які бажають пов'язати своє життя зі службою, зокрема в підрозділах Національної поліції України. Саме тому вкрай важливим і об'єктивно складним є відбір найбільш підготовлених до служби осіб. Адже, від якості проведеної попередньої відбірної роботи з кандидатами на службу в поліцію залежить успішність їх подальшої професійної діяльності, зменшення фактів скоєння особовим складом надзвичайних подій та загалом професіоналізація та гуманізація діяльності поліції, що є одними з пріоритетів її реформування.

Слід зазначити, що існуюча в Україні роками система професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в органи внутрішніх справ на сьогодні майже скасована, що зумовило розробку нових підходів і методів конкурсного відбору до служби в Національну поліцію України. Вважаємо, що цю обставину необхідно використати, для створення методологічно і технологічно обґрунтованої, інноваційної, діагностично ефективної відбіркової системи, яка базуватиметься на наукових засадах прогнозування успішності професійної діяльності працівників поліції.

Взагалі досвід прогнозування був накопичений в різних галузях наукового знання. Прогноз – це дія, що випереджає настання якої-небудь події. Сенс прогнозування в тому, аби така дія полягала в назві очікуваної події [1]. Слід зазначити, що для розробки надійних та ефективних прогнозів використовують знання з різноманітних галузей, наприклад теорія імовірності,

теорія інформації, теорія автоматичного управління, теорія графів, математична статистика та логіка, теорія великих систем, метод дослідження операцій, теорія множин, методи екстраполяції та експертних оцінок, регресійний та факторний аналізи тощо [2].

Одним з основних етапів при розробці прогнозу є його верифікація, яка забезпечує здійснення оцінки вірогідності і точності прогнозу або перевірки його обґрунтування. Останнім часом психологічна наука все частіше використовує прогностику для вирішення своїх завдань. Прогностика упроваджується практично в усі галузі психології, особливо де виникає необхідність прогнозу професійної надійності суб'єкта діяльності, визначення його психологічних якостей, стану функціональних систем організму та працездатності особистості. Професійно-психологічний відбір є своєрідним прогнозом успішності професійної діяльності майбутніх фахівців.

За роки незалежності України, в різні періоди для отримання висновку про придатність або непридатність кандидата на службу в ОВС використовувались загалом достатньо інформативні, валідні й надійні тестові методики, але всі вони були розроблені переважно закордонними фахівцями у ХХ сторіччі. Наприклад, «Шкала прогресивних матриць Равена» створена у 1936 році, Р.Б. Кеттелл розробив «16-факторний особистісний опитувальник» у 40-х роках минулого століття, «Метод кольорових виборів» М. Люшера вперше був опублікований у 1948 році, а тест «Мотиваційний профіль особистості» був створений В. Е Мільманом у 1987 році.

Проте, на жаль, до сьогодні не розроблено нових прогностичних і автентичних психодіагностичних методик, призначених безпосередньо для психологічного відбору як працівників колишньої міліції, так і сучасних поліцейських. Також слід зазначити, що за свідченнями численних вітчизняних та зарубіжних досліджень, бланкове тестування, на яке тривалий час переважно опирався професійно-психологічний відбір кандидатів на службу в органи внутрішніх справ України, зменшувало можливості здійснення прогностичного зв'язку між наявністю та рівнем розвитку у індивіда тих чи інших якостей та

його подальшою діяльністю і професійною кар'єрою.

Тому сьогодні, попри розробки нових релевантних і оригінальних психодіагностичних тестових процедур, ефективною новацією буде впровадження сучасних інтерактивних методів у систему професійно-психологічного відбору на службу в поліцію. Інтерактивні, тренінгові засоби є вже визнаними у світі ефективними процедурами оцінки персоналу за прикладом сучасних методів «Ассесмент-центру», володіють достатніми діагностичними і прогностичними можливостями. Слід зазначити, що більшість інтерактивних відбіркових процедур доцільно проводити саме у груповій формі за прикладом діагностичного тренінгу.

Загалом, на підставі аналізу попереднього досвіду та результатів власних досліджень [3; 4; 5] вважаємо, що відбіркова прогностична робота на різних етапах складання психологічного прогнозу успішності професійної діяльності працівників Національної поліції України повинна враховувати наступне:

1. Психологічна проекція минулого досвіду дозволяє перенести звичну форму поведінки особи на майбутню професійну діяльність, а дослідження латентної та відстроченої мотивації забезпечує вивчення прихованих мотивів вступу на службу в поліцію та пускових механізмів і розвиток спрямованості мотивації у майбутньому.

2. Скринінг процесу соціалізації та ідентифікації особистості визначає механізми формування поведінкових стереотипів і засвоєння тих соціальних ролей, норм і цінностей, які необхідні для успішності в діяльності.

3. Аналіз узгодженості й адекватності вольових проявів дає підстави оцінити розвиток параметрів вольової сфери, що пов'язані з прийняттям рішень, їх реалізацією та відмовою від несвоєчасних і неправильних дій і вказує на розвиток таких компонентів, як самоконтроль і самовиховання. А оцінка якісного ступеня тривожності та рівня стресостійкості дозволяє відокремити негативний емоційний стан від корисної тривожності та мобілізаційної готовності до дій в екстремальних умовах.

4. Визначення впливу конфліктної (кризової) ситуації на особистість

дозволяє вивчити уміння особистості як уникати конфлікт, так і здійснювати контроль над його розвитком та своєю поведінкою, а визначення балансу і співвідношення сміливості (схильності до ризику) з ефективністю діяльності забезпечує відокремлення позитивної ролі сміливості від тих дій, що не мають раціональності і трактуються, як схильність до скоєння бездумних дій та прийняття необміркованих рішень.

5. Пріоритетним є виявлення насамперед таких якостей і характеристики особистості, що перешкоджатимуть подальшій успішній службовій діяльності, а саме: знижений рівень інтелектуального розвитку та здібностей до оволодіння новими видами діяльності, схильність до ризику, що характеризується скоєнням бездумних дій, порушення моральних норм поведінки, агресивність, низький рівень соціальної компетентності та її складової комунікативної компетентності, непостійність у вигляді частоті зміни місця роботи і посади, легковажність, завищена самооцінка тощо.

6. Застосування інтерактивних психолого-практичних методів прогнозування успішності уможлиблює виявити постійні й перемінні параметри поведінки і психіки людини у змодельованих ситуаціях під час виконання практичних вправ і завдань.

На підсумок зазначимо, що професійну успішність працівників поліції можна охарактеризувати, як досягнення особистістю високих службових результатів на основі розвинутих професійно важливих якостей, адекватної професійної мотивації, мінімізації професійних девіацій, службового травматизму тощо. Професійно-психологічний відбір на службу в поліцію являє собою довгостроковий прогноз успішності професійної діяльності майбутніх кандидатів на службу і має бути релевантним, достовірним, відповідати іншим прогностичним критеріям.

Подальшими нагальними напрямками наукових досліджень має бути науково-практична розробка нового прогностичного психодіагностичного інструментарію професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в поліцію, прогностичних моделей успішності різних категорій працівників

поліції за фахом і посадою, подальше експериментальне дослідження можливостей використання психодіагностичних тренінгів та інших інноваційних технологій для більш достовірного прогнозування професійної успішності правоохоронців.

Список використаних джерел:

1. Вероятное прогнозирование в деятельности человека. – [ред. Фейгенберг И. М., Журавлева Г. Е.]. – М. : Наука, 1977 – С. 39
2. Болг Б. Многомерные статистические методы для эргономики. / Б. Болг, Хуань Дж. – М. : Статистика, 1979. – С. 317.
3. Криволапчук В. О. Профорієнтаційна робота та професійно-психологічний відбір у системі МВС України: навчально-методичний посібник / Криволапчук В. О., Гостеева Т. В., Лефтеров В. О. – Донецьк, 2009. – 64 с.
4. Лефтеров В. О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ. Монографія: У 2-х т. – Т. I: Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності. – Донецьк: ДЮІ, 2008. – 242 с. Т. II: Психотренінг в ОВС: практичний досвід, організація проведення та перспективи подальшого впровадження. – Донецьк: ДЮІ, 2008. – 286 с.
5. Лефтеров В. О. Проблемы оптимизации деятельности психологической службы органов внутренних дел / В. О. Лефтеров // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс] : електрон. наук. фах. вид. / гол. Романишина Л. М. – 2010. – Вип. 4. Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/Vnadps/2010_4/10lvaovd.pdf.

Литвин Вікторія Вікторівна

науковий співробітник наукової лабораторії з проблем забезпечення публічної безпеки і порядку Навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПАТРУЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Реформування діяльності Національної поліції не тільки стосується кадрового «тасування» та реорганізації підрозділів, а й перебудови психології людини, яка уповноважена законом попереджати, протидіяти і розслідувати правопорушення та забезпечувати публічний порядок і безпеку. Тому, величезна місія залишається по здійсненню психологічного супроводження та психологічної підготовки до служби в патрульній поліції.

Патрульні найчастіше стають учасниками конфліктних ситуацій з громадянами, зазнають психотравмуючого впливу при затриманні правопорушників і забезпечуючи публічний порядок. Саме тому, виникає необхідність в удосконаленні та пошуку інноваційних методів психологічної підготовки кадрів.

Дане питання розглядалось вітчизняними науковцями (Б.Г. Бовін, М.І. Демченко, М.О. Калашніков, О.М. Конєв, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєв, Г.О. Юхновець) у наукових працях, монографіях та методичних матеріалах.

Щодо самої професійно-психологічної підготовки, то як напрямок забезпечення професійної діяльності його вперше розглянув Френк Пасонс (США), який спробував чітко визначити стійкі форми організації відбору до вступу у професію та подальше психологічне супроводження. В науковій літературі професійно-психологічна підготовка розглядається як сукупна узгоджена діяльність спеціальних підрозділів психологічного забезпечення, науково-дослідних установ, навчальних закладів, практичних органів та підрозділів НГУ, що спрямована на підвищення ефективності їх службової

діяльності та боєздатності шляхом цілеспрямованого використання науково обґрунтованих форм, методів і засобів професійної психології [2].

Під професійно-психологічною підготовкою розуміється:

- формування та розвиток у патрульних стійкої психологічної установки на захист інтересів народу України від протиправних посягань;

- спрямування спеціальної мотивації патрульних на самовіддані дії при вирішенні покладених на них службових завдань, досягнення розуміння державної необхідності їх безперечного вирішення;

- формування ціннісних орієнтацій на вирішення конфліктів засобами цивілізованого, правового суспільства;

- згуртування колективів служб та підрозділів органів Національної поліції (далі – ОНП), розвиток між ними дружби та взаємовідносин;

- формування психологічної стійкості, здатності безпомилкового, максимально ефективного вирішення професійних завдань в умовах граничного внутрішнього напруження, вміння володіти собою, не допускаючи зривів у поведінці;

- розвиток професійно важливих психологічних якостей, що необхідні для успішних дій у складних, напружених та небезпечних обставинах: пильності, мобілізованості, зібраності, спостережливості, оперативності та точності мислення, інтуїції, сміливості, витривалості, цілеспрямованості, наполегливості, активності, обачності;

- розвиток професійно-психологічних умінь та навичок психологічного аналізу обстановки, складання психологічного портрету громадянина, психологічного впливу, психологічної спостережливості, психологічно умілого ведення переговорів [1, с. 7].

Форми професійно-психологічної підготовки:

- психологічна просвіта;
- систематичне ознайомлення працівників ОНП із інформацією про закономірності функціонування людської психіки в звичайних та

екстремальних умовах діяльності, можливі психічні реакції на стрес-фактори службової діяльності;

- вироблення навичок ефективної комунікації з людьми;
- формування впевненості в собі, своїй підготовленості в можливості успішного подолання труднощів діяльності, готовності до зіткнення з ними;
- набуття знань щодо екстремальних ситуацій та їх можливих варіантів, їх сутності та способів реагування на них;
- формування психологічної стійкості щодо впливу психотравмуючих чинників;
- тренування вмінь і навичок виконання професійних дій у будь-яких несприятливих умовах та навичок управління своїм емоційним станом;
- виховання гармонійно розвинених вольових якостей (цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, сміливість, витривалість та ін.);
- розвиток якостей «психологічної надійності» (витривалості щодо небезпеки і ризику, перенапруження, невдач та труднощів);
- накопичення досвіду швидкого переходу від очікування до максимально-інтенсивних дій;
- розвиток професійно-психологічної орієнтованості особистості;
- тренування професійно-значущих якостей (професійної спостережливості, професійної пам'яті і т.д.) [2].

Для ефективної психологічної підготовки особового складу патрульної поліції потрібно акцентувати увагу на розробки наукових основ процесу навчання (на широкому міждисциплінарному базисі), створення навчальних програм та автоматизованих навчальних систем, формалізації методів навчання, використання передового педагогічного досвіду [1, с. 9].

Як висновок, враховуючи вище викладене, потрібно зазначити, що саме професійно-психологічна підготовка, як один з головних елементів психологічного супроводження, сприяє формуванню психологічної стійкості до стрес-чинників у різних конфліктних ситуаціях і саме яка значно підвищує

ефективність службової діяльності, сприяє налагодженню взаємовідносин як в колективі, так і з громадянами.

Список використаних джерел:

1. Професійно-психологічна підготовка працівників підрозділів швидкого реагування міліціїм/ автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.06 / О.М. Корнеєв; Нац. акад. внутр. справ України МВС України. – К., 2001. – 18 с.
2. Поняття, задачі та методи морально-психологічної підготовки особового складу органів внутрішніх справ до дій в особливих умовах / URL : http://semestr.com.ua/book_378_glava_173P.html.
3. Ягупов В. В. Морально-психологічне забезпечення / URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/cite_ref-k1_1-0 (дата звернення: 29.12.2016).

Лінник Анастасія Олександрівна

аспірант кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, старший інспектор з особливих доручень відділу психологічного забезпечення Управління кадрового забезпечення Департаменту патрульної поліції

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КРИЗ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Наявні на сьогоднішній день дослідження особистості працівника поліції в межах юридичної психології, як правило, стосуються вивчення особливостей їх інтелектуальної сфери, надійності, стресостійкості, агресивності, здатності контролювати застосування зброї. В останні роки особистість співробітника правоохоронної системи нерідко ставала об'єктом психологічних досліджень, робилися неодноразові спроби отримати дані про вплив тих чи інших особистісних утворень на результативність професійної діяльності фахівців (Д. О. Александров, С. П. Безносков, О. І. Кудерміна, В. О. Лефтеров, В. С. Медведєв, О. М. Цільмак, Л. С. Шелег та ін.) , але криза професійного

становлення особистості, а тимпаче працівника патрульної поліції на сьогодні маловивчена у психологічній науці.

Виконуючи службові завдання в умовах, пов'язаних з ризиком для життя і здоров'я, працівники Національної поліції України можуть бути віднесені до групи ризику виникнення стресових станів і, як наслідок, розвитку психічної дезадаптації, що призводить до соціально-психологічних порушень життєдіяльності, несприятливої динаміки змін особистості, сенсожиттєвих криз.

Актуальною проблемою сьогодення є потреба особистості у психологічному супроводі у процесі проходження криз професійного становлення. Вивчення психологічних особливостей криз, а також визначення психотехнологій їхнього продуктивного переживання створюють умови для ефективного цілеспрямованого професійного становлення особистості патрульного поліцейського.

Професійний розвиток патрульного поліцейського є складним довготривалим процесом, який передбачає не тільки поступовий перехід від одного етапу до іншого, а й виникнення професійних криз, які є накопиченням як зовнішніх так і внутрішніх протиріч.

Кризи визначаються як певні ланки розвитку особистості, як процес переходу від одного етапу до іншого. Саме тому вони простежуються у рамках певних періодів і їх неможливо розглядати окремо від етапів професійного розвитку.

У загальнонауковому розумінні поняття «криза» розглядається як різкий, крутий перелом у чомусь, тяжкий перехідний стан. Згідно психологічного підходу, «кризи» - це особливі, відносно нетривалі періоди індивідуального розвитку особистості, що характеризуються різкими психологічними змінами [3]. Під кризою також розуміють і кризу життя, критичний період і поворотний період життєвого шляху [1].

У психологічній науці виділяють нормативні, ненормативні та наднормативні кризи. Вікові кризи зараховують до нормативних явищ, які є

необхідними для нормального психологічного розвитку людини [3]. Кризи професійного розвитку особистості на сучасному етапі розвитку психологічної науки теж вважаються закономірними, оскільки вони мають можливі шляхи вирішення: з одного боку, криза може призвести до особистісної та професійної дезадаптації, коли фахівець не може впоратися зі своїми внутрішніми суперечностями, а з іншого, – криза може спричинити подальший особистісний та професійний розвиток, це своєрідний «шанс» для людини перейти на вищий рівень професіоналізму. Результатом переживання кризи є певна метаморфоза особистості, її переродження, прийняття нового змісту життя, нових цінностей, нової життєвої стратегії, нового образу «Я» [1].

Тому позитивним вирішенням професійної кризи є подальший професійний розвиток фахівця, що характеризується новоутвореннями, і отже, важливим для особистості є усвідомлення сутності професійних криз та вміння конструктивно спрямовувати її енергію.

У вітчизняній та зарубіжній психології можна умовно виділити три підходи щодо вивчення криз:

- 1) криза як результат зміни провідної діяльності і зміни соціальної ситуації, у співвідношенні з психічним розвитком (Л.Божович, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін та ін.);
- 2) криза як внутрішнє (вроджене) прагнення особистості до розвитку, яке відбувається протягом усього життя (Б. Лівехуд, Е. Еріксон та ін.);
- 3) криза як зміна детермінанти розвитку у процесі життєвого шляху особистості (Дж. Ловінгер, Р. Хавігхерст та ін.).

За думкою Л. Виготського [3], особливістю кризи є невизначеність меж, які відокремлюють початок та кінець кризи від суміжних. Важливим для розуміння сутності професійної кризи є те, що її стан триває у кожного співробітника патрульної поліції різний проміжок часу. Інколи криза продовжується декілька місяців, в інколи триває один – два роки, то посилюючись, то послаблюючись. Однак, у середині криза набуває

кульмінаційного моменту. Саме цей кульмінаційний момент Л. Виготський і пропонує вважати точкою відліку.

Конструктивним виходом із кризи є підвищення професійної кваліфікації співробітників патрульної поліції, зміна професійного статусу, зміна місця роботи чи перекваліфікація. Професійно-нейтральне ставлення співробітника до кризи призводить до професійної стагнації, пасивності та байдужості. Така особа зазвичай прагне реалізувати себе поза професійною діяльністю: у побуті, різних хобі тощо. Деструктивні наслідки професійної кризи виявляються у професійній апатії, стійких професійних деформаціях, розвитку різних форм залежностей, у тому числі у формуванні містичної, окультної спрямованості свідомості.

При проходженні кризи професійної кар'єри посилюється незадоволеність собою, своїм професійним положенням. Виникає потреба у самовизначенні і самоорганізації, простежується протиріччя між бажаною кар'єрою і реальними перспективами. Протягом кризи соціально-професійної самоактуалізації простежується нереалізованість можливості.

Таким чином, основними ознаками професійних криз є: втрата почуття нового, відставання від життя, зниження рівня професіоналізму, внутрішня розгубленість, усвідомлення необхідності переоцінки себе, зниження власної оцінки, втома, виникнення відчуття вичерпаності своїх можливостей тощо.

Одним із найпоширеніших негативних наслідків професійної діяльності і негативним наслідком професійних криз є виникнення синдрому «професійного вигорання» фахівця – це «синдром фізичного й емоційного виснаження, включаючи розвиток негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи і втрату розуміння та співчуття щодо іншої людини»; це «не втрата творчого потенціалу, не реакція на нудьгу, а реакція виснаження, що виникає на основі стресу, викликаного міжособистісним спілкуванням». Таким чином, «професійне вигорання» є стресовою реакцією, яка виникає внаслідок довготривалих професійних стресів середньої інтенсивності.

Факторами, які детермінують професійні кризи, виступають: вікові психофізіологічні зміни; зміни соціально-професійної ситуації; якісна перебудова засобів виконання професійної діяльності; повне «занурення» у соціально-професійне середовище; соціально-економічні умови життєдіяльності; життєві та службові важливі події, зміна «Я-концепції», зміна (чи перебудова) ієрархії життєвих і професійних цінностей тощо.

Список використаних джерел:

1. Василюк Ф. Е. Психология переживания / Ф. Е. Василюк. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 200 с.
2. Вачков И. В. Введение в профессию «психолог»: Учеб. пособие / Вачков И. В., Гриншпун И. Б., Пряжников Н. С. – М. : Изд-во Московского психологосоциального института, 2004. – 464 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский – М. : Педагогика, 1984. – Т4. – 432 с.

Лісун Світлана Леонідівна

здобувач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

ДОВІРА ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З НАСЕЛЕННЯМ

Проблема взаємодії органів внутрішніх справ із населенням в Україні вже давно назріла й останнім часом привертає особливу увагу суспільства. Сучасна концепція розвитку Національної поліції України передбачає формування партнерських, довірливих відносин між поліцією та громадянами, налагодженню комунікації між ними. Від того, наскільки громадяни будуть довіряти Національній поліції України, залежатиме успішне функціонування самого інституту поліції в рамках правового захисту громадян, а також рівень взаємодії громадськості з органами правопорядку.

Феномен довіри є об'єктом міждисциплінарного дослідження. За філософською традицією довіру розглядають як поняття, що виражає ставлення однієї особистості до іншої, що впливає із переконаності в її добропорядності, вірності, відповідальності, чесності, правдивості (Е.Яхонтова, Б. Рутковський, Я. Янчев) [1, с. 23].

У соціології довіру трактують переважно як довіру до соціальних інститутів. Зокрема, в працях М. Вебера, Ю. Веселова, Т. Заславської, Т. Парсонса, А. Селігмена, Є. Капусткіна, П. Сорокін, Дж. Хоманс, Т. Ямагіші та інших йдеться мова про довіру як соціальний стан певних груп, соціальних інститутів чи культур.

Довіру вивчають також в аспекті правовідносин. Зокрема, О. Кокотов розглядає довіру як один із елементів конституційного устрою суспільства і держави (конституціоналізму) [2].

Вітчизняні і зарубіжні психологи розглядають довіру як умову існування будь-якого іншого явища: це довіра до світу (Т. Говір, Е. Еріксон та ін.), довіра до іншого (К. Абульханова-Славська, І. Кон, А. Кронік, В. Куликов, М. Доїче, К. Роджерс, Дж. Роттертайнші) і довіра до себе (Д. Бразерс, А. Бандура, А. Менегеті, Ф.Перлз, Н. Астаніна та інші). Об'єктом наукових зацікавлень є і міжособистісна довіра (С. Ворожбит, А. Купрейченко, В. Москаленко, М. Обозов, В. Сафонов, М. Ткач та інші).

Низка науковців одним з найбільш важливих завдань реформування називають сьогодні розвиток партнерських відносин між поліцією і населенням на засадах довіри, прозорості, взаєморозуміння і взаємодопомоги в боротьбі зі злочинністю.

Актуальність зазначеної проблеми зумовлена тим, що довіра є однією із фундаментальних основ партнерства, налагодження якого сприятиме, з одного боку, підвищенню ефективності виконання працівниками органів внутрішніх справ своїх обов'язків із охорони громадського порядку, а з другого – відчуттю захищеності громадян.

Досягнення цієї мети пов'язане з вирішенням ряду складних проблем і неможливе без налагодження конструктивної взаємодії з різними групами населення на основі узгодження позицій і взаємної участі у вирішенні правоохоронних завдань. В той же час, ефективне використання потенціалу громадськості може бути досягнуте, з одного боку, в результаті правильно організованої взаємодії на засадах закону, а з іншого – за допомогою зміцнення партнерських, шанобливих стосунків між поліцією і громадянами, підвищення рівня довіри населення до поліції [3].

Отже, довіра є тим наріжним каменем реформування системи МВС, а також трансформації суспільного устрою, побудови в країні громадянського суспільства, без якого неможливе створення нового, принципово відмінного від радянських стандартів інституту забезпечення внутрішньої безпеки держави, а отже, й безпеки громадянина та громадського порядку.

Завдання Національної поліції України полягає у виконанні встановлених законом обов'язків, здійсненні своєї діяльності на основі дотримання прав і свобод людини і громадянина, а завдання суспільства – дотримуватись законів України і з повагою ставитися до поліції як до вартового закону. Національній поліції України потрібно зробити все, щоб змінити свідомість і розуміння громадян, що суспільство повинне взаємодіяти з ОВС. Держава перебуває на рубежі, за яким дві автономні системи – суспільство і поліція – повинні стати двома частинами одного цілого, де населення вбачає у працівниках ОВС насамперед захисників і союзників [4, с. 79].

Проведені нами дослідження, присвячені вивченню громадської думки з приводу діяльності Національної поліції України, свідчать про зростання стурбованості населення положенням правопорядку в регіонах, недовіри населення до органів внутрішніх справ щодо спроможності останніх вести боротьбу зі злочинністю, професійно надавати допомогу громадянам. Оскільки рівень довіри населення до такого соціального інституту, як поліція, є важливим показником легітимності та ефективності органів правопорядку, його

вивчення особливо важливе сьогодні, в умовах реформування суспільства [5, с. 25].

Основною передумовою партнерства між поліцією і суспільством є нагальна потреба підвищення рівня залученості суспільства до процесу забезпечення безпеки та громадського порядку, оскільки це завдання не може вирішити лише сама поліція. Адже одне із положень (стаття 11. п. 1. Закону про Національну поліцію) стверджує, що «діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб» [6].

Для досягнення таких партнерських відносин поліції необхідно: зміцнювати свою легітимність засобами поліцейської діяльності на основі узгоджених дій та поліпшення якості послуг, які надають суспільству. Отож поліція повинна: бути впізнаваною і доступною для населення; знати населення на підвідомчій території і бути відомою йому; відгукуватися на потреби населення; прислухатися до проблем громадян; залучати і мобілізувати населення; звітувати про свої дії та досягнуті результати перед населенням [7; с. 8].

Зауважимо, що, визначаючи готовність громадян до взаємодії з поліцією, довіра не є головним фактором, який впливає на готовність громадян взаємодіяти з працівниками органів внутрішніх справ. Взаємодія передбачає наявність спільної та значущої мети для суб'єктів взаємодії. Спільна мета об'єднує людей, формує в них почуття належності до певної спільноти (почуття «ми»). Безперечно, є чимало випадків, коли співпраця з різних причин розпочинається між суб'єктами без усвідомленої довіри, однак її наявність, хоча б часткова, є обов'язковою, якщо суб'єктів об'єднує спільна мета і вони разом докладають зусиль задля її досягнення. У процесах взаємодії поліції з населенням довіра, навіть незначна, на нашу думку, є фундаментом, який сприятиме ефективнішому здійсненню взаємодії. Саме коли рівень довіри між громадянами та поліцією буде належним, це сприятиме переходу від співпраці

між працівниками органів внутрішніх справ та громадянами до формування між ними партнерських відносин [9, с. 48].

Великі надії у зміцненні довіри до Національної поліції України покладаються на такі механізми підтримки професійної етики як етичні кодекси. Вважається, що в демократичному суспільстві громадяни повинні довіряти владним інститутам, і саме тому необхідні кодифіковані норми, правила поведінки, які б «оберігали» суспільство від зловживань владою. Однак довіра до ОВС не забезпечується законами та наказами. Довіру потрібно й можливо завойовувати. Її формування вимагає тривалої та позитивної історії співробітництва і згоди між Національною поліцією України та громадою. Для цього мають бути задіяні й етичні важелі.

Не останнє місце у розвитку партнерських стосунків та довіри між Національною поліцією України та населенням відіграють газети, журнали, телебачення, радіо, а останнім часом – і Інтернет. Журналісти активно збирають, готують та поширюють відомості про події, які мають вплив на суспільство, виконуючи таким чином свою роль вартового демократії. Вони виступають інформаційним посередником між державою і суспільством, а тому мають значний вплив на життєукраїни. У зв'язку з цим, працівники органів державної влади, в тому числі і поліції, повинні розуміти суспільну місію журналістів та засобів масової інформації (ЗМІ), враховувати потреби аудиторії, на яку вони працюють для того, щоб забезпечити українських громадян повною, точною, об'єктивною інформацією з усіх суспільно-важливих питань. В той же час нерідко мають місце випадки, коли між співробітниками поліції та працівниками ЗМІ виникають конфлікти під час збору інформації з метою її поширення через засоби масової інформації. Здебільшого це пов'язано із нерозумінням ролі журналістів та ЗМІ у суспільному житті, відсутністю стандартів побудови взаємовідносин між правоохоронними органами та ЗМІ, заснованих на взаємоповазі та врахуванні потреб кожної із сторін, а також у зв'язку із незнанням або різним розумінням правової бази, що регулює їх права та обов'язки. Тому, ще одним із завдань, яке

постає перед Національною поліцією України – це налагодження партнерських стосунків з представниками ЗМІ, що в свою чергу сприятиме формуванню позитивної громадської думки про роботу поліції, забезпеченню громадської і особистої безпеки громадян, попередженню правопорушень та розкриттю і розслідуванню злочинів.

Зміцнення рівня довіри до Національної поліції України – нагальна проблема сьогодення. Можливо, з часом Національна поліція України справді стане зразковим правоохоронним органом, в якому усі без винятку працівники неухильно дотримуватимуться положень Конституції та законів України, професійно виконуватимуть свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів на основі принципу верховенства права і основне – поважатимуть і не порушуватимуть прав і свобод громадян, життя, здоров'я та безпека яких визнаються найвищою соціальною цінністю в державі.

Список використаних джерел:

1. Яхонтова Е. С. Доверие как базовая ценность компании и инструмент управления персоналом / Е. С. Яхонтова. – М. : Современное управление. – 2003. – № 11 : Экономика и социология доверия / под ред. Ю. В. Веселова. – СПб., 2004. – С. 19-29.

2. Кокотов А. Н. Доверие. Недоверие. Право / Кокотов А. Н. – М. : Юрист, 2004. – 192 с.

3. Джафарова О. В. Правові основи партнерства міліції і населення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес ; фінансове право; інформаційне право“ / О. В. Джафарова. – Харків, 2003. – 19 с.

4. Василець Н. М. Довіра до ОВС як важливий елемент у сучасному суспільстві / Н. М. Василець // Психолого-педагогічні умови розвитку освітнього простору держави : тези доп. та повідомл. Учасників Міжнар. наук.-практ. конф., (22 лист. 2013 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. Справ. – Львів, 2013. – С. 78-80.

5. Психологія управлінської діяльності : зб. наук.-метод. праць / МВС України ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : ЛьвДУВС, 2015. – Вип. 4 : Матеріали Всеукр. круглого столу, 29 жовт. 2015 р. – 182 с.

6. Про Національну поліцію України [Електронний ресурс] : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/-show/580-19/page>.

7. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції : в 2 ч. Ч. I : Професійно-психологічна підготовка працівників оперативних підрозділів : навч.-метод. посіб. / [Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.]. – К. : Нац. акад. внутр. Справ України, 2003. – 124 с.

8. Психологія управлінської діяльності : зб. наук.-метод. праць / МВС України ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : ЛьвДУВС, 2015. – Вип. 4 : Матеріали Всеукр. круглого столу, 29 жовт. 2015 р. – 182 с.

9. Василець Наталія Михайлівна Соціально-психологічні чинники довіри громадян до працівників органів внутрішніх справ України : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Василець Наталія Михайлівна. – Київ, 2016. – 523 с.

Лопатинська Ірина Сергіївна

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат педагогічних наук

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ВНЗ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Психологічний комфорт, психічне здоров'я – фундамент розвитку особистості. Впевненість є емоційне і когнітивне прийняття своїх можливостей в системі міжособистісних взаємин. Основними завданнями такої роботи є:

попередження і вирішення міжособистісних внутрішньо-групових проблем, підвищення самооцінки та зниження рівня тривожності курсантів, стимулювання творчого потенціалу курсанта, поліпшення психологічної грамотності курсантів першого курсу, профілактика девіантної поведінки, пов'язаної з труднощами соціально-психологічної адаптації. Процес адаптації має місце тоді необхідно долати труднощі, пов'язані саме з новизною умов існування. Саме з такими труднощами, пов'язаними з новизною умов, стикається колишній абітурієнт під час вступу до ВНЗ зі специфічними умовами навчання. Тому процес адаптації курсантів до навчання у вузі можна розглядати як багатоаспектне явище.

Соціально-психологічна адаптація курсантів полягає в засвоєнні системи офіційних та неофіційних взаємин, формуванні активної життєвої позиції щодо навчального закладу, первинного колективу та майбутньої професії. Формування товарищескості та позитивної корпоративності курсантів спостерігається вже наприкінці першого півріччя навчання і є досить надійним індикатором соціально-психологічної адаптованості.

У розвитку адаптації курсантів в вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання спостерігається три послідовних рівня:

- 1) часткової адаптованості;
- 2) достатньої адаптованості;
- 3) повної адаптованості.

Сутність часткової адаптації курсантів до окремих видів діяльності та відповідних взаємин полягає в перебудові роботи функціональних систем організму і особистості, спонукально-мотиваційної сфери, поглибленні орієнтовної діяльності відповідно до нових завдань, майбутнього службового статусу, перспектив і умов їх реалізації. Базовими чинниками, які визначають цей рівень адаптації є ціннісно-мотиваційна орієнтація, авторитетність та адаптивний досвід курсанта.

Достатньо соціально-психологічна адаптованість курсантів передбачає часткову або повну професійну спрямованість. З метою оптимізації адаптації

доцільним є підвищення самооцінки, встановлення довірчих відносин з ними та посилення вимогливості виключно за необхідності. Достатній адаптованості сприяє максимально повне інформування щодо конкретних завдань навчальної діяльності. Підвищенню авторитету першокурсника сприяє орієнтація на діловий та конструктивно-рефлексивний стиль співпраці з викладачами, прояв організаційних здібностей та професійна компетентність.

Необхідно відзначити, що повна адаптація у ВНЗ виявляється в індивідуальному стилі спілкування, відповідній стратегії адаптивної поведінки та високій конструктивній рефлексивності.

Таким чином, основними напрямками оптимізації соціально-психологічної адаптації першокурсників при безпосередньому вступі до ВНЗ зі специфічними умовами навчання :

- відповідний розвиток у курсантів професійної спрямованості;
- корекція мотиваційної орієнтації на досягнення успіху;
- оптимізація взаєморозуміння у взаєминах з викладачами;
- прогнозування адаптації курсантів з органами управління, вплив на її перебіг відповідно прогнозу;
- формування у курсантів психологічної установки на самовиховання, розвиток управлінської діяльності;
- використання методики моніторингу для розвитку рефлексивності в спілкуванні з однокурсниками та викладачами.

Для забезпечення умов ефективного вивчення стану соціально-психологічної адаптації курсантів першого курсу вищого навчального закладу зі специфічними умовами навчання, необхідно застосовувати методики, методології та технології створення сприятливих умов для соціально-психологічної адаптації у ВНЗ. При цьому важливим є перехід від предметно-орієнтованої до проектно-творчої системи методичного вивчення, яке повинно перетворитися на технологічний процес з гарантованим результатом для кожного курсанта ВНЗ.

Методики вивчення стану соціально-психологічної адаптації курсантів першого курсу здійснюється через систему різних видів діяльності (навчальну, виховну, психолого-педагогічну, науково-дослідну). Різноманітність видів діяльності забезпечує цілісність системи вивчення стану соціально-психологічної адаптації курсантів. Ми пропонуємо проводити анкетування серед курсантів-першокурсників та наведемо орієнтовний варіант анкети з метою вивчення соціально- психологічної адаптації курсантів першого курсу.

Анкета

«Особливості соціальної та психологічної адаптації курсантів першого року навчання»

Прізвище, ім'я _____

Група _____ Дата проведення «___» _____ 20___ р.

Шановний курсанте, з метою з'ясування Ваших пропозицій щодо покращення умов навчання у нашому навчальному закладі та для визначення особливостей емоційно-вольової та пізнавально-мотиваційної сфер, будь ласка, дайте відповідь на запитання.

Велике прохання відповідати відверто.

Ви можете обрати декілька варіантів відповідей.

Анкета анонімна!

1). Як на Вашу думку, чи відіграє освіта нині важливу роль в житті людини.

1. так;
2. частково;
3. ні.

2). Хто вплинув на Ваш вибір навчатися саме у ВНЗ зі специфічними умовами навчання?

1. сам вирішив навчатися тут;
2. батьки порадили;
3. сюди пішов навчатися мій кращий друг і я разом з ним;

4. вчитель у школі;
5. тут навчалися колись мої родичі або друзі;
6. коли я навчався у школі до нас приходив представник ВНЗ та я вирішив(ла) обрати цей навчальний заклад;

7. свій варіант _____

3). Я навчаюся у ВНЗ зі специфічними умовами навчання тому що

1. хочу розширити свій кругозір та бути освіченою людиною;
2. хочу в майбутньому захищати свою Батьківщину;
3. без диплому не влаштуєшся на роботу;
4. не хочу бути гіршим від інших;
5. цікаво пізнавати нове;
6. нашій країні необхідні високоосвічені і всебічно розвинені фахівці;
7. примушують батьки, родичі;
8. хочу отримувати підвищену стипендію та матеріальне заохочення;
9. хочу надалі продовжити навчання в ад'юнктурі;
10. це мій обов'язок.

4). Чи задоволені Ви результатами у навчанні?

1. так;
2. скоріше так, ніж ні;
3. не знаю
4. скоріше ні, ніж так
5. ні.

5). Що заважає Вам досягти кращих результатів та успіхів у навчанні?

1. лень;
2. робота;
3. небажання вчитися;
4. відсутність здоров'я;
5. рівень викладання викладачів;
6. відсутність літератури

7. відсутність матеріального забезпечення;

8. не склалися стосунки у групі;

9. свій варіант _____

6) Для покращення Вашої навчальної діяльності Ви хотіли щоб:

1. викладач прислухався до вашої думки;

2. викладач більш доступно викладав предмет;

3. викладач допомагав під час написання робіт;

4. викладач заохочував Вас словами;

5. Вам допомогли у підготовці до занять Ваші

6. запровадити комп'ютерне навчання;

7. Вас не відволікали, не заважали одногрупники;

8. проводити на кожному занятті опитування і ставити оцінки за кожную

відповідь.

9. у бібліотеці була наявна відповідна література;

10. у Вас було краще здоров'я;

11. у Вас був кращий матеріальний рівень життя

7). Що Ви цінуєте у викладачах?

1. коли гарно викладають матеріал;

2. якщо у викладача є почуття гумору та гарний настрій;

3. розуміння;

4. справедливість оцінок;

5. коли з викладачем можна домовитись;

6. свій варіант _____

8). Яка робота під час навчальної діяльності для Вас є найбільш цікава?

1. розв'язання проблемних завдань, створення та аналіз проблемних ситуацій;

2. практичні, лабораторні заняття;

3. просто пасивне слухання матеріалу;

4. участь к дискусіях, диспутах, навчальних та інтелектуальних іграх;

5. коли складний матеріал пояснюють простими, життєвими прикладами;
6. робота з комп'ютерами, інформаційними технологіями;
7. коли Ви самі навчаєте своїх одногрупників;
8. участь у науково-дослідницькій роботі.

9). Як Вам краще сприймати новий навчальний матеріал?

1. якщо викладач тільки читає новий матеріал, тобто інформація сприймається Вами лише завдяки слуху;
2. якщо виучувану інформацію Ви сприймати завдяки зору (таблиці, схеми, малюнки);
3. якщо Ви маєте змогу ту інформацію, яку вивчаєте, одразу застосувати на практиці.

10). Як на Вашу думку, які види пам'яті допомагають Вам краще запам'ятовувати навчальний матеріал?

1. образна;
2. словесна;
3. моторна;
4. емоційна;

11). Чи впливають на результат Вашої навчальної діяльності відносини у групі, де Ви навчаєтесь?

1. так; 2. не знаю; 3. ні.

12). Чи з усіма своїми одногрупниками Ви встигли налагодити товариські стосунки?

1. так; 2. частково; 3. ні.

13). Чи розвинене у Вас почуття відповідальності за власну успішність у навчанні?

1. так; 2. частково; 3. ні.

14). Що Ви очікуєте від роботи практичного психолога? Ваші побажання та пропозиції?

Дякуємо за співпрацю!

Результати

опитування курсантів групи _____

Куратор _____

Кількість курсантів, які брали участь в опитуванні: _____

Список використаних джерел:

1. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : [монографія] / О. М. Кокун. – К. : Міленіум, 2004. – 265 с.
2. Косаревская Т. Е., Кутькина Р. Р. Психологические проблемы адаптации студентов-первокурсников к вузу // Методические рекомендации. – Витебск: Изд-во: – УО «ВГУ имени П. М. Машерова», 2006, 42 с.
3. Мостова І. Першокурснику : поради психолога. – К. : Тандем, 2000. – 76 с.

Ляса Марина Вікторівна,

практичний психолог Криворізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 82

Логонюк Олена Володимирівна,

директор Криворізької загальноосвітньої школи I-III ступенів №82

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З ДІТЬМИ

Спілкування – основна форма людської взаємодії. Культура спілкування є складовою частиною культури людини. Для неї характерною є нормативність, яка визначає, як мають спілкуватися люди в певному суспільстві, у конкретній ситуації. Спілкування – складний процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що породжується потребами у спільній діяльності і включає обмін інформацією, сприймання й розуміння іншої людини, вироблення єдиної стратегії взаємодії.

Культура людського спілкування – це частка загальної моральної культури особистості. Відсутність культури спілкування – свідчення бездуховності людини [1, с. 13]. Саме тому, на нашу думку, на сьогодні, культура спілкування в правоохоронній системі України набуває великого значення. Отже у професійній діяльності працівникам правоохоронних органів досить часто доводиться звертатись до усної та письмової мови як джерела інформації. Мова може не тільки характеризувати особистість людини (правопорушника, обвинуваченого (на тепер – підозрюваного, прим. авторів), свідка), а й її психічний стан [2, с. 100]. Останнє особливо суттєво, коли виникає необхідність визначити, осудна людина чи ні, а також для розшуку та ідентифікації злочинців.

Відомий психолог Б. Ананьев підкреслював, що комунікативний процес не може бути повним, якщо суб'єкт не використовує невербальні його засоби. Невербальне спілкування цінне тим, що воно виявляється, як правило, підсвідомо та мимовільно.

Враховуючи предмет дослідження зупинимось на поняттях: міжособистісний простір, візуальний контакт тощо.

Міжособистісний простір (дистанція спілкування) - це суб'єктивний просторовий критерій емоційної близькості людей. Експериментально встановлено, що найближче «допускаються» родичі, друзі та близькі знайомі, лікарі. Для дітей під цю категорію підпадають і педагоги. Окрім того комунікативна відстань залежить також від віку (з часом вона збільшується), статі, соціального статусу, психологічних особливостей партнерів та інших чинників. Звичайно, люди почувають себе зручно і справляють приємне враження, якщо вони вміють правильно вибирати дистанцію діалогу.

Отже, правильно вибрана дистанція може задати тон усій подальшій розмові. Це стосується також і випадків, коли представники правоохоронних органів спілкуються з дітьми (вони більш уразливі та емоційно не стійкі).

Своєю чергою візуальний контакт - це частота і тривалість обміну поглядами, а також те, як люди дивляться один одному у вічі. Ми частіше і

довше дивимося на того, хто нам подобається. Погляд означає не тільки зацікавленість, але й зосередженість на темі розмови, причому значно легше підтримувати візуальний контакт, коли вона приємна ніж - конфліктна. В останньому випадку утримування від прямого візуального контакту є виявом ввічливості та розуміння емоційного стану партнера по спілкуванню, а настійливий погляд - ознака ворожості, втручання в особисті переживання. Необхідно враховувати, що про людину, яка дивиться співрозмовникові у вічі, створюється приємне враження, але постійний, пильний погляд заважає зосередитися, викликає відчуття дискомфорту. Тому погляд потрібно час від часу відводити, регулюючи таким чином розмову [3, с. 35].

Знання про особливості візуального контакту не тільки дозволяють діагностувати та нейтралізувати прояви, що уповільнюють професійне спілкування, а й цілеспрямовано створювати такі, що сприяють оптимальній взаємодії.

Саме тому на нашу думку, відповідно до вікових критеріїв, під час спілкування з дітьми слід враховувати наступні особливості:

- у віці 6-7 років дитина потрапляє в шкільне середовище, яка є для нього новою соціальною ситуацією розвитку. У дитини продовжує розширюватися коло спілкування з однолітками за рахунок придбання нових навичок соціальної взаємодії з ними. Потреба в емоційній підтримці однолітків зберігається, що може служити основою таких відносин, як «помилкове товариство» або «кругова порука»;

- у віці 9-10 років дитина переходить з початкової школи в середню ланку. У нього втрачається інтерес до спілкування з дорослими, як правило, він переключається на спілкування з однокласниками. Таке спілкування носить в основному гомосоціальність характер, тобто діти воліють суспільство однолітків своєї статі. Спілкування з однокласниками сприяє засвоєнню таких типів відносин, як лідерство і дружба. Згідно з дослідженнями А. А. Реан, до 9 років інтерес до спілкування з дорослими типовий для 46,5% дітей, а до 10

років він падає до 14,1%, при цьому спостерігається явне зниження інтересу до батьків;

- у підлітковому віці спілкування з однолітками досягає максимуму (11-13 років). При цьому в основі спілкування – бажання допомогти товаришеві і якості партнера по спілкуванню: «вольовий», «чесний», «сміливий» і т.п., добре грає у футбол, добре грає на гітарі і т.п.

Практики відзначають у підлітків досить виражене прагнення до стихійно-групового спілкування (в неформальних групах). Причиною виступає часта незадоволеність потреби в соціально орієнтованій формі спілкування. Таким чином, спілкування з однолітками стає більш змістовною і глибокою, формуються і розвиваються емоційно насичені форми (дружба і любов). Спілкування в даному віковому періоді все більше набуває гетеросоціального характеру, молоді люди освоюють гендерні ролі (відповідну поведінку і зміст), соціальні норми і цінності.

- у юнацькому віці відбувається оновлення мотивів, розширюється коло спілкування і його цілі. При цьому втрачає пріоритет внутрішньо групове спілкування з однолітками, посилюються контакти з особами протилежної статі і з дорослими. Спостерігається посилення потреби у взаєморозумінні з іншими людьми: у юнаків - з 16% у 7 класі до 40% в 9 класі, у дівчат - відповідно з 25 до 50%, що пов'язано з формуванням самосвідомості.

На підставі вищезазначених особливостей спілкування дітей різних вікових груп, слід визначити рекомендації щодо встановлення довіри з проблемним підлітком, оскільки саме у дітей у підлітковому віці більш частіше виникають проблеми комунікації з дорослими тощо. Саме тому на нашу думку, педагогу, працівнику правоохоронного органу під час роботи з девіантними дітьми потрібно:

1. Уважно вислухати дитину, прагнути до того, щоб підліток зрозумів, що він вам не байдужий і ви готові зрозуміти і прийняти його. Не перебивайте і не показуйте свого страху. Спілкування повинно проходити впевнено, з повагою.

2. Запропонуйте свою підтримку і допомогу. Постарайтесь переконати, що даний стан (проблема) тимчасові і швидко пройдуть. Проявіть співчуття і покажіть, що ви поділяєте і розумієте його почуття.

3. Зацікавитесь, що саме турбує підлітка.

4. Використовуйте слова, речення, які будуть сприяти встановленню контактів: розумію, звичайно, відчуваю, хочу допомогти.

5. В розмові з підлітком дайте зрозуміти йому, що він необхідний і іншим можлива потрібна його допомога. Кожна людина незалежно від віку, хоче мати позитивну оцінку своєї діяльності.

6. Недооцінка гірша ніж переоцінка, надихайте підлітка на високу самооцінку. Вмійте слухати, довіряйте і викликати довіру в нього.

7. Намагайтесь переконувати і відкривати «важким» підліткам гідні та цікаві життєві перспективи.

8. По можливості, з метою перевиховання підлітків, які вже зробили помилку в житті, змініть обставини та звичні їм форми поведінки, виказуйте їм довіру, схвалюйте їхні досягнення.

9. Сприяйте організації педагогами та батьками спільних масових заходів, що з'єднують підлітків з різною поведінкою, світосприйняттям, успішністю.

10. Втягуйте «важких» підлітків в суспільно корисні трудові справи, використовуючи притаманну їм завзятість в досягненні поставленої мети, прагнення до першості, частково усвідомлене почуття їхньої соціальної неповноцінності.

Отже, підводячи підсумок зазначаємо, що нами на підставі вікових особливостей дітей визначені комунікативні рекомендації, які під час спілкування сприятимуть встановленню довіри з проблемним підлітком.

Список використаних джерел:

1. Гриценко Т. Б. Етика ділового спілкування: / за ред. Т. Б. Гриценко, Т. Д. Іщенко, Т. Ф. Мельничук / Навч. посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2007 – 344 с.

2. Гориславська І. О. До питання професійного спілкування працівника органів внутрішніх справ / І. О. Гориславська // Комунікативна компетентність правників і їх зв'язки з громадськістю. Збірник, 2003. – С. 100 – 102.

3. Дубова І. О. Деякі психологічні особливості професійного (не процесуального) спілкування працівників правоохоронних органів з населенням під час виконання своїх професійних обов'язків / І.О. Дубова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – Номер: 2 (ч. 2), 2000. – С. 35.

Макарова Тетяна Михайлівна

*доцент кафедри психології, соціології та гуманітарних дисциплін
Криворізького факультету Запорізького національного університету,
кандидат філологічних наук, доцент*

**ПРОФЕСІЙНИЙ СТРЕС ТА ОСОБИСТІСНІ ФАКТОРИ РЕГУЛЯЦІЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний ритм життя вимагає не тільки мобільності, а й швидкого пристосування до нових інформаційних та соціальних вимог. Не винятком є й оновлення принципів діяльності працівників сучасних правоохоронних органів. Та разом із тим, така супершвидкість життєвого руху має й негативні наслідки, зумовлені як змінами на рівні фізіології, так і психології. Організм людини виявився в більшій мірі ослабленим до темпів та масштабності вимог, що й зумовило можливість виникнення стресу, як одного із факторів психологічної проблеми особистості (нервових розладів). А пошук шляхів регуляції діяльності працівників правоохоронної сфери та регуляція стресових ситуацій на сьогодні є надзвичайно актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається. Кожен етап історичного розвитку суспільства ставить нові вимоги до особистості, від реалізації яких залежить якнайшвидша адаптація до існуючого соціального середовища. Нині такий симбіоз буде успішним завдяки комунікативним властивостям людини, комп'ютерній грамотності, знанням іноземних мов, однак у плані психології все ще залишається багато питань, які потребують вирішення. Технічна і технологічна модернізація виробництва спричинила до зміни характеру праці, що вимагає від працівника високого рівня фаховості, компетентності, творчості, самодіяльності. На сьогодні, як перед людиною в цілому, так і перед працівниками правоохоронних органів зокрема, стоїть велике завдання: навчитися бути стресостійкими до будь-яких несподіваних факторів, котрі виникають як в особистому, так і в соціальному житті. Найбільш важливими властивостями особистості є: 1) її здатність узгоджувати власні цілі діяльності із суспільними, відповідальність за власні вчинки, за наслідки своєї діяльності; 2) здатність до аналізу та адекватної оцінки суспільних явищ, самокритичність, загальний рівень культури, освіченість. У сучасному світі, насиченому різноманітними конфліктами, для ефективної суспільної взаємодії найважливішими стають такі властивості особистості, як взаємна довіра, толерантність, визнання і повага до чужих цінностей, звичаїв, традицій, вірувань, гуманізм та духовність. Сучасне українське суспільство переживає період системної трансформації – реформуються економіка і політика, глибокі зміни відбуваються в духовному житті народу. Успіх процесу державотворення залежить від рівня консолідованості суспільства, здатності усіх його членів об'єднати зусилля для досягнення спільної мети – побудови економічно розвинутої, демократичної, правової держави – рівноправного члена світового співтовариства. Визначена новою стратегією економічного та соціального розвитку України орієнтація на інноваційно-технологічну модель підносить роль людського фактору – головного носія і суб'єкта інноваційних перетворень. За цих умов формування особистості, зорієнтованої на особисту причетність до

реформування, суспільну солідарність, особисту відповідальність за те, що відбувається в нашому суспільстві, набуває вирішального для побудови нового суспільства значення.

Неоднозначні позиції дослідників як щодо процесу розуміння стресу, так і факторів, котрі зумовлюють професійну деформації особистості. Зокрема, З. Р. Кісіль вказує на те, що перш за все ніж ліквідувати причини стресу варто оцінити його місце у «внутрішній структурі діяльності взагалі» [3, с. 31] та при цьому «стрес слід розглядати не лише як зовнішній фактор, зумовлений екстремальною ситуацією, а як цілеспрямовану активність, що цементує будь-яку особистість» [3, с. 2]. Є. В. Шадрін, виокремлюючи три стадії розвитку стресу, «стадія тривоги», «стадія опору» та «стадія виснаження» [8, с. 171], наголошує, що саме остання є початком формування психологічної дезадаптації.

Звертають увагу дослідники й на постстресові фактори, що зумовлюють різні психічні стани. До них відносять: «зовнішні умови: складність та мінливість обстановки, пора року, доба, кліматичні умови, місцевість <...>; «професійна діяльність» «характер службових завдань та умови в яких здійснюється їх виконання» [1, с. 3-4], [5]. А О. А. Кириленко прояви психологічних детермінант професійного стресу в організації вбачає у парадигмі «людина-людина»: «переважає високий рівень професійного стресу, що триває годинами, серед ознак стресового стану негативні емоційні переживання домінують над змінами в організмі і у виконуваний діяльності; серед показників психічного вигорання домінують показники емоційного виснаження та деперсоналізації» [2, с. 3].

Також дослідники виокремлюють типи стресорів: організаційні – «зміст професійної діяльності», «професійна кар'єра», «економічна стимуляція праці» та неорганізаційні – проблеми в родині, фінансові проблеми, конфлікти особистісних цінностей із загальноприйнятим, проблеми зі здоров'ям» [6, с. 13] та можливі перехідні реакції організму людини «егоцентричне переключення», «реакція душевного болю (психалгія), реакція переживань негативних

інтерперсональних відносин» [7, с. 96], котрі є не психопатологічними, а особистісними. Тож, проблема допомоги особистості в сучасному суспільстві з метою подолання синдрому стресу, особливо в працівників правоохоронних органів нині на часі.

Завдання статті: розкрити сутність поняття «стрес» та визначити особистісні фактори, котрі сприятимуть регуляції діяльності працівників правоохоронних органів задля зменшення масштабів професійного стресу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблема подолання стресу залежить від типу особистості, котрий буде й зумовлювати рівень стресостійкості як конкретної людини, так і працівників цього типу в організації. Зокрема, особистість з **компенсаторно-адаптованим типом** буде відзначати раціональним ставленням до проблемної ситуації. Вцілому сприйняття дійсності буде песимістичним, однак компенсація порушених функцій буде спрямована на збереження життя, а також є пристосуванням до ситуації, коли організм зазнає збитків. Для активної діяльності особистості важливими факторами є соціальна роль, статус та спрямованість. Джерелом реалізації такої діяльності є гармонійний внутрішній психологічний стан, однак відчуття нестачі одного із чинників, деорганізованість зумовлюють проблеми для **представників соціально-відомчого типу особистості**. Проявом такого стану є тривожність, високий суїцидальний ризик, сомато-вегетативні прояви. Психічна діяльність людини відзначається нестабільністю, коли звичні реакції організму не можуть забезпечити якісну взаємодію із соціумом, а нові не мають достатніх ресурсів задля регуляції стану нервового збудження. Все це стає великою проблемою для раціонального здійснення діяльності працівників. Людина часто впадає в паніку, втрачає контроль над своєю поведінкою. Такий тип поведінки характерний для **дискордантно-адаптованого типу**.

Важливу роль в регуляції стресу відіграють і емоційні фактори, зокрема настрій. Він характеризується двома основними складовими: він є непередметним, особистісним і не є переживанням, що зумовлене якоюсь

конкретною подією. Настрій часто виникає поза свідомого контролю, хоча й людина залежить від обставин, котрі його зумовлюють. Однак, якщо людині не вдається подолати кризовий стан, то можуть виникнути особистісні деформації, що характеризуються загасанням позитивних установок, посиленням негативного відношення до себе або інших. Тож, деформації стають головною причиною зниження адаптивності людини та послаблюють імунітет людини. У результаті працівник незадоволений професійним зростанням, відчуває вплив надмірного контролю, випробовує перенавантаження або, навпаки, недовантаження. Усе це зумовлює відчуття власної відчуженості у професійній сфері, а це у свою чергу впливає на результативність і якість роботи.

Висновок. Таким чином, стрес – це процес, котрий ніколи не зупиняється, а лише набуває нових видозмін. Їх причини не можуть бути однофакторними, а слід вивчати та аналізувати комплексно: це і властивості робочих умов праці, особливості конкретних ситуацій та реакцій на них певного типу особистості. А найголовнішим завданням психологічної допомоги є віднайдення ресурсу, котрий би дозволив подолати негативні реакції організму на зовнішні та внутрішні фактори.

Перспектива дослідження: в подальшому варто буде звернути увагу на пошук шляхів прогнозування негативних наслідків стресу в діяльності працівників правоохоронних органів та зниження рівня його впливу як в особистісному, так і соціальному планах.

Список використаних джерел:

1. Андрощук О. Ю. Вплив негативних психічних станів офіцера-прикордонника на його службову діяльність / О. Ю. Андрощук // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія Психологічні науки. – 2011. – №4. – С.122-133.
2. Кириленко О. А. Психологічні детермінанти професійного стресу у представників професії типу «людина – людина» : дис... канд. психол. наук:

19.00.03 / Кириленко Оксана Анатоліївна / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 190 арк.

3. Кириллов О. И., Хасина Э. И. Хронический стресс: пятифазная модель вместо трехфазовой / О. И. Кириллов, Э. И. Хасина // Вестник ДВО РАН. – 2001. – №1. – С. 29-38.

4. Кісіль З. Р. Стрес як один із чинників можливої професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України / З. Р. Кісіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – №2. – С. 1-11.

5. Паньковець В. Л. Психологічні чинники професійного стресу менеджерів освітніх організацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.10 / В. Л. Паньковець; АПН України. Ін-т психології ім. Г. С.Костюка. – К., 2006. – 20 с. – укр.

6. Психология здоровья : учебник для вузов / [Под ред. Г. С. Никифорова]. – СПб. : Питер, 2006. – 607 с.

7. Чухраєва Г. В. Стреси та дистреси в психологічній діяльності працівників поліції / Г. В. Чухраєва // Вісник харківського національного університету. Випуск 59. – Серія «Психологія», 2016. – С.94-97.

8. Шадрін Є. В. Стресові ознаки як складовий елемент дезадаптації працівників органів внутрішніх справ / Є. В. Шадрін // Юридична психологія і педагогіка. – 2010. – №2 (8). – С.171-176.

Мухіна Галина Вікторівна

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат педагогічних наук

ПРО СИСТЕМУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Специфіка сучасної правоохоронної діяльності вимагає від працівників органів внутрішніх справ не тільки ґрунтовних юридичних знань, а й розвиненої психологічної культури, сформованих умінь і навичок. У зв'язку із змінами в концепції поліцейської діяльності та зміщенням акцентів її на функцію соціального обслуговування населення виникла необхідність озброєння поліцейських глибокими психологічними знаннями, які стосуються взаємодії з населенням і вирішення конфліктів, методами надання психологічної допомоги при втручанні в сімейно-побутові конфлікти тощо.

Психологічна підготовка майбутніх поліцейських – це організований і цілеспрямований процес оволодіння психологічними знаннями, уміннями і навичками, необхідними для успішного виконання оперативно-службових задач.

Для підвищення ефективності психологічної підготовки курсантів необхідно підходити комплексно, створити педагогічну систему психологічної підготовки. Педагогічну систему визначають як сукупність взаємопов'язаних структурних та функціональних компонентів, підпорядкованих цілям виховання, освіти і навчання підростаючого покоління та дорослих людей [4, с. 11]. Педагогічна система психологічної підготовки майбутніх поліцейських повинна складатися з таких складових, як мета, навчальна інформація, засоби педагогічної комунікації, викладачі та курсанти.

Саме таку педагогічну систему психологічної підготовки майбутніх поліцейських створено у Донецькому юридичному інституті МВС України. Діяльність системи психологічного забезпечення спрямовується на: удосконалення професійно важливих властивостей та якостей, формування та

підтримка високого рівня психологічної готовності; мінімізації шкоди внаслідок впливу на працівників небезпечних для здоров'я психогенним факторів.

Психологічна підготовка майбутніх працівників поліції в інституті складається перш за все зі змісту таких навчальних дисциплін як психологія, юридична психологія, конфліктологія, професійно-психологічна підготовка працівників ОВС.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Психологія» на першому курсі навчання курсантів є розкриття фундаментальних положень психології, їх значимості в професійній діяльності працівника ОВС, розкриття соціально-психологічних умов ефективної діяльності людини і колективу в різних сферах діяльності, прищеплення та покращення соціально-психологічної культури працівника ОВС. Для ефективного засвоєння психологічних знань курсантами застосовуються такі активні методи навчання як метод проектів, моделювання професійних ситуацій, рольові та ділові ігри, проведення «круглих столів» тощо. Активне навчання являє собою таку організацію та ведення навчального процесу, яка спрямована на всебічну активізацію навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається за допомогою широкого, бажано комплексного, використання як педагогічних (дидактичних), так і організаційно-управлінських засобів [1, с. 17]. Активні методи орієнтовані на особистість того, хто навчається, на його активну участь у саморозвитку, отримання якісних знань, професійних умінь, творче рішення конкретних проблем. Такі методи дозволяють розвивати у курсантів професійні психологічні якості (професійну пам'ять, професійну спостережливість, професійне мислення, формуються уміння і навички використання психологічних прийомів (складати психологічний портрет особистості з урахуванням індивідуальних особливостей, давати психологічну характеристику особистості, її темпераменту, здібностей, характеру, психологічного спостереження, візуальної психодіагностики тощо).

В рамках вивчення навчальної дисципліни «Юридична психологія» освітній процес потрібно спрямувати на набуття навичок спілкування з громадянами, правильної поведінки під час комунікації. Діяльність працівників поліції належить до суб'єкт-суб'єктної діяльності, тобто досягнення їх цілей відбувається в системі «людина-людина». Тому під час навчання той, хто навчається постає суб'єктом навчання тоді, коли працює на вищому рівні активності, ініціює та здійснює пізнавальну діяльність та бере на себе відповідальність за свої дії [6, с. 158]. Отримання позитивних результатів у такій діяльності багато в чому залежить від уміння грамотно і професійно будувати своє спілкування з громадянами. Тому дуже важливо під час навчання вчити курсантів умінню спілкуватися, а саме розвивати в них навички як вербальної (словесної), так і невербальної комунікації, навчати майбутніх поліцейських коротко і чітко формулювати свої думки, ввести діалог. Завдяки проведенню навчальних занять у вигляді семінар-дискусія, семінар-дебати, семінар з використанням ігрових ситуацій допомагати курсантам опанувати методику проведення опитувань (з позицій теорії комунікації). Проведення нетрадиційних видів семінарів дозволяють організувати діалогічне спілкування учасників освітнього процесу, у рольових ситуаціях виконувати ролі експертів, поліцейських, рецензентів, опонентів, суддів, адвоката, прокурора тощо.

На старших курсах під час вивчення навчальних дисциплін «Конфліктологія», «Професійно-психологічна підготовка працівників ОВС» використовуючи тренінгові технології навчити курсантів уникати конфліктів у процесі спілкування з громадянами, правильної поведінки в конфліктних ситуаціях, налагодженню контактів з різними групами населення (дітьми, жінками, представниками засобів масової інформації та державними службовцями тощо). Застосування тренінгової системи навчання переконує учасників освітнього процесу в тому, що це є спосіб реалізації активної моделі навчання майбутнього поліцейського. У педагогічній літературі наукова дефініція «тренінг» розглядається як форма інтерактивного навчання, метою якого є розвиток міжособистісної та професійної поведінки. Тренінг – це форма

навчального заняття, покликана підібрати, закріпити, зробити звичайними прийоми і способи дій по ефективному виконанню професійних функцій поліцейського [3].

Для більш ефективної психологічної підготовки у складі вищого навчального закладу було створено унікальний структурний підрозділ – **науково-дослідний центр психотренінгових технологій**. Цей підрозділ було створено у результаті плідної співпраці з Нюрнберзькою школою поліції (Баварія) у 2002 році як позаштатна лабораторія соціально-психологічних технологій, цей підрозділ набув рівня науково-дослідного центру, який залишається єдиним на теренах СНД. Висококваліфіковані співробітники-науковці займалися розробкою унікальних авторських тренінгових програм, спрямованих на формування у працівників ОВС психологічної готовності до впевнених дій в екстремальних ситуаціях, навичок комунікації та вирішення психологічних проблем, що виникають у службовій діяльності. На базі **науково-дослідного центру психотренінгових технологій** з 2002 по 2014 рік підвищили рівень своєї психологічної підготовки більше 2,5 тисяч осіб, і майже всі вони відмічають актуальність і ефективність такої роботи.

Таким чином, ефективна психологічна підготовка курсантів можлива за умов компресного підходу до цього питання., застосування активних форм, методів та прийомів навчання. Формування готовності до виконання складних завдань полягає в моделюванні умов майбутньої діяльності і обговоренні оптимальних дій та їх послідовності.

Список використаних джерел:

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології [навч. посіб.] : / І. М. Дичківська – К. : Академвидав, 2004. – 320 с.
2. Коваль М. С. Формування індивідуального стилю професійного спілкування у майбутніх офіцерів пожежної охорони: дис. . канд. пед. наук : / Коваль М. С.– Київ, 1998. – 173 с.

3. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : ИКЦ «МарТ», 2005. – 659 с.

4. Методы системного педагогического исследования [уч. пособие] : / Н. В. Кузьмина – М. : Народное образование, 2002 – 231 с.

5. Мишаткина Т. В., Бороздина Г. В. Культура делового общения: [уч. пособие]. – Минск: Изд-во Союза НПК РБ, 1997. – 364 с.

6. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи [підручник] : / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – 2-е вид. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.

Нагній Алла Володимирівна

завідувач Криворізького комунального дошкільного навчального закладу № 190 загального розвитку, спеціаліст вищої категорії, вихователь-методист

ФЕНОМЕН ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Забезпечення якісної компетентної діяльності залежить від професійних умінь та навиків, які розвиваються протягом трудової діяльності особи. З іншої сторони психологічне відношення до трудової діяльності відображає внутрішній всесвіт людини. Окрім того трудова діяльність, не завжди вимагає фізичних напружених дій. Розумова діяльність, психологічне забезпечення соціалізації особи у суспільних відносинах, а не лише у трудових відносинах, має важливе значення на професійну компетенцію особи. Саме тому слід зазначити, що в наш час істотно розширилася не тільки кількість симптомів, але і збільшився перелік професій, представники яких схильні до небезпеки професійного вигорання. Зокрема до таких професій належать соціальні працівники, лікарі, адвокати, правоохоронці, педагоги, політики, менеджери тощо. В результаті, синдром професійного вигорання перетворився на «хворобу» соціальних і комунікативних професій.

Проблема синдрому професійного вигорання вивчалася та знайшла своє відображення у роботах зарубіжних і вітчизняних вчених, присвячених змісту

та структурі цього синдрому. Дану проблему досліджували Х. М. Алієв, М. Буриш, А. Видай, М. Гінзбург, С. Гремлінг, Дж. Грінберг, Г. Діон, Ф. Джонс, М. А. Дмитрієв, Л. М. Карамушка, Л.О. Китаєв-Смик, Н. О. Левицька, Г. В. Ложкін, М. П. Лейтер, Д. Льюїс, С.Д. Максименко, Л. Малець, Е. Махер, В. В. Ніконов, Г. С. Нікіфоров, В. Є. Орел, М. Л. Смульсон, В. М. Снетков, Т. В. Форманюк, Х. Дж. Фрейденбергер, У. Б. Шуфелі тощо. Окрім того методи діагностики синдрому професійного вигорання досліджували В. В. Бойко, Н. Є. Водоп'янова, С. Джексон, К. Маслач, Т. І. Ронгинська, О. С. Старченкова та інші.

На нашу думку специфіка роботи людей різних професій відрізняється тим, що в них присутня велика кількість ситуацій з високою емоційною насиченістю і когнітивною складністю міжособистісного спілкування, і це вимагає від фахівця значного внеску до встановлення довірливих відносин і уміння управляти емоційною напруженістю ділового спілкування. Комунікативні відносини правоохоронця з правопорушником, педагога із учнем, який погано навчається, соціального працівника з членом сім'ї, яка опинилася у складних життєвих обставинах тощо. Це не великий перелік прикладів емоційно насиченого (не лише позитивного) міжособистісного спілкування. Саме тому приходимо до висновку, що у сучасний час розвитку інформаційних відносин це має важливе значення для функціонування і державних інституцій.

Отже, загальною ознакою і причиною професійного вигорання, тобто організаційного стресу виступає наявність внутрішнього конфлікту між вимогами з боку організації, привабливістю роботи у ній, очікуваннями і реальними можливостями працівника. Ми погоджуємося з висновками про те, що професійне вигорання – це:

- реакція організму та психологічної сфери людини, яка виникає внаслідок тривалого впливу стресів середньої інтенсивності, що обумовлені її професійною діяльністю;
- результат некерованого довготривалого стресу;

- психічний стан, який характеризується виникненням відчуттів емоційної спустошеності та втоми, викликаних професійною діяльністю людини, і поєднує в собі емоційну спустошеність, деперсоналізацію і редукцію професійних досягнень;

- різновид та передумова професійної деформації особистості.

Враховуючи означене ми приходимо до висновку, що синдром професійного вигорання стає актуальною проблемою XXI століття. Людина ризикує зіткнутися з даною проблемою оскільки довго терпить стреси, корені яких у надлишку спілкування під час професійної діяльності. Стрес є особливим психічним станом, який розвивається під впливом надзвичайних умов та ситуацій професійної діяльності. Це поняття об'єднує широке коло явищ, пов'язаних із зародженням, проявом та наслідками впливів зовнішньої середовища, часто з конфліктними ситуаціями, відповідальними завданнями тощо. Стрес це в більшості реакція на взаємодію між особистістю та оточуючим світом, продукт когнітивних процесів людини, складу мислення та оцінки ситуації, знання власних можливостей та ресурсів, ступенів розвитку. Тому умови виникнення та характер проявів стресу однієї людини завжди відрізняються від проявів стресу в інших.

Фахівці розрізняють професійне та емоційне вигорання, хоча обидва ці прояви взаємопов'язані. Згідно визначенню ВООЗ (2001) «синдром вигорання (burnout syndrome) – це фізичне, емоційне або мотиваційне виснаження, що характеризується порушенням продуктивності в роботі і втомою, безсонням, підвищеною схильністю до соматичних захворювань, а також вживанням алкоголю або інших психоактивних речовин з метою отримання тимчасового полегшення, що має тенденцію до розвитку фізіологічної залежності і (у деяких випадках) суїцидальної поведінки. Цей синдром, зазвичай, розцінюється як стрес-реакція у відповідь на безжальні виробничі і емоційні вимоги, що походять від зайвої відданості людини своїй роботі з супутньою цьому зневагою до сімейного життя або відпочинку.

На сьогоднішній день синдром вигорання розглядається як довготривала стресова реакція, яка виникає як наслідок дії на людину хронічних професійних стресів середньої інтенсивності. У зв'язку з цим, ми розглядаємо синдром вигорання як «професійне вигорання», що потенційно деформує особистість професіонала. Окрім того на думку фахівців синдром професійного вигорання – найнебезпечніше захворювання тих, хто працює з людьми: вчителів, соціальних працівників, психологів, менеджерів, керівників, лікарів, медичних сестер, журналістів, політиків, пожежників, рятувальників, правоохоронців і так далі, - всіх, чия діяльність неможлива без спілкування.

Умовно виділяють чотири групи працівників, які найбільш схильні до професійного вигорання.

Перша група. Особливо швидко «вигоряють» співробітники, які є інтровертами, індивідуально-психологічні особливості яких не узгоджуються з професійними вимогами комунікативних професій. Вони не мають надлишку життєвої енергії, характеризуються скромністю та сором'язливістю, схильні до замкнутості і концентрації на предметі професійної діяльності. Саме вони здатні накопичувати емоційний дискомфорт.

Друга група. Люди, які відчувають постійний внутрішній конфлікт у зв'язку з роботою.

Третя група. Це – жінки, що переживають внутрішню суперечність між роботою і сім'єю, а також тиск у зв'язку з необхідністю постійно доводити свої професійні можливості в умовах жорсткої конкуренції з чоловіками.

Четверта група. Працівники, професійна діяльність яких проходить в умовах гострої нестабільності і хронічного страху втрати робочого місця. Також працівники, що займають на ринку праці позицію зовнішніх консультантів, вимушених самостійно шукати собі клієнтів.

Отже підводячи підсумок зазначаємо, що нами синдром «професійного вигорання» визначено, як сучасну проблему суспільства, а також визначені окремі групи працівників, які найбільш схильні до професійного вигорання.

Список використаних джерел:

1. Емоційне вигорання. – упоряд. : В. Дудяк – К. : Главник, 2007.
2. Китаев-Смык Л. А. Выгорание персонала. Выгорание личности. Выгорание души / Л. А. Китаев-Смык // Вопросы психологии экстремальных ситуаций. – 2007. – № 4. – С. 2–21.
3. Маслач К. Практикум по социальной психологии / Маслач К. – СПб. : Питер, 2000. – 522с.

Новікова Катерина Миколаївна

викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В РОБОТІ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ МЕТОДАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

В теперішній час в Україні відбуваються перетворення, що спрямовані на підвищення ефективності правоохоронної та правозастосовчої практики. Успішність цих перетворень багато в чому залежить від становлення системи виховної і соціально-психологічної роботи з особовим складом та її подальшого розвитку.

Слід враховувати, що працівники міліції виконують свої службові обов'язки у напружених, стресогенних, екстремальних умовах. Тому їх діяльності притаманні всі особливості, характерні для інших «критичних» видів діяльності: дефіцит часу для прийняття рішення та його реалізації; вплив на особистість особливо сильних подразників; домінування негативних емоцій при недоліку позитивних; підвищена відповідальність та необхідність невідкладного застосування заходів. Вони існують об'єктивно, але набувають для конкретної людини особистісної значимості і тому можуть призвести до негативних наслідків.

Саме тому актуальними питаннями психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів є вивчення, оцінка і прогнозування факторів, небезпечних для їх психічного здоров'я, розробка та впровадження в практику ефективних методів надання психологічної допомоги та нейтралізації негативних психологічних станів працівникам ОВС після перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із виконанням службових обов'язків, застосування вогнепальної зброї і спецзасобів. Своєчасна та професійна психологічна допомога знижує ризик розвитку посттравматичного стресового розладу після отримання психогенних навантажень та гострих стресових реакцій працівників ОВС.

Аналіз наукових джерел з даного напрямку говорить про те, що людина, у якої розвивається ПТСР, може переживати його симптоми протягом довгих років. Ці симптоми часто стають серйозною перешкодою повноцінній життєдіяльності особистості.

Душевний стан травмованої людини О. А. Коршунова характеризує наступним чином: «для нього не існує завершеного минулого, як не існує світлого і ясного майбутнього, що в цілому не дозволяє йому надійно відчувати себе в сьогоденні» [2].

Стикаючись з потребою діагностики та надання психологічної допомоги людям, які отримали психічну травму в результаті переживання травмуючих подій, в першу чергу виникає необхідність у недирективних, екологічних методах. Ця особливість обумовлена тим, що робота з травмою вимагає крайньої обережності, м'якості і чуйності, але при цьому належної рішучості, з тим щоб йти в хворобливі переживання клієнта.

Саме ці особливості є у арт-терапії, з її широким доступом до матеріалів несвідомого, ненав'язливо, плавно і своєчасно вилученими і інтегрованими в свідомість. Арт-терапія створює можливість як для занурення в хворобливі переживання, так і для актуалізації ресурсних станів, а також для трансформації та інтеграції досвіду.

Але у використанні цього методу є певні обмеження. Під час діагностики необхідно з'ясувати, на якому етапі травматизації знаходиться особистість – в період гострої травми, коли з моменту травмуючих подій минуло 2-3 місяці, та якщо людина знаходиться в умовах кризи (соціальна, фінансова нестабільність, відсутність житла, роботи та інш.) – проведення травмофокусованої терапії заборонено. Це обумовлено потужністю впливу саме арт-терапевтичних технік та відсутністю ресурсів у особистості, достатніх для того, щоб «зустрітись» з травматичними спогадами і може призвести до ретравматизації та погіршення поточного психічного стану.

Термін «арт-терапія» став використовуватися в нашій країні відносно нещодавно. Як самостійний напрям в лікувально-реабілітаційній, педагогічній та соціальній роботі арт-терапія нараховує всього декілька десятиліть своєї історії. Як емпіричний методу арт-терапія почала формуватися з середини ХХ століття, коли отримав широку популярність і поширення досвід роботи деяких художників і арт-педагогів (наприклад, А. Хілла в Великобританії), які намагалися залучити пацієнтів різних лікувальних установ в заняття образотворчим мистецтвом.

1960-1980-ті рр. виявилися вирішальними у становленні арт-терапевтичного напрямку. Саме тоді були створені перші професійні об'єднання, які сприяли впровадженню і більш чіткому визначенню ролі арт-терапевтичних методів в різних областях практичної роботи.

Сучасне розуміння арт-терапії передбачає, по-перше, використання мови образотворчої експресії; по-друге, безпосередня участь людини в образотворчому процесі.

Швидко зростаючий в нашій країні інтерес до різноманітних напрямів терапії творчістю, в тому числі і арт-терапії, навряд чи можна цілком пояснити «екзотичністю» цих напрямків або «інформаційним голодуванням». Звісно ж, що найбільш значимими факторами інтересу є орієнтація арт-терапії на властивий кожній людині внутрішній потенціал здоров'я і сили, її акцент на природному прояві думок, почуттів і настроїв у творчості, прийняття

особистості такою, якою вона є, разом з властивими їй способами самоцілення і гармонізації. Крім того, арт-терапія не нав'язує людині «зовнішніх», «механічних» засобів лікування або вирішенн його проблем (наприклад, медикаментозне лікування або навіювання лікаря-психотерапевта) [4, с. 12] .

Арт-терапія має очевидні переваги перед іншими – заснованими винятково на вербальній комунікації – формами психотерапевтичної роботи з психічною травмою. Нижче наведені деякі найбільш значимі з цих переваг.

1. Арт-терапія є засобом переважно невербального спілкування. Це робить її особливо цінною для тих, хто відчуває складності у усвідомленні і вербалізації своїх переживань і їх «невираженості», що переживають особи з посттравматичним стресовим розладом. (Як відомо, травматичні спогади є "застиглими" в певному відділі мозку, тому людина не сприймає їх як частину біографічного шляху, вони є надто жахливими і неприродними для психіки, тому їх дуже часто буває важко, а під час і неможливо висловити за допомогою слів). Символічна мова є однією з основ образотворчого мистецтва, дозволяє людині часто більш точно висловити свої переживання, екологічно пропрацювати травматичний досвід. Зцілення від травми відбувається тоді, коли людина подумки повертається у травмуючу ситуацію, описує свої почуття і переживає її, але з додаванням ресурсів.

2. Образотворча діяльність є потужним засобом зближення людей, своєрідним «мостом» між психологом клієнтом. Це особливо цінно в ситуаціях в спілкуванні з приводу занадто складного і делікатного предмета, в роботі з ПТСР та психічною травмою, де одними із симптомів є підозрілість, утруднення у налагодженні міжособистісних контактів, небажання займатися терапією, торкатись болісних переживань.

3. Образотворча діяльність в багатьох випадках дозволяє обходити «цензуру свідомості», тому надає унікальну можливість для дослідження несвідомих процесів, вираження і актуалізації латентних ідей і станів, тих соціальних ролей і форм поведінки, які знаходяться в «витісненому» вигляді або слабо проявлені в повсякденному житті.

4. Арт-терапія є засобом вільного самовираження і самопізнання. Вона має «інсайт-орієнтований» характер; передбачає атмосферу довіри, високої терпимості і уваги до внутрішнього світу людини.

5. Продукти образотворчого творчості є об'єктивним свідомством настроїв і думок людини, що дозволяє використовувати їх для ретроспективної, динамічної оцінки стану, проведення відповідних досліджень і зіставлень.

6. Арт-терапевтична робота в більшості випадків викликає у людей позитивні емоції, допомагає подолати апатію і безініціативність, сформувати більш активну життєву позицію.

7. Арт-терапія заснована на мобілізації творчого потенціалу людини, внутрішніх механізмів саморегуляції і зцілення. Вона відповідає фундаментальній потребі в самоактуалізації – розкритті широкого спектру можливостей людини і затвердження нею свого індивідуально-неповторного способу буття.

Список використаних джерел:

1. Александров Д. О., Андросюк В. Г. та ін. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Професійно-психологічна підготовка працівників оперативних підрозділів. Частина I: Навч.-метод. посібник.– К. : НАВСУ, 2003. – 124 с.

2. Коршунова О. А. У страхов не бывает любимчиков. Арт-терапевтическая работа с последствиями травматического стресса у зависимых – Электроний ресурс – Режим доступу: <http://www.art-therapy.ru/publication/content/514.htm>.

3. Эдна Б. Фoa Кина, Теренс М. Кин, Мэтью Дж. Фридман. Эффективная терапия посттравматического стрессового расстройства / Эдна Б. Фoa Кина, Теренс М. Кин, Мэтью Дж. Фридман. – Москва : Когито-центр, 2005 – 491 с.

4. Практикум по арт-терапии / под ред. А. И. Копытина. – СПб. : Питер, 2001 – 402 с.

5. Тарабрина Н. В. Практикум по психологии посттравматического стресса / Н. В. Тарабрина. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.

6. О. О. Хаустова, Л. Є. Трачук. Посттравматичний стресовий розлад: історичний аспект // Вестник психиатрии Украины № 2, 2015. – с. 81-89.

Пекарська Валерія Петрівна

викладач-організатор фізичного виховання та спорту, магістр за спеціальністю «Управління навчальним закладом», вчитель Криворізької загальноосвітньої школи № 62

**ВПЛИВ ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ
НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ЛЮДИНИ**

В сучасних умовах розвитку суспільства значну роль відіграє стан фізичної культури та спорту. Саме фізична культура стає невід'ємною складовою розвитку особистості. Також загальний стан розвитку фізичної культури у суспільстві відображає стан здоров'я всього народу. Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ» визначено правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, які регулюють суспільні відносини у цій сфері з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян [1].

Оздоровча функція має важливе значення у освітньо-виховній діяльності навчальних закладів. Однак сучасна молодь, яка захоплена Інтернет технологіями, веде сидячий спосіб життя за комп'ютером і тому неодноразово лікарі фіксують тенденцію до ослаблення здоров'я серед дітей та молоді.

Загальновідомо, що здоров'я дітей та молоді це головна мета державних інституцій. Саме сучасні діти та молодь визначатимуть майбутній розвиток держави, розвиток науки, культури тощо. Але ми стали свідками, що в умовах

погіршення соціально-економічного стану в державі питанням фізичного здоров'я приділяється неналежна увага. Хоча Законом України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 № 3808-ХІІ визначені правові, організаційні, соціальні та економічні основи діяльності у сфері фізичної культури і спорту та регулює суспільні відносини у створенні умов для розвитку фізичної культури і спорту [2].

Своєю чергою ми погоджуємося з висновком, що фізичка культура і психологія тісно взаємопов'язані. Так страждання, стреси, втома, тривоги, особисті конфлікти, конфліктні ситуації на роботі у навколишньому середовищі, інші емоційні переживання викликають прояви не тільки психічних, але і фізичних захворювань. Всі негативні емоції негативно впливають на здоров'я людини і викликають на стан захворюваності у державі.

Отже, науковці неодноразово зазначали, що від стану фізичного здоров'я залежить і психологічний стан людини. Особливо це підтверджується для професій, які вимагають напруження фізичних та розумових якостей людини.

Так приходимо до висновку, що поняття «фізичний розвиток» визначає процес формування та дозрівання організму, а також визначає ступінь усього дозрівання на кожному відрізку онтогенезу [3, с. 11]. Саме тому фізичний розвиток залежить від умов як зовнішнього так і внутрішнього середовища. Постійні заняття саме фізичними вправами впливає на розвиток людини. Отже «фізичний розвиток» розуміється як стан морфологічних і функціональних властивостей і якостей, які лежать в основі визначення вікових особливостей, фізичної сили й витривалості організму [3, с. 11]. Саме тому приходимо до висновку що фізичний розвиток впливає і на розвиток психологічних якостей людини. В від розвитку вольових якостей, витримки від навантажень, одноманітних чи різноманітних фізичних рухів (вправ, дій) тощо залежить і професійний відбір зокрема і до правоохоронців. Саме тому приходимо до висновку, що розвиток розумових та фізичних якостей, а також психологічний стан особи визначає ступінь готовності до професії правоохоронця.

Своєю чергою, розглядаючи проблему впливу фізичних навантажень на психологічний стан людини слід розрізняти розумову та фізичну втоми. Саме така втоми виникає у наслідок надмірних навантажень і можуть призвести до зниження загальної працездатності людини.

Отже фізична втоми приводить до зниження функцій м'язів, якості рухових дій, а розумова втоми характеризується зниженням продуктивності праці інтелектуального характеру (уваги, швидкості мислення, пам'яті – психологічних якостей організму).

Саме тому визначаємо, що знання ознак втоми надасть можливість своєчасно їх уникати. Так пітливість, прискорене дихання, невпевненість рухів, або їхня не координованість, стомленість обличчя, міміка, частота пульсу, неточне виконання команд відображає вплив фізичних навантажень на психологічний стан людини.

Окрім того зазначаємо, що при фізичних навантаженнях важливе значення має ступінь і характер пристосовуваності організму до таких навантажень. Відзначаємо, що треновані особи відрізняються від не тренованих осіб своїм як фізичним так і психологічним станом. У тренованій особи організм спроможний змінювати функції і тому покращується працездатність особи. Така особа менше втомлюється і здатна виконати м'язову роботу, яка недоступна для виконання не тренованій особи. Це пояснюється тим, що під час заняття фізичною культурою, спортом відбувається процес тривалого тренування та удосконалення рефлексії фізичних та психологічних якостей особи. Тривале тренування призводить до перебудування різних систем організму, покращується, удосконалюється взаємна їхня діяльність [4, с. 313].

Враховуючи зазначене приходимо до висновку що результатом діяльності у фізичній культурі є фізичне підготовленість і ступінь досконалості рухових умінь і навичок, високий рівень розвитку життєвих сил, спортивні досягнення, моральне, естетичне, інтелектуальний розвиток. Тобто фізична готовність відображається і у психологічній готовності особи до виконання завдань, певної діяльності, яка вимагає як фізичного так і психологічного навантаження.

Список використаних джерел:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
2. Про фізичну культуру : Законом України від 24.12.1993 № 3808-ХІІ – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>
3. Презлята Г., Шпільчак А. Заняття фізкультурою та здоров'я. Медико-педагогічний моніторинг. К., видавн. дім «Шкільний світ», 2006. – 111 с.
4. Книга учителя физической культуры. Под общ. ред. В. С. Каюрова. М., «Физкультура и спорт», 1973. – 333 с.

Пекарський Сергій Петрович

*доцент кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності
Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук*

АДАПТАЦІЯ КУРСАНТІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВНЗ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

У Концепції реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України, яка затверджена наказом МВС України від 25.11.2016 № 1252 [1] зазначено, що виконання завдань, покладених на Національну поліцію [2] вимагає підвищення якості підготовки фахівців у сферах охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг. Це своєю чергою передбачає запровадження нової моделі відомчої системи освіти, визначення концептуальних засад її розбудови. Зазначено, що важливою складовою цього процесу є підходи до формування мережі навчальних закладів, організації професійної підготовки фахівців для потреб МВС,

модернізації освітнього процесу та наукового забезпечення практики правоохоронної діяльності [1]. Серед вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання [3] системи МВС України, в державі діють 7, що здійснюють підготовку фахівців для Національної поліції України. Крім того, у системі Національної поліції України функціонує 9 Державних установ «Навчальних центрів підготовки поліцейських», у яких здійснюється первинна професійна підготовка та підвищення кваліфікації поліцейських [1]. Фахову підготовку у цих навчальних закладах здобувають курсанти та слухачі.

Статус «курсант» надається особам рядового та молодшого начальницького складу органів внутрішніх справ (військовослужбовцям, що не мають звань офіцерського складу), які в установленому порядку зараховані до ВНЗ і навчаються за денною (очною) формою навчання з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів за рахунок коштів державного бюджету [4].

Статус «слухач» надається особам середнього та старшого начальницького складу органів внутрішніх справ (офіцерського складу Національної гвардії України), які в установленому порядку зараховані до ВНЗ і навчаються за денною (очною), заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів або проходять підвищення кваліфікації чи спеціалізацію. Окрім того статус «слухач» надається особам рядового та молодшого начальницького складу органів внутрішніх справ (військовослужбовцям, що не мають звань офіцерського складу), які в установленому порядку зараховані до ВНЗ і навчаються за заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів, і особам, яких уперше прийнято на службу в органи внутрішніх справ на посади середнього та старшого начальницького складу, які в установленому порядку зараховані до ВНЗ для проходження початкової підготовки (спеціалізації) [4].

Враховуючи предмет даного дослідження звертаємо увагу на проблему якісної адаптації курсантів, слухачів до умов навчання у ВНЗ зі специфічними

умовами навчання системи МВС України. Даний аспект відображається у психолого-педагогічному супроводженні навчально-виховного процесу курсантів ВНЗ МВС України. Своєю чергою Д.І. Нестеров, В.О. Нестеренко, Г.О. Литвинова, В.М. Чуйко поділяють психолого-педагогічне супроводження на етапи:

- адаптаційний (початковий);
- основний (навчальний);
- практичний (перехідний);
- професійний [5, с.6].

Адаптивний етап продовжується протягом першого семестру навчання. Курсанти повинні швидко адаптуватися до нових умов життєдіяльності та засвоєння нової соціальної ролі курсанта, пов'язаної з майбутньою професією правоохоронця і спрямований на адаптацію до:

- освітньої діяльності у ВНЗ;
- побутових умов, пов'язаних з мешканням у казармі;
- вимог служби [5, с. 7].

Якісний результат початкового етапу адаптації пов'язаний з діяльністю командно-адміністративного складу курсу, факультету щодо всебічного вивчення процесу соціалізації кожного курсанта та діяльністю науково-педагогічного складу щодо адаптації до виконання освітньої програми відповідно до положень законодавчих та нормативних актів, які регламентують освітній процес у ВНЗ системи МВС України [2; 3; 4; 6].

Основний (навчальний) етап адаптації характерний спрямованістю на розвиток здібностей кожного курсанта та його самореалізацію [5, с. 11].

Практичний (перехідний) етап [5, с. 15] адаптації курсанта охоплює останній період навчання курсанта у ВНЗ, проходження стажування на посадах у територіальних підрозділах Національної поліції. Своєю чергою професійний етап, пов'язаний з безпосереднім виконанням службових обов'язків працівника правоохоронного органу. Курсант отримує статус практичного працівника структурного підрозділу, офіцера поліції. І тому на нашу думку професійний

етап більш актуальний для слухачів, які поєднують навчальний процес з практичною діяльністю. Саме тому професійний етап поєднується з кар'єрним зростанням, тобто службовим просуванням, здобуттям особливого статусу у професійній сфері. Своєю чергою погоджуємося з висновком С. С. Макаренка про те, що успішно спланований і вдало реалізований план сходження по соціальних сходинках (кар'єрне зростання – прим. Пекарського С. П.) є запорукою добробуту [7, с. 5].

Отже нами розглянуті загальні питання адаптації курсантів до умов навчання у ВНЗ системи МВС України. Даний процес є актуальним, оскільки пов'язаний з формуванням психологічної стійкості особистості до умов навчання і подальшого проходження служби у підрозділах Національної поліції. Поєднання професіоналізму в публічному та індивідуальному, психологічні чинники формування особистості правоохоронця безпосередньо пов'язані з процесом адаптації курсантів до умов навчання у ВНЗ.

Список використаних джерел:

1. Концепція реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України: затверджена наказом МВС України від 25.11.2016 № 1252.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/580-19>.
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Наказ МВС № 62 від 14.02.2008 «Про затвердження Положення про вищі навчальні заклади МВС» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-MVC/type-/62-14.02.2008.
5. Нестеров Д. І. Психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу курсантів у вишах МВС України: науково-практичний посібник Д.І. Нестеров, В.О. Нестеренко, Г.О. Литвинова, В.М. Чуйко. – Харків : золота миля, 2014. – 212 с.

6. Наказ МВС № 69 від 14.02.2008 «Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах МВС України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_34/pg_gncwwn.htm.

7. Макаренко С. С. Психологічні чинники розвитку професійної кар'єри майбутнього керівника: методичний посібник / С. С. Макаренко. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – 220 с.

Пенькова Олена Іванівна

провідний науковий співробітник лабораторії психології особистості імені П. Р. Чамати Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

СІМЕЙНА ВЗАЄМОДІЯ В ОСОБИСТІСНОМУ ЖИТТЄЗДІЙСНЕННІ

Сім'я, як мала соціальна група, тісно пов'язана з суспільством, змінюється і розвивається разом з ним. Розшарування сучасного суспільства і поява нових верств населення започатковує нові типи сімей, а отже, і нові типи виховної субкультури відповідно до соціального стану сім'ї та її матеріального добробуту. Всім їм притаманні певні особливості устрою життя і внутрішньосімейних взаємин, які доцільно брати до уваги, розглядаючи їх виховний вплив на дітей.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали положення про соціальну детермінованість формування свідомості і самосвідомості особистості (Боришевський М. Й. [1], Костюк Г. С. [4], [5], Рубінштейн С. Л. [6]), про взаємодію зовнішніх і внутрішніх факторів становлення свідомості особистості (Костюк Г. С. [4], [5], Рубінштейн С. Л. [6]), про принцип розвитку, згідно з яким образ Я безперервно змінюється протягом онтогенезу особистості (Боришевський М. Й. [1], Кон І. С. [2], [3], Костюк Г. С. [4], [5]). Загальнометодологічні принципи знайшли своє відображення в фундаментальних теоретичних положеннях про спадковість, цілісність,

детермінованість, причиннообумовленість психічного розвитку особистості, про сензитивність і критичні періоди в її становленні.

До факторів, які впливають на сімейне спілкування, необхідно віднести матеріальні і побутові умови; чисельність і структуру сім'ї; її ідейно-моральний і емоційно-психологічний клімат; рівень розвитку сімейного колективу; характер взаємин між його членами; трудову атмосферу сім'ї; життєвий досвід і культурно-освітній рівень дорослих членів сім'ї; наявність вільного часу і характер організації сімейного дозвілля; особистий приклад батьків і характер внутрішньосімейного спілкування; розподіл взаємних впливів тощо.

Цілком зрозуміло, що перераховані фактори впливають на виховний потенціал сім'ї, але не всі вони однаково значущі за своїм складом та змістом. Групова свідомість сім'ї – це складний, соціальний феномен, на який впливає система факторів, взаємопов'язаних між собою.

Об'єктивні суспільні фактори:

- соціально-економічні умови розвитку особистості;
- характер діяльності, якою займається особистість;
- демографічні умови (національність, сімейний стан тощо);
- культурні можливості.

Суб'єктивні фактори розвитку особистості:

- психологічні особливості особистості (задатки, здібності, характер);
- зміст духовного життя (світогляд, політичні, правові, моральні погляди і норми, ставлення до цінностей і ідеалів, сімейні традиції);
- культурний рівень, освіта, рівень вихованості тощо.

Суб'єктивні зовнішні впливи: сім'я, учителі, друзі, сусіди, засоби масової інформації, культурно-виховні заклади.

У юнацькому віці, коли інтенсивно розвивається самосвідомість, батьківське ставлення набуває вирішального значення для становлення і закріплення образу Я. Взаємодія з батьками є визначальною для соціального розвитку особистості. Прагнення дитини отримати схвалення членів сім'ї та посісти гідне місце в системі міжособистісних сімейних взаємин є провідним у

поведінці дитини. Вирішальним чинником виникнення порушень у взаєминах між дітьми є особистісні порушення самих батьків. Наявні у батьків акцентуації особистості, психопатії та особистісні проблеми виникають у результаті патологічної прихильності одного з подружжя до дитини. Знижена самооцінка матері провокує виникнення у дитини почуття небезпеки, негативних переживань, страху, що формує у неї невірне уявлення про себе. Вияви негативної поведінки тощо. Інший випадок появи психологічних проблем пов'язаний з прагненням одного з подружжя компенсувати власні нереалізовані потреби через дітей. У таких випадках ставлення батьків до дитини залежить від її успіхів.

Другим чинником, який логічно пов'язаний з попереднім, є конфлікти між батьками. Такий випадок характеризується залученням батьками дітей у з'ясування своїх взаємин, використанням дитини як спільника проти іншого. Дефіцит позитивних емоційних зв'язків у сім'ї також ускладнює ідентифікацію вихованця з батьками.

Взаємодія між членами родини розглядалася нами як ефективна, якщо вона забезпечувала умови для повноцінного розвитку всіх залучених до неї осіб та їх самореалізацію. Динаміка взаємодії відтворює специфіку різних етапів життєвого циклу сім'ї. Перехід з одного етапу на інший, окрім структурних перетворень, характеризується змінами у функціонуванні сім'ї, які зумовлюються появою нових завдань, ролей і позицій її членів. Початок кожної нової фази в житті сім'ї може бути пов'язаний з виникненням своєрідної кризової ситуації. Подолання її вимагає від членів сім'ї певної адаптації до нових умов взаємодії.

Аналіз результатів дослідження дозволяє стверджувати, що для забезпечення психологічного комфорту в сім'ї та ефективності сімейного виховання істотне значення мають позитивні настановлення подружжя один до одного, які забезпечують егалітарний уклад сім'ї. Негативні настановлення, навпаки, є першопричиною всіляких розладів у сімейній взаємодії. Порушені взаємини характеризуються або наявністю надто значної дистанції між членами

сім'ї (уникнення близьких контактів, відчуження) або надмірним емоційним зосередженням на партнері, якого надто опікують, захищають чи висувають надмірні вимоги – з метою підігнати його під омріяний образ чоловіка, дружини, дитини.

Порушення міжособових стосунків загрожує реалізації психогігієнічної функції сім'ї, оскільки остання не задовольняє належним чином основні емоційні та соціальні потреби свої членів. У залежності від характеру розладів у взаєминах, сім'я перестає забезпечувати своїм членам рочуття психологічної безпеки та стабільності, потреби в позитивному емоційному контакті, самореалізації, а також гідності і поваги. Все це не створює належних умов для гармонійного розвитку особистості, оскільки порушується соціалізуюча функція сім'ї.

Результати дослідження показали, що для нормальної соціалізації особистості у сім'ї небезпечним є як порушення взаємин між подружжям, так і між іншими членами сім'ї. Дисгармонія взаємин між подружжям, особливо тоді, коли вона охоплює й сферу виховання, створює ситуацію, у якій через розбіжності у вимогах батьків до дітей не задовольняються належним чином важливі для нормального психосоціального розвитку особистості потреби у емоційному контакті, безпеці, психологічному захисті тощо. У конфліктних сім'ях відсутні потрібні для розвитку особистості стабільні норми поведінки та відповідні ціннісні орієнтації.

Сім'я є постійно діючим і найбільш впливовим чинником у системі суспільного виховання. Вона виступає посередницькою ланкою між родиною і суспільством, що пропускає через себе всі впливи з боку інших соціальних інститутів, які мають відношення до виховання, посилюючи одні з них, модифікуючи інші. Врахування цих особливостей у сімейній взаємодії дає можливість забезпечити диференційований підхід до психопрофілактичної і психокорекційної роботи у даній сфері.

Список використаних джерел:

1. Боришевський М. Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: Монографія. – К. : Академвидав, 2010. – 416 с.
2. Кон И. С. Открытие «Я». М.: Политиздат, 1978. – 367 с.
3. Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самосознание. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
4. Костюк Г. С. Проблема личности в философском и психологическом аспектах // Избран. психол. труды. – М. : Педагогика, 1988. – С. 76-85.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Під ред. Л. М. Проколієнко. – К. : Рад. шк., 1989. – 608 с.
6. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / Отв. ред. Е. В. Шорохова. – М. : Педагогика, 1976. – 416 с.

Перекопський Сергій Юрійович

Москаленко Наталія Василівна

доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор (науковий керівник)

ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОФІЗИЧНОГО СТАНУ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Сучасна підготовка кваліфікованих працівників правоохоронних органів представляє собою складний багаторічний і багатоетапний процес в ході якого необхідно враховувати загальні закономірності адаптації правоохоронців до стресових і екстремальних навантажень та ситуацій, особливості становлення професійної підготовки згідно до структури і динаміки фізичних і психічних якостей, морфологічного і психічного статусу правоохоронців, наявності своєрідного співвідношення здібностей психічного та фізичного станів співробітників.

Багаточисельними дослідженнями вітчизняних і іноземних фахівців (Morgan A., 1994; Ложкин Г. В., 2003. Гогунів Е. Н., 2000) переконливо доведено, що успішне виконання поставлених завдань перед співробітниками правоохоронних структур залежить не тільки від рівня фізичної і технічної підготовленості співробітників, але і від його здібності керувати своїми діями і поведінкою в складних умовах та стресових ситуаціях, від своєчасного вибору й реалізації тактико-тактичних прийомів та засобів, які найбільш вірогідні в конкретних ситуаціях які пов'язані з охороною правопорядку, тобто від індивідуально-психологічних і психофізіологічних особливостей працівників правоохоронних органів. В свою чергу це дозволяє говорити про різні можливості і різну психологічну підготовленість працівників, має бути строго відповідна рівню його кваліфікації.

Особливої уваги заслуговують чинники, що забезпечують зберігання психологічної сталості в екстремальних умовах під час несення служби працівниками правоохоронних органів, тобто ті психологічні особливості особистості працівників, які є найбільш стабільні, а тому і особистісне значущими для досягнення ефективності в службовій діяльності. Планування і побудова програм тактико-технічних занять, проведення підготовки з урахуванням індивідуальних психологічних особливостей працівників дає можливість в повній мірі розкрити їх здібності, підвищити дієвість тактико-технічних занять і виробити надійність та стрессостійкість під час виникнення екстрених ситуацій. Проведена не велика кількість досліджень, в яких обґрунтована необхідність вивчення індивідуально-типологічних властивостей і особливостей психомоторних й сенсоперцептивних функцій, емоційних психічних станів працівників правоохоронних структур. І тому, все ще залишається невирішеним питання про те, яким повинен бути ступінь прояву для кожного з вищеназваних психологічних чинників тому, що крім актуальності воно є найбільш показовим у визначенні вагомості даних показників на кожному етапі підготовки полісменів.

Мета дослідження полягає у визначенні рівня фізичної та психологічної підготовленості правоохоронців до вправ які направлення на підвищення фізичного та психо-емоційного стану і після систематичного виконання вправ, в розробці ефективної програми оптимізації психо-фізичного стану працівників правоохоронних органів в процесі фізичного виховання, та впровадженні її у тактико-технічному процесі тренування. А також розробити та обґрунтувати психо-фізичні технології розвитку прийомів особистісної регуляції емоційного напруження полісменів, що дозволяють підвищити ефективність формування їх психологічної готовності в період стресових ситуацій.

Для реалізації поставленої мети нами були сформульовані наступні завдання дослідження:

1. Визначити особливості впливу емоційного напруження на ефективність реагування під час стресових ситуацій.
2. Виявити ефективність застосування методів розвитку прийомів саморегуляції емоційного напруження в період стресової ситуації.
3. Розробити практичні рекомендації щодо використання в процесі підготовки кваліфікованих правоохоронців психолого-педагогічних технологій, які сприяють оптимізації їх психічного стану.

Об'єктом дослідження – процес психологічної підготовки правоохоронців в процесі фізичного виховання.

Предметом дослідження – психо-емоційні стани, що виникають в процесі підготовки та безпосередньо в умовах екстремальних, та стресових ситуаціях, які виникають під час виконання несення служби працівниками внутрішніх справ, а також особистісної регуляції психологічних станів поліцейських.

Для вирішення поставлених завдань використовувались наступні методи: теоретичний аналіз та узагальнення даних наукової літератури та досвіду передової практики; педагогічні спостереження у процесі тренувальної та виконання службового обов'язку кваліфікованих правоохоронців; математичний аналіз, педагогічний експеримент (із застосуванням

психологічних методів); статистичні методи обробки емпіричних даних (метод середніх величин, кореляційний аналіз).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше:

1. Обґрунтовано напрямок підвищення психоемоційного стану у змагальному тренувально-навчальному процесі діяльності на основі застосування технологій фізичного виховання, які спрямовані на розвиток і вдосконалення прийомів особистісної регуляції емоційного напруження в процесі несення служби працівниками правоохоронних органів.

2. Виявлені ефективні технології прийомів особистісної регуляції емоційної напруженості в стресових чи екстремальних ситуаціях працівників правоохоронних органів.

3. Досліджені особливості саморегуляції емоційного стану поліцейських в тренувальному, навчальному і модельованому близькому до штатної ситуації середовищі, а також під час виконання службового обов'язку.

4. Визначені шляхи застосування методів психорегуляції емоційних станів правоохоронців протягом виконання службового обов'язку.

5. Отримані дані доповнюють та уточнюють теоретичні засади щодо психолого-педагогічних технологій підвищення ефективності формування психологічної готовності до стресових та екстремальних ситуацій працівників правоохоронних структур.

Практичне значення роботи полягає у:

- науковому обґрунтуванні використання способів поточного і оперативного психологічного контролю емоційного стану уполіцейських в тренувальному, навчальному і модельованому близькому до штатної ситуації середовищі, а також під час виконання службового обов'язку; навчання саморегуляції з урахуванням диференційованого аналізу особливостей емоційного стану правоохоронців під час несення служби;

- розроблені практичні рекомендації щодо забезпечення спеціальної психологічної підготовки поліцейських для підвищення стресостійкості за допомогою фізичних вправ; обґрунтовано комплексне застосування методів

психологічної підготовки в умовах екстремальних та стресових ситуаціях під час несення служби.

Результати дослідження впроваджено у навчально-тренувальний процес підготовки курсантів.

Список використаних джерел:

1. Бандурка О. М. Партнерські взаємовідносини між населенням і міліцією:[підручник] / О. М. Бандурка, В. О. Соколов, В. І. Московець. – Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2003. – 346 с.
2. Битяк Ю. П. Административное право Украины: [учеб. для студ. вузов юрид спец] / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцкий, В. Н. Гаращук– 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков: «Право», 2003. – 576 с.
3. Венедиктов В. С. Статус працівників органів внутрішніх справ України як державних службовців: [наук-практ. посібник] / В. С. Венедиктов, М. І. Іншин. – Харьков : Нац. ун-т внутр. справ, 2003. – 91 с.
4. Гогонов Е. Н. Психологія фізичного виховання і спорту. Е. Н. Гогонов, Б. В. Мартянов. – Москва : «Академія», 2000. – 288 с.
5. Денисюк С. Ф. Громадський контроль як гарантія законності у адміністративній діяльності правоохоронних органів України : [монографія] / С. Ф. Денисюк. – Харків: «Золота миля», 2010, – 368 с.

Пилипенко Євгенія Олексіївна

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВИЙ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИЙ СТАН ЖІНКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Аналізуючи деякі склади злочинів проти життя та здоров'я особи, які передбачені чинним кримінальним законодавством України, можна сказати, що

наявність або, навпаки, відсутність певного складу злочину залежить від особливого психофізіологічного стану суб'єкта злочину. Так, кваліфікація умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини за ст. 117 КК України можлива лише у разі вчинення вбивства під час пологів або відразу після пологів. У свою чергу, кваліфікація залишення в небезпеці матір'ю своєї новонародженої дитини (ч. 2 ст. 135 КК України) можлива тільки за умови непереребування матері в обумовленому пологами стані [1].

Тобто, для правильної кваліфікації злочинних діянь матері відносно своєї новонародженої дитини, треба приділити увагу визначенню та встановленню наявності у жінки певної психофізіологічної особливості – *обумовленого пологами стану*.

У зв'язку з цим, виникає питання, що саме слід розуміти під *«обумовленим пологами станом»*?

Медицина стверджує, що під час вагітності у жінки змінюються не тільки фізіологічні процеси організму, але й психічні, оскільки жіночий організм в цей період зазнає великих гормональних перевантажень. Так, під час вагітності, перед пологами, різко збільшується вміст у крові естрогену та прогестерону, а після пологів його рівень в крові різко зменшується до нормальних показників [2, с. 96-97]. Ці процеси мають великий вплив на психіку жінки, що виражається у її постійному нервово-психічному напруженні та емоційній нестабільності.

Під час самих пологів має місце так звана «больова домінанта», яка переважає над всіма іншими. Як стверджують медики, пологовий акт супроводжується не тільки мобілізацією усіх фізичних сил жінки, але й великим нервовим напруженням, відчуттям страху та болем, а довготривалі і повторні болі інколи призводять до порушення ясності свідомості і неправильної поведінки [3, с. 41-42].

На сьогодні існує певна кількість поглядів вчених з приводу встановлення та дослідження особливостей обумовленого пологами стану жінки.

Так, на думку М. О. Трясоумова, жінка під час пологів та відразу після них, перебуває в стані збудження, при якому її здатність до розуміння і оцінки своїх дій послаблені. Однак, цей стан не пов'язаний із психічним захворюванням, оскільки в цьому випадку постало б питання про неосудність матері. Особливий психофізичний стан є результатом лише деяких відхилень у психічній діяльності суб'єкта, однак у рамках осудності [4, с. 80].

На думку Л. А. Остапенко, жінка у процесі пологів не може розглядатись як така, що повністю усвідомлює свої дії і керує ними. Але це не є навіть стан обмеженої осудності, оскільки для констатації його потрібна наявність психічної хвороби [5, с. 47].

Також заслуговує на увагу позиція болгарського вченого М. Манчева, який стверджує, що особливе напруження, якого зазнає жінка під час пологів, обмежує її здатність чітко усвідомлювати смисл і значення своїх дій та керувати ними. Таке напруження особливо інтенсивне, коли наявні спеціальні причини, пов'язані з пологами, які сильно хвилюють психіку жінки. Перед матір'ю, яка має підстави боятися наслідків пологів, особливо коли дитина позашлюбна, під час пологів та відразу після них чітко постає картина ускладнення суспільної і сімейної обстановки та труднощів морального й матеріального характеру. Такі уявлення ще більше посилюють психічне напруження, пов'язане з пологами [6, с. 190].

З точки зору медицини, обумовлений пологами стан є особливим психофізичним станом жінки, що охоплює сукупність певних процесів фізичного (больові відчуття, що пов'язані з пологами) та психічного характеру (роздратованість, нервове збудження та напруження під час пологів, страх тощо), які сприяють зниженню здатності жінки чітко усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Як стверджують медики, дані процеси стосуються кожної жінки-породіллі незалежно від наявності або відсутності несприятливих життєвих ситуацій [7, с. 203, 211].

У зв'язку з цим, цілком погоджуємось з визначенням *обумовленого пологами станом* з точки зору медицини, оскільки даний стан є суто медичним

поняттям, встановлення якого покладено на медичних працівників, зокрема тих, хто володіє глибокими знаннями не тільки в акушерстві, але й психіатрії.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – С. 131.
2. Абрамченко В. В. Психосоматическое акушерство / Абрамченко В. В. – М. : Сотис, 2001. – 311 с.
3. Конкс С. В. Реакция на родовой стресс симпатико-адреналовой и гипоталамо-надпочечниковой систем молодых первородящих / С. В. Конкс // Акушерство и гинекология. – 1996. – № 3. – С. 41-42.
4. Трясоумов М. А. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с убийствами матерью новорожденного ребенка (ст. 106 УК РФ): дис. на соискание учен. степени кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Трясоумов Михаил Александрович. – Екатеринбург, 2002. – 218 с.
5. Остапенко Л. А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України): дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Остапенко Людмила Анатоліївна. – К., 2003. – 214 с.
6. Манчев Н. Преступления против личности / Манчев Н. – София : Правни науки, 1963. – 271 с.
7. Банщиков В. М. Медицинская психология / Банщиков В. М. – М. : Медицина, 1967. – 239 с.

Рева Олена Миколаївна

*доцент кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент*

ЕМОЦІЙНА СТІЙКІСТЬ В КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Проблема подолання стресових розладів у працівників правоохоронних органів є дуже актуальною сьогодні, оскільки вони обумовлюють негативний вплив і на ефективність професійної діяльності, і на стан фізичного, психічного та соціального здоров'я співробітників. Зміст та характеристики професійної діяльності працівників міліції цілком обґрунтовано дозволяють віднести їх до емоціогенно напружених. До причин, що обумовлюють успішність професійної діяльності в екстремальних умовах, перш за все слід віднести індивідуально-психологічні та особистісні властивості людини.

Успішність виконання діяльності в емоціогенних умовах опосередковується такою інтегративною якістю особистості як емоційна стійкість [1]. Її розглядають як системну якість особистості, що забезпечує високу продуктивність діяльності та цілеспрямованість поведінки у напружених умовах. Ефективність та надійність діяльності, адекватність поведінки в напружених умовах визначаються не якимось одним фактором, а їх співвідношенням, що має індивідуальний характер у кожному конкретному випадку. В умовах напруженої діяльності емоційна стійкість опосередковується цілісним процесом саморегуляції у єдності раціональних, емоційних та тілесних проявів. Оскільки ЕС описується на психофізіологічному, психологічному та соціально-психологічному рівнях, вважають, що за цією різноманітністю різнорівневих проявів особливостей людини приховується єдність – системна організація емоційної стійкості.

Встановлення природи емоційної стійкості як системної якості особистості виявило такі структурні компоненти цієї інтегративної властивості,

як емоційна чутливість, діяльнісна активність, нейрофізіологічні особливості, психологічний комфорт, задоволення діяльністю, рівень самооцінки, самооцінка стану, досвід як оволодіння операціональним складом діяльності, вольовий контроль, мотивація до діяльності та “конструктивна злість”. Така інтерпретація змісту отриманих компонентів дозволяє розглядати емоційну стійкість як інтегративну, полісистемну якість особистості, що характеризується взаємодією емоційних, вольових, психофізіологічних, мотиваційних компонентів психічної діяльності індивіда, які в комплексі забезпечують продуктивність діяльності та цілеспрямованість поведінки в складній емотивній обстановці.

Емоційна стійкість може розвиватись та коригуватись під час професійно-психологічної підготовки співробітників правоохоронних органів [2]. Методологічною основою побудови тренінгової програми з розвитку емоційної стійкості виступають принципи положення проведених раніше досліджень особливостей напружених видів трудової, спортивної, навчальної, військової діяльності щодо формуванню емоційної стійкості у спеціалістів цих галузей (Л.М. Аболін, А.Я. Чебикін, А.І. Черкашин, О.А. Блінов). Відповідно нами був розроблений цілісний комплекс, що поєднував різноманітні методики, діагностичні процедури, психофізіологічний тренінг, вправи тілесної терапії та групової дискусії. Завданнями психокорекційної програми є розвиток та вдосконалення індивідуальних властивостей та психічних функцій особистості, що зумовлюють формування емоційної стійкості: корекція самооцінки, вивчення сильних та слабких сторін особистості, розвиток впевненості у собі, формування наполегливості, витримки та рішучості, тренування вольової уваги, оволодіння моторикою та прийомами нормалізації психоемоційного стану [5].

Оскільки стани, що виникають під час напруженої діяльності - це складна взаємодія двох видів психічного напруження: емоційного (автоматичного) і вольового (довільного), отже, розв’язання проблеми емоційної та вольової регуляції на психологічному та фізіологічному рівнях дозволить вирішити питання формування емоційної стійкості людини. Слід зазначити, що вправи,

які ми використали для створення комплексу, є досить апробовані та окремо описані в рамках різних досліджень [2; 3; 4]. Ми ж прагнули, використовуючи комплексний підхід, створити систему психокорекційних методик, цілісний комплекс формування та розвитку емоційної стійкості.

Таким чином, емоційної стійкості як системна якість особистості, що забезпечує високу продуктивність діяльності та цілеспрямованість поведінки у напружених умовах слід розглядати як особистісну детермінанта попередження розвитку професійного стресу у працівників правоохоронних органів. Програма розвитку емоційної стійкості може бути реалізована в рамках професійно-психологічної підготовки співробітників правоохоронних органів.

Список використаних джерел:

1. Аболин Л.М. Эмоциональная устойчивость и пути ее повышения // Вопросы психологии. – 1989. - №4. - С. 141-149.
2. Дашкевич О.В. Эмоциональная регуляция деятельности в экстремальных условиях: Автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.01. / Моск. гос. центр ин-та физич. культ. – М., 1985. – 36 с.
3. Дінейка К.В. Рух, дихання, психофізичне тренування. – 2-е вид., перероб. і доп.- К.: Здоров'я, 1988. – 176 с.
4. Марищук В.Л., Евдокимов В.И. Поведение и саморегуляция человека в условиях стресса. - Санкт-Петербург.: Изд.дом “Сентябрь”, 2001. – 271 с.
5. Рева О. М. Методологічні основи формування емоційної стійкості у осіб ранньої юності // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб.наук.праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2002. – Т.4. – Ч. 3. – С. 215-224

Рижакова Дарія Олександрівна

курсант 1-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Донецького юридичного інституту МВС України

Пекарський Сергій Петрович

доцент кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук (науковий керівник)

АДАПТАЦІЯ ВИПУСКНИКІВ ШКІЛ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВНЗ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

В сучасних умовах надання освітніх послуг в вищих навчальних закладах системи МВС України відображається через структурне реформування підрозділів Національної поліції. Саме тому зазначаємо, що компетентна підготовка фахівців для підрозділів Національної поліції відбувається у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання. Відповідно до положень чинного Закону України «Про вищу освіту» вищим навчальним закладом зі специфічними умовами навчання визнається вищий навчальний заклад державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту [1]. Отже для даного дослідження актуальним є підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського або начальницького складу з метою

задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції. Своєю чергою курсанти вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання системи МВС України є здобувачами вищої освіти тобто особами, які навчаються у вищому навчальному закладі на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації [1].

Статус «курсант» надається особам рядового та молодшого начальницького складу органів внутрішніх справ (військовослужбовцям, що не мають звань офіцерського складу), які в установленому порядку зараховані до ВНЗ і навчаються за денною (очною) формою навчання з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів за рахунок коштів державного бюджету [2].

Саме тому метою освітньої діяльності вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання системи МВС України є підготовка фахівців для потреб системи МВС України, а також інших галузей правової системи держави шляхом забезпечення умов, необхідних для отримання особою вищої освіти [3]. Отже слід погодитися з висновком, що вища освіта в системі МВС України в процесі надання освітніх послуг покликана сформувати в особі курсанта – майбутнього офіцера Національної поліції, систему професійних, світоглядних і громадянських якостей, які обумовлені сучасними викликами із необхідності забезпечення особистої безпеки громадян, публічної безпеки суспільства, суспільних інститутів та держави від злочинних посягань.

Враховуючи предмет даного дослідження звертаємо увагу на проблему якісної адаптації випускників шкіл до умов навчання у ВНЗ зі специфічними умовами навчання системи МВС України, що відображається у психолого-педагогічному супроводженні навчально-виховного процесу курсантів ВНЗ МВС України. Ми погоджуємося з висновком Д. І. Нестерова, В. О. Нестеренка, Г. О. Литвинової, В. М. Чуйка, які поділяють психолого-педагогічне супроводження на етапи:

- адаптаційний (початковий);
- основний (навчальний);

- практичний (перехідний);
- професійний [4, с.6].

Саме тому звертаємо увагу на адаптивний (початковий) етап, який починається після наказу про зарахування до ВНЗ з перших днів перебування курсантів на території навчального закладу та початком виконання обов'язків курсанта. Даний етап продовжується протягом першого семестру навчання. Під час даного етапу колишні учні - випускники шкіл повинні швидко адаптуватися до нових умов життєдіяльності та засвоєння нової соціальної ролі курсанта [4, с. 7], пов'язаної з майбутньою професією правоохоронця. Протягом даного періоду адаптаційний процес курсантів відбувається за напрямками:

- адаптація до освітньої діяльності у ВНЗ;
- адаптація до побутових умов, пов'язаних з мешканням у казармі;
- адаптація до вимог служби.

Після домашніх умов життєдіяльності курсантам (дівчатам, хлопцям) необхідно навчитися чітко виконувати розпорядок дня у вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання системи МВС України, навчитися підпорядковуватися своїм курсовим офіцерам, викладачам, керівникам структурних підрозділів, проректорам, ректорові тощо. Особливо гостро питання субординації відображається безпосередньо у курсантському підрозділі. Особливості режиму дня, режимних вимог обумовлюють виділення малого часу для власних потреб, а також проживання у приміщенні казарменого типу. І що головне – це різка зміна соціальних контактів та середовища. Сучасне інформаційне суспільство, мережа Інтернет, що характерно для цивільної молоді, а також спілкування з батьками, родичами і друзями підпорядковується режимним вимогам.

Саме тому, підводячи підсумок зазначаємо, що нами визначені загальні проблемні питання, які виникають у процесі адаптації випускників шкіл до умов навчання у ВНЗ зі специфічними умовами навчання системи МВС України. Сподіваємося, що у подальших дослідженнях дана тема буде розглядатися додатково.

Список використаних джерел:

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Наказ МВС № 62 від 14.02.2008 «Про затвердження Положення про вищі навчальні заклади МВС» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-MBC/type-/62-14.02.2008.
3. Наказ МВС № 69 від 14.02.2008 «Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах МВС України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_34/pg_gncwwn.htm
4. Нестеров Д. І. Психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу курсантів у вищих МВС України: науково-практичний посібник Д. І. Нестеров, В. О. Нестеренко, Г. О. Литвинова, В. М. Чуйко. – Харків : золота миля, 2014. – 212 с.

Родіна Валерія Вікторівна

доцент кафедри цивільного та господарського права Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

ПРОФІЛАКТИКА ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ У ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

13 квітня 2014 року Рада національної безпеки і оборони України оголосила про початок проведення антитерористичної операції у східній частині України. Законодавство визначає, що до учасників бойових дій віднесено військовослужбовців Збройних Сил України, Нацгвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, осіб рядового, начальницького складу і військовослужбовців МВС України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та

територіальну цілісність України, а також брали участь в антитерористичній операції. Стрес та небезпека, з якими постійно стикаються працівники служб екстреного реагування, можуть надавати великий вплив як на фізичне так і психічне здоров'я. ПТСР має всі шанси увійти до списку професійних захворювань працівників правоохоронних органів.

За офіційною статистикою, нині в Україні близько 260 тис. учасників бойових дій АТО. Участь у військових діях – це наявність бойових травм, розвиток посттравматичного стресового розладу, а тому питання реабілітації є надзвичайно актуальним.

З початком бойових дій на Сході України питання реабілітації військовослужбовців стало надзвичайно актуальним. Слід зазначити, що фізична реабілітація не може забезпечити повноцінного повернення демобілізованих бійців до мирного життя. Майже завжди в учасників бойових дій поряд з фізичною травмою спостерігається стресова реакція організму в тому чи іншому вигляді. Тому саме комплексна реабілітація, надання якої зосереджене в одному лікувальному закладі, є більш ефективною та актуальною.

У теперішній час доказано, що профілактична медико-психологічна допомога є найбільш ефективним засобом попередження негативного впливу тяжкої психічної травми на психічне здоров'я людини. Однією з причин росту негативних наслідків, що обумовлені впливом життєвонебезпечних ситуацій, є практично повна відсутність програм профілактичної спрямованості [1].

Оскільки програми превентивної медико-психологічної допомоги є найбільш ефективним втручанням з метою запобігання негативного впливу екстремальних подій на психіку людини, то розробка комплексу заходів з профілактики ПТСР є однією з актуальних проблем сучасної психології та психіатрії.

Результати досліджень показують, що працівники правоохоронних органів як мінімум в два рази частіше ніж звичайні люди, страждають від

посттравматичного стресового розладу у них набагато частіше впливає в спробу самогубства.

Вивчення поширеності ПТСР, проведене в Інституті неврології, психіатрії та наркології АМН України, показало що у 19 % осіб які брали участь у бойових діях був виявлений клінічний варіант ПТСР, окремі симптоми – у 25%. [2].

Профілактика ПТСР у осіб, що пережили екстремальні події, повинна мати комплексний характер, базуватися на мультидисциплінарному підході та включати в себе медичні, психологічні та соціальні заходи.

Використовується система заходів, спрямованих на формування позитивних стресостійких форм поведінки, розвиток особистісних ресурсів і копінг-механізмів з одночасною корекцією дезадаптивних їх форм. Вторинна профілактика спрямована на хворих на ПТСР з метою попередження рецидивів захворювання та його хронізації, розвитку коморбідних розладів (депресії, хімічні залежності), формування хронічних змін особистості внаслідок пережитої катастрофи.

Побудова профілактичних програм повинна проводитися з урахуванням основних факторів і умов формування ПТСР: особливостей самої травматичної події, наявності негативних «професійних» чинників, соціально-демографічних і соціально-економічних характеристик, анамнестичних даних, соціально-психологічних і індивідуально-психологічних особливостей [3].

Основними напрямками профілактики ПТСР є:

- а) розробка та впровадження скринінгових програм раннього виявлення психічних порушень у жертв екстремальних подій;
- б) подальший моніторинг стану здоров'я контингентів, які складають групи підвищеного ризику.

Психосоціальна підтримка є ключовим фактором подолання наслідків стресових ситуацій як на рівні окремої людини, так і на рівні різних соціальних, зокрема професійних, груп. Заходи з психологічної підтримки здійснюються як

безпосередньо в зоні ураження, так і після виходу з нього (невідкладно або протягом найближчих днів).

Ці заходи можуть включати в себе психодіагностику, індивідуальне консультування, психологічні дебрифінги, програми взаємної підтримки, психокорекційну роботу тощо [4].

Організація ефективної допомоги потерпілим у результаті екстремальних подій припускає три основні напрямки, які взаємодоповнюють один одного:

- створення державної системи спеціалізованої медико-психологічної допомоги жертвам життєвонебезпечних подій шляхом відкриття мережі кризових центрів та центрів реабілітації постраждалих;

- створення різних громадських організацій за типом товариства ветеранів війн, груп взаємодопомоги жертв катастроф, груп зустрічей, відкритих для кожної людини, що пережила екстремальну подію, де вона могла б одержати потрібну їй інформацію, зрозуміти, що її проблеми можуть бути вирішені;

- організація консультативної служби для родичів потерпілих, у рамках якої можна було б одержати професійну психологічну допомогу, конкретні рекомендації з побудови взаємин у родині, зняття власної психічної напруги [5].

Перший крок до цього вже зроблений. 3 листопада цього року президент підписав зміни до Закону про "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей". У цьому документі значиться наступне: "Військовослужбовці, учасники бойових дій та прирівняні до них особи, особи, звільнені з військової служби, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції чи виконували службово-бойові завдання в екстремальних (бойових) умовах, в обов'язковому порядку повинні пройти безоплатну психологічну, медико-психологічну реабілітацію у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду до цих центрів і назад".

Поки що в Україні є 4 медичні центри, з якими офіційно укладено договір на надання реабілітаційних послуг для військових: санаторій "Курорт

Березівські мінеральні води" на Харківщині, "Південь-Курорт-Сервіс" санаторій "Орізонт" на Одещині, "Санаторій "Феофанія" у Києві, Менський санаторій "Остреч" на Чернігівщині. Туди за направленнями може поїхати кожен АТОшник, для цього потрібно лише звернутися до органу соціального захисту населення за місцем реєстрації.

Список використаних джерел:

1. Александровский Ю. А. Пограничные психические расстройства: Учебное пособие. – М. : Медицина, 2000. – 496 с.
2. Посттравматичні стресові розлади: діагностика, лікування, реабілітація: Методичні рекомендації / Волошин П. В., Шестопалова Л. Ф., Підкоритов В. С. та ін. – Харків, 2002. – 47 с.
3. Тарабрина Н. В. Психологические исследования войны // Психол. обозрение. – 1996. – № 1 (2). – С. 26-29.
4. Ануфриев Н. И., Шестопалова Л. Ф., Свислоцкий Г. А., Теличкин А. А. Деятельность гражданской полиции ООН на территории бывшей Югославии: – К. «Преса України», 1999. – 192 с.
5. Шестопалова Л. Ф. Профілактика посттравматичних стресових розладів у жертв надзвичайних подій: медико-психологічні аспекти. // гуманітарний часопис. – 2005. – С. 103–108.

Рожкова Інна Петрівна

практичний психолог Криворізького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня вальдорфська школа I-III ступенів»

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД, ТРАВМАТИЗАЦІЯ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД

Природа посттравматичного стресу. Що таке посттравматичний стресовий розлад. Травматичні події (такі, як насильство, автокатастрофи,

пожежі та природні катаклізми) можуть трапитися з кожним. Після таких вельми деструктивних подій багато хто, очевидно, зазнає стресу, погано спить і не може позбутися спогадів про травматичний досвід. Так може тривати кілька днів чи тижнів. Відповідний період часу для фізичного та психічного відновлення є важливим для одужання, так само, як важливими є підтримка друзів і сім'ї. Одному корисно розповісти про те, що з ним трапилося, водночас інший не хоче це обговорювати. Будь-яка стратегія є прийнятною, допоки ви відчуваєте, що самі можете вибирати, як вам діяти.

До 20 % осіб, що пережили травматичну подію, страждають від **посттравматичного стресового розладу**; (ПТСР). Особи з ПТСР продовжують переживати травматичний досвід у нічних жахах та флешбеках, почуваються відрізнаними від сім'ї та друзів, уникають ситуацій, що нагадують їм про подію, а їхнє тіло, зазвичай, перебуває у стані «бойової готовності». Інтенсивність цих симптомів є різною для різних людей і може призводити до значної недієздатності. Мало в кого ПТСР може розвинутися через кілька місяців чи навіть років після травми. Ця відкладена форма ПТСР є менше поширеною.

Загальні симптоми ПТСР. Симптоми ПТСР можна поділити на три групи. Не кожен переживає усі перелічені симптоми; також вони можуть змінювати свою інтенсивність у часі.

1. Симптоми повторного переживання

Особи, що страждають на ПТСР, ще і ще раз переживають травматичну подію у своїй свідомості. Симптоми повторного переживання містять:

- Повторні спогади про пережиту травматичну подію; ці спогади зринають ще і ще всупереч людини і супроводжуються емоційним дистресом (вони називаються *інтрузії*).
- *Флешбеки* (небажані спогади, які настільки сильні, що особа почувається так, ніби травматична подія відбувається знову).
- Нічні жахи чи погані сни.
- Сильні *емоційні* реакції на нагадування про травматичну подію

(наприклад, раптова сильна тривога при звуці сирени).

- Сильні *фізичні* реакції (наприклад, ваше серце починає швидко битися, і ви тікаєте, обливаючись холодним потом, щойно опинитеся поблизу місця травматичної події).

Згадування травматичних подій не схоже на інші форми пригадування. Воно може спричиняти повторне переживання запахів, звуків та фізичних відчуттів (відоме як *спогади тіла*). Внаслідок цього деякі постраждалі починають почуватися і поводитися так, ніби травматична подія триває чи повторюється ще і ще раз.

2. Уникання і заціпеніння

Особи з ПТСР схильні уникати нагадувань про травматичну подію тому, що вони «запускають» неприємні емоції та спогади. Уникання може обмежуватися місцем, де сталася травматична подія, чи іншими нагадуваннями про неї. Наприклад, переживши дорожньо-транспортну пригоду, хтось може уникати лише місця пригоди, натомість інший узагалі більше не сідатиме у машину. Деякі особи уникають чогось одного, інші багато чого. Особи з ПТСР уникають розмов про травму і часто віддаляються від інших. Наслідки уникання можуть бути деструктивними: важко повернутися до праці, бувати в товаристві чи займатися хатніми справами. Так, особа може відчужитися від інших і згодом поринути у самотність та депресію. З плином часу це може перерости в окрему велику проблему і навіть стати виснажливішим, ніж первинні симптоми.

Особа може зазнати труднощів у переживанні нормального спектру емоцій, особливо позитивних. Часто люди почуваються позбавленими зв'язку з навколишнім світом. Це явище нагадує «пусковий» механізм, який спрацьовує тоді, коли симптоми стають надто сильними.

3. Нездатність розслабитися

ПТСР ускладнює здатність розслаблятися. Особа постійно перебуває у стані «бойової готовності», передчуваючи ймовірну майбутню небезпеку, що ускладнює можливість звикнути до будь-чого. Симптоми містять:

- Труднощі у засинанні та підтримуванні сну
- Дратівливість чи спалахи гніву.
- Складність концентрації.
- Постійний стан готовності до небезпеки.
- Надмірна стартова реакція.
- Поширені супутні проблеми

Щонайменше дві третини людей, що страждають на ПТСР, зазнають ще й **супутніх проблем**. Найпоширеніші з них перелічені далі.

1. Депресія

Половина тих, хто страждає на ПТСР, також починають потерпати від депресії. Цей стан відрізняється від відомих майже кожному щоденних спадів та піднесень настрою майже весь час почувуються пригнічено, втрачають радість та інтерес, відчувають безнадію та млявість, у них змінюється апетит та вага. Відчай та безнадія можуть стати настільки глибокими, що особі може здатися, наче нічого ніколи не налагодиться; вона може почати думати про смерть та самогубство.

2. Зловживання алкоголем чи наркотиками

Іноді, щоб відволіктися від симптомів ПТСР, люди починають зловживати алкоголем чи приймати вуличні наркотики. На короткий час це може допомогти дещо розслабитися, забути дошкульні спогади та страхи і трохи поспати. Але у перспективі таке зловживання може призвести до погіршення настрою, порушення сну і стати окремою проблемою.

3. Гнів щодо себе та інших

Іноді особа може почуватися так, ніби ПТСР контролює її життя. Це дуже фрустраційне і жахливе відчуття, що може призвести до гніву на себе та на інших. Злість, як правило, є серйозною проблемою, якщо людина вважає, що агресія є способом вирішення проблем. Або якщо особа дійшла висновку, буцімто те, що сталося під час чи після травматичної події, несправедливо або незаконно щодо неї. Злість та агресивна поведінка можуть спричиняти труднощі на роботі, а вдома руйнувати взаємини. А це означає що повсякденне

життя і стосунки можуть погіршуватися, і людина може не отримати допомоги і підтримки, якої дуже потребує.

4. Погане фізичне самопочуття

Деякі люди стають чутливішими до болю та страждань, піддаються різним захворюванням або їх починають більше обтяжувати фізичні проблеми, які вони мали ще до травми. ПТСР пригнічує імунну систему, тому природна здатність організму боротися з інфекціями знижується. Біль голови, скарги на шлунково-кишковий тракт, біль у грудях і запаморочення також є поширеними при ПТСР. Недостатній сон, постійне напруження і (для деяких людей) не оптимальний спосіб життя даються взнаки

Відомості про ПТСР:

1. Як часто трапляються травматичні події?

Це дещо несподівано, але більшість із нас переживає травматичну подію у якийсь період свого життя. За результатами недавнього американського дослідження, 81 % чоловіків та 74 % жінок пережили травматичну подію хоча б раз у своєму житті.

2. Наскільки поширеним є ПТСР?

Деякі види травматичних подій частіше за інші призводять до ПТСР. Загалом, травматичні події, до яких причетний людський фактор, мають вищий ризик ПТСР, аніж природні катастрофи. Фізичне та сексуальне насильство має більшу ймовірність спричинити ПТСР. Наприклад, недавні дослідження показали, що у 46 % жінок та 65 % чоловіків ПТСР розвинувся після згвалтування. Бойові дії та інші миротворчі заходи також мають вищий за середній ризик спричинення ПТСР. Загальна ймовірність розвитку ПТСР упродовж усього життя для чоловіків становить 5 %, для жінок - 10 %.

3. У кого найбільша ймовірність розвитку ПТСР?

Тим часом, як цілком очевидно, що сильніша травма має більший ризик розвитку ПТСР, існують ще інші причини того, чому одні люди страждають на ПТСР, а інші ні. Перелічені далі чинники дозволяють диференціювати:

- Наскільки контрольованою здавалася травматична подія на той час.

- Пережита в минулому травматична подія (зокрема у дитинстві).
- Відсутність достатнього рівня соціальної підтримки у громаді.
- Почуття відповідальності, сорому чи вини за травматичні події, що відбулися.

Зміни в поведінці після травматичної події. Позаяк ПТСР змінює думки та почуття щодо себе, навколишнього світу і майбутнього, то, отже, більшість людей починає вдаватися до «захисної поведінки» і відвертого уникання для того, щоб упоратися зі своїми страхами та тривогами. *Захисна поведінка* – це те, що робить людина для попередження своїх найгірших страхів (приміром, ще одна травматична подія, відкинутість сім'ї та друзів чи божевілля). Наприклад, особа, яка потрапила у автомобільну аварію, може пересуватися тільки по сільських дорогах на дуже низькій швидкості. Чи жінка, на яку напали ззаду у громадському закладі, може сидіти в ресторані тільки спиною до стіни. Особи, що вижили після травматичних подій, також схильні шукати сигналів небезпеки, які можуть передувати події, схожій на попередню травматичну: наприклад, очікувати небезпечного водіння чи реагувати на тип чоловіків, певним чином схожих на насильника.

Захисна поведінка може обмежитися кількома ситуаціями, що викликають спогади про травматичну подію, чи може поширюватися на більшість аспектів життя особи. Наприклад, жінка, сім'я якої залишилася неушкодженою після серйозної дорожньої пригоди, почала боятися, що її діти можуть постраждати в майбутньому від численних повсякденних трапунків. Тож вона не дозволятиме дітям заходити на кухню, коли вона готує їсти, чи бавитися у саду або на ігрових майданчиках, відвідувати друзів.

Ці дії є щирими спробами дати раду ситуації і повернути назад своє життя, але мимоволі вони мають інший ефект. Вони не дозволяють особі усвідомити, що ймовірність іншої, схожої травми, насправді є дуже низькою. Застосування захисної поведінки часто приводить до висновку, що нічого поганого не трапилося завдяки обережності, а не тому, що воно не сталося б у будь-якому разі. Наприклад, жінка, яка заледве не померла, перебуваючи

наодинці вдома після неочікуваних та нетипових ускладнень через кілька днів після народження першої дитини, перестала сама залишатися вдома. Вона вірила, що залишалася здорового після цього тільки тому, що хтось перебував із нею, а не тому, що вона була *зараз* у безпеці у кожному разі. З позиції стороннього спостерігача ці мисленнєві помилки легко простежити. Проте зсередини це побачити набагато важче, тому ситуація виглядає доволі небезпечною, коли йдеться про відмову від своєї захисної поведінки.

ВІДНОВЛЮЄМОСЯ ПІСЛЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ

Крок 1: Подолати симптоми

Більшість людей страждає на повторне переживання травматичної події у різні способи. Це приносить дискомфорт і страх. З причин, згаданих раніше, малоймовірно, що переживання травматичних подій цілком припиниться, допоки ваші травматичні спогади не будуть повністю опрацьовані в звичайні спогади. До цього часу ви можете дещо зробити для того, щоб симптоми стали більш контрольовані.

Керуємо інтрузіями та флеш беками. Найчастіше інтрузії мають форму картин найнапруженіших фрагментів травматичної події. Вони можуть бути швидкоплинними чи тривати декілька секунд. Більшість інтрузій є доволі реалістичними, деякі більше за інші, хоч їх реалістичність залежить від таких чинників, як важкість ПТСР, контекст і механізм їх запуску. Загалом люди мають багато різних інтрузій, які повторюються ще і ще раз. У них може повторюватися те, що трапилося під час травми, чи йтися про те, чого ви боялися, що могло би статися, але насправді не сталося. Флешбеки є особливо яскравими спогадами, які, як правило, містять фізичні відчуття і супроводжуються враженням, що травматична подія відбувається знову. Вони, зазвичай, тривають від кількох секунд до кількох хвилин. Більшість людей стверджує, що флешбеки трапляються рідше, ніж інтрузії.

Інтрузії та флешбеки легко «запускаються» факторами середовища, що відповідають особливості травматичної події. Їх може «запустити» певний шум

(наприклад, хтось гримнув дверима) чи досить навіть чогось такого ж простого, як якесь окреме відчуття.

Більшість людей, які мають інтрузії, намагаються викинути їх із голови чи витіснити за допомогою відволікання чи інших способів. Спочатку може здаватися, що це допомагає, але дослідження свідчать, нехай як іронічно це звучить, ми ще *більше* думаємо про щось, коли активно намагаємося не думати про це.

Для того, щоб отримати більше контролю над травматичними спогадами, корисним може бути вивчення нових стратегій управління ними. Може здатися, що ці стратегії суперечать здоровому глузду, але вони були корисними для більшості тих, хто пережив травму.

Спробуйте не придушувати інтрузії. Дозвольте їм відбутися без «відштовхування» картинок, думок та почуттів. Для того, щоб навчитися цьому, уявіть, ніби ви стоїте на платформі вокзалу і спостерігаєте, як поїзд проїздить повз станцію без зупинки. Ви дивитесь, як він приїжджає і від'їжджає, але не сідаєте в нього. Ви можете думати про свої інтрузії таким самим чином. Просто дозвольте їм проходити у вашій свідомості, усвідомте те, що вони відбуваються, але не намагайтеся змінювати їх жодним чином. Пам'ятайте, що намагання *не* думати про щось *збільшує* ймовірність того, що ці думки прийдуть вам до голови. Витіснення може призвести до наростання «тиску», тож через деякий час інтрузія стане такою сильною, що відштовхнути її буде вже неможливо. Результатом будуть інтрузії ще яскравіші та надзвичайно дискомфортні. Цей процес може призвести до масштабних флешбеків.

Із флешбеками треба чинити так само. Але позаяк вони мають властивість повертати вас у минуле, вам треба буде закоренитися у тут-і-тепер. Ось три основні способи зробити це: Спробуйте усвідомити відмінності між часом, коли відбулася травма, та тут-і-тепер.

Якщо ваші флешбеки є винятково яскравими, може бути корисно переконатися, що у вас є щось, що закорінює вас у тут-і-тепер.

Спробуйте знайти те, що викликає інтрузії чи флешбеки. Це не зупинить їх повторення, але допоможе зрозуміти те, що відбувається з вами і почуватися менше наляканими цим.

Долаємо дратівливість та гнів. Гнів є нормальною реакцією на відчуття страху, на те, що здається нечесним, чи на відчуття, що ви стали жертвою. Але ці реакції можуть почати *проявлятися повсякчас* і спричинити проблеми в особистому житті. Щоб допомогти собі подолати ці відчуття, варто подумати про стратегії, які сприятимуть розслабленню. Вони передбачають фізичні навантаження, розслаблювальну.

Сахнік Олена Володимирівна

перший заступник начальника Хмельницького центру підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, начальник навчального відділу Хмельницького центру підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, кандидат психологічних наук

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДІЙНОГО
ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ**

Поведінка суб'єкта в небезпечній ситуації залежить не тільки від об'єктивних умов (наприклад, необхідності діяти певним чином в тій чи іншій службовій ситуації), але й від того, наскільки він є придатним до ефективних дій в екстремальних умовах. Працівники кримінально-виконавчої служби щоденно зустрічаються з потребою швидко орієнтуватися в небезпечних обставинах, діяти вміло та рішуче, піддаючи аналізу всі нюанси поточного ходу подій. На жаль, за статистичними даними не кожний пенітенціарист здатний адекватно діяти по ситуації, ризикуючи власним здоров'ям та інколи життям, руйнуючи безпеку функціонування конкретного підрозділу. Так, лише протягом 2014 року в установах виконання покарань відбулось 27 нападів засуджених на представників відомчого персоналу, наслідками яких є

отримання останніми тілесних ушкоджень. Даний негативний показник на 23% перевищував аналогічний показник 2013 року. Не кращою ситуація виявилась і протягом 2015-2016 років [1-3].

Забезпечення безпеки функціонування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, надійності відомчого персоналу на сьогодні залишаються вкрай актуальними завданнями, вирішення яких потребує комплексного науково обґрунтованого підходу. Робота з метою вирішення цих завдань повинна відбуватися за напрямками:

- здійснення якісного професійно-психологічного відбору кандидатів на службу;
- проведення ефективної екстремальної психологічної підготовки діючих пенітенціаристів до служби у специфічних умовах;
- впровадження заходів соціально-психологічної реабілітації працівників, які щоденно перебувають в екстремальних ситуаціях.

Варто відмітити, що жоден із зазначених напрямків роботи з потенційним чи діючим персоналом установ виконання покарань (слідчих ізоляторів) не можна вважати реалізованим на практиці. В Державній кримінально-виконавчій службі України продовжує залишатися не до кінця розробленою система професійного відбору кадрів, практично відсутня його психологічна складова. Потребує оптимізації система психологічного супроводження професійної діяльності працівників, зокрема впровадження їх екстремальної психологічної підготовки до несення служби. До теперішнього часу не приділяється належної уваги проблемі, пов'язаній з необхідністю поновлення психофізіологічних ресурсів працівників, які систематично піддаються негативному впливу стрес-факторів. В умовах реформування вітчизняної системи виконання кримінальних покарань турбота про забезпечення належного рівня психологічного благополуччя пенітенціарного персоналу набуває особливого змісту. Якісно виконувати складні службові завдання в місцях позбавлення волі, зберігаючи власний професійний потенціал, здатна

лише особистість, наділена необхідним обсягом психологоакмеологічних ресурсів та добре підготовлена до зустрічі з небезпекою.

Про нагальну потребу у здійсненні ретельного професійно-психологічного відбору пенітенціарного персоналу свідчить той беззаперечний факт, що далеко не кожний бажаючий може пов'язати своє професійне життя зі службою в такій особливій за призначенням структурі. Як правило, вже у перші місяці виконання покладених на нього обов'язків працівник усвідомлює хибність чи правильність зробленого професійного вибору. Априорі професійно непридатними слід вважати осіб зі слабкою нервовою системою, з відсутньою мотивацією до уникнення невдач, із заниженою або занадто завищеною самооцінкою, несформованими комунікативними якостями, низьким рівнем інтелекту тощо. Вчасно виявити такі характеристики, запобігти проникненню до установ виконання покарань потенційно небезпечних осіб може допомогти лише якісно проведений професійно-психологічний відбір персоналу [4].

Необхідність запровадження ефективної екстремальної психологічної підготовки діючих пенітенціаристів до служби у специфічних умовах пояснюється тим, що навіть самий здібний та придатний працівник може опинитися у складних обставинах, пов'язаних з ризиком для власного життя й здоров'я, в результаті відсутності достатнього професійного досвіду. Відтак, основна задача у напрямку належної підготовки пенітенціариста до якісного виконання покладених функцій полягає у забезпеченні набуття ним необхідного рівня професійної компетентності, навичок успішних дій в спеціально змодельованих нестандартних службових ситуаціях. Окремо слід акцентувати увагу на тому, що робота у напрямку зміцнення психологічної підготовки пенітенціаристів до якісного виконання ввірених їм функцій в екстремальних умовах повинна відбуватися планово, без очікування виникнення конкретної небезпечної ситуації, під час розв'язання якої можна лише актуалізувати набуті знання та вміння. Логіка попередньої тези полягає у наступному: чим більшою виявляється кількість сформованих у працівника психічних образів, які дозволяють максимально наблизити його до розуміння

можливості виникнення в професійній діяльності певних реальних екстремальних подій, тим меншою є вірогідність потрапляння в ситуації несподіваності, невизначеності, розгубленості, що тягнуть за собою спрацювання пасивно-оборонного рефлексу, а відтак – появу неадекватних реакцій і переживань [5, с. 35].

Виходячи з даного положення, загальні задачі екстремальної психологічної підготовки працівника пенітенціарної системи до якісного виконання професійних обов'язків можна описати наступним чином:

1. Ознайомити працівника з максимально відомою кількістю видів надзвичайних подій, які можуть трапитися в його повсякденному професійному житті, їх психологічними особливостями і характеристиками.

2. На підставі доведеної інформації сформувані стійке переконання у необхідності власної психологічної готовності до впевнених дій в екстремальних умовах.

3. Забезпечити розвиток професійно-важливих якостей, які є основою успішної життєдіяльності при виникненні нестандартних, екстремальних ситуацій.

4. Провести роботу у напрямку підвищення рівня самооцінки працівників, їх впевненості у власних силах і можливостях, акцентуючи увагу на безглуздість неоправданого ризику.

5. Провести навчання активним (наступальним) діям в екстремальних обставинах. Працівник пенітенціарної системи повинен вміти будь-яку екстремальну ситуацію взяти під особистий контроль, цілеспрямовано долати наявний страх, психоемоційне напруження.

6. Формувати установки на спільні, узгоджені дії з колегами при потраплянні в неочікувані стресогенні умови несення служби, навички і вміння щодо забезпечення самодопомоги, взаємодопомоги психологічного, виховного, медичного характеру.

З метою вирішення зазначених задач слід добитися максимального наближення такої підготовки до умов, в яких відбувається реальна професійна

діяльність пенітенціариста, повна загроз і несподіванок. Допомогти у цьому можуть технічні засоби навчання для забезпечення:

1. Зорового сприйняття екстремальних подій та їх наслідків – фото- (відео) матеріали з місць надзвичайних ситуацій, які яскраво відображають всі нюанси, здатні викликати стрес.

2. Прослуховування аудіозаписів - звуків, якими супроводжуються ті чи інші надзвичайні події, - криків, плачу, стрільби, вибухів тощо.

Важливими для формування психологічної усталеності є власні спогади про відчуття фізичного болю, що виникають в результаті забоїв, падінь, ударів, а також фізичного та психологічного дискомфорту, практика спілкування з особами, які перебували в екстремальних ситуаціях.

Враховуючи ступінь екстремальності професії пенітенціариста, складно переоцінити важливість здійснення соціально-психологічної реабілітації, якої з часом потребують практично всі працівники. В результаті накопичення негативних наслідків невеликих стресових ситуацій, що відбуваються впродовж певного часу, або наявності сильних психоемоційних потрясінь пенітенціаристи з різною періодичністю потребують кваліфікованої допомоги психологів. Відсутність належної уваги до психологічного стану працівника, який змушений, виконуючи свій професійний обов'язок, щоденно підривати своє психічне та фізичне здоров'я, є неприпустимою халатністю, ганебним нехтуванням долями людей, що виконують найвідповідальнішу місію із забезпечення законності та правопорядку у державі.

Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що багатоаспектна проблема психологічного забезпечення надійності функціонування пенітенціарного персоналу в екстремальних умовах залишається недостатньо вивченою та практично не вирішеною, що негативно відображається на стані його фізичного та психологічного благополуччя, призводить до передчасного професійного вигорання, суттєво знижує рівень безпеки життєдіяльності установ виконання покарань та слідчих ізоляторів.

Список використаних джерел:

1. Рішення колегії ДПтС України від 30.01.2015 № 1РК.
2. Рішення колегії ДПтС України від 29.01.2016 №1РК.
3. Вказівка ДПтС України від 21.04.2016 №5/6-1594 – Пл/2-16.
4. Професійно-психологічний відбір персоналу до органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів. Критерії професійної придатності : методичні рекомендації / [Сахнік О. В., Амонс М. О., Терехова Л. В.] ; за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. – К. : Державна пенітенціарна служба України ; Інститут кримінально-виконавчої служби, 2014. – 66 с.
5. Соціально-психологічна реабілітація персоналу кримінально-виконавчої служби України : методичні рекомендації / [О.В. Сахнік] ; за заг. ред. докт. юрид. наук, доц. І.М. Охріменка. – Хмельницький: Державна пенітенціарна служба України; Хмельницьке училище ПКПП ДКВС України, 2015. – 89 с.

Федоровська Наталія Володимирівна

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем забезпечення публічної безпеки і порядку Національної академії внутрішніх справ, майор поліції

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДБОРУ СПЕЦПРИЗНАЧЕНЦІВ

У процесі реформування МВС України у структурі Національної поліції України було створено корпус оперативно-раптової дії (надалі – КОРД). КОРД це поліцейський спецназ, на який покладено функції від звільнення заручників до запобігання і, якщо потрібно, розгону зіткнень і охорони свідків, раніше їх виконували спецпідрозділи «Беркут», «Сокіл», «Титан», «Грифон» та інші.

КОРД створюється за сучасними передовими лекалами кращих силових підрозділів світу. За принципами дії він схожий до американського SWAT,

однак зі своїми особливостями, новим рівнем професійного стандарту і найсучаснішим тактичним і технічним оснащенням.

Ще до початку відбору в новий поліцейський підрозділ спецпризначення КОРД в Національній поліції було розуміння того, яким повинен бути майбутній спецпризначенець, які фізичні, психічні та моральні якості мають бути притаманними йому. Планку було задано дуже високу: з одного боку, щоб підняти престиж спецпідрозділу, а з іншого – набрати справжніх професіоналів, витривалих у психофізичному плані і здатних вижити в екстремальних умовах [1].

Новий спецпідрозділ буде формуватися з числа досвідчених працівники колишніх міліцейських спецпідрозділів «Беркут», «Сокіл», «Титан», «Грифон», а також учасників АТО після проходження всіх етапів відбору, перевірок та проходження навчання.

Спецпризначенець має володіти наступними якостями:

- комунікативні навички (вміння взаємодіяти в групі);
- стресостійкість;
- висока мотивація (бути захисником)

Спецпризначенець повинен розуміти, що з ним зараз відбувається, тобто звертати на себе увагу. Основне для бійця спецпідрозділу – це бути в цілості і виконати завдання. Це дві основні мети, наголошує головний психолог КОРДу О. Вишневська [1].

Кандидати до спецпідрозділу мають пройти 8 етапів відбору, особливими серед них є:

– *другий* (психологічне тестування (психо-діагностичне вивчення особистості: MMPI-2 та ORG-EIQ), яке проводить незалежна спеціалізована компанія. На даному етапі кандидатів будуть рекомендувати для роботи за психотипом в одному з трьох напрямків: безпосередньо у поліцейському підрозділі спеціального призначення, у програмі захисту свідків або ж у підрозділах з охорони громадського порядку, які протидіятимуть масовим заворушенням);

– *третій* (перевірка за допомогою поліграфа, однак особливістю цього тестування стане перевірка з допомогою технологій аналізу голосу (Nemesyco's). Претендентів перевірятимуть на причетність до сепаратизму, кримінальне минуле, залежність від наркотиків або алкоголю, схильність до розголошення службової інформації. Крім того, кандидатів перевірятимуть на причетність до злочинів проти мирного населення під час подій лютого 2014 року в Києві);

– *сьомий*, найскладнішим етапом, є 5-денний курс виживання, під час якого кандидати спатимуть не більше чотирьох годин, долатимуть 20-кілометрові марші з повною амуніцією, отримуватимуть інші критичні навантаження [2].

Метою сьомого етапу відбору є перевірка можливостей кандидата: рівень фізичної підготовки, здатність працювати в команді і психологічну витривалість. Були кандидати, які не змогли витримати психологічного навантаження тому зійшли з дистанції, через психологічну нестійкість. Кандидати приходять відбір на рівних умовах, незважаючи на звання та займану посаду.

За п'ять днів курсу виживання кандидати практично не відпочивають. Кілька годин на добу короткий сон, який переривається інструкторами по "тривозі" кілька разів за ніч. Весь інший час – в повній викладці кандидати бігають, стрибають, долають водні перешкоди, перелазить через яри під пильним наглядом досвідчених інструкторів. Витривалість, сила і готовність терпіти біль – це те, що спецпризначенці повинні продемонструвати та вдосконалити.

Практичними психологами, зокрема КОРДу додатково під час п'ятиденки і двомісячного курсу проводиться тестування з метою вивчення фізіологічних особливостей організму, тобто рухливість нервової системи, як нервова система може справлятися з навантаженнями, протистояти зовнішнім факторам, які заважають точно виконувати завдання та сприймати інформацію. При відборі кандидатів актуальною залишається їх мотивація: навіщо людина прийшла, що

вона тут бере для себе в підрозділі. Також звертається увагу на особистісні характеристики, які дозволяють психологам зрозуміти особливості, щоб мати можливість бачити і розуміти, яка перед нами людина, в чому її індивідуальність, на які індивідуальні моменти варто звернути увагу під час її адаптації до служби. І, звісно, її взаємозв'язки в групі. Тобто проводиться соціометрія: як за п'ять днів у людей встановилися зв'язки, взаємопідтримка або людину колектив не прийняв з якоїсь причини. Тоді вже на співбесідах кандидатів до спецпідрозділу ставляться відповідні запитання [1].

На завершення, кандидати проходять перевірку на детекторі брехні та комісійну співбесіду.

Поліграфолог з'ясовує серед іншого, чи не був його співрозмовник пов'язаний з сепаратистами, чи не притягувався до відповідальності, а якщо притягувався, то за що, чи приймає наркотики. Результати, отримані поліграфологом під час бесід з кандидатами, враховуються під час розбору на комісії, яка приймає рішення про подальшу службу. Ці дані носять рекомендаційний характер, але з урахуванням особистої інформації з особових справ, результатів спецперевірок та навчання, можуть давати гарні результати.

Заключним, восьмим етапом відбору є співбесіда з комісією. До складу якої входять психологи, представники департаменту, поліграфолог, інструктори і всі вони спільно прийматимуть рішення: служити або не служити. Надто молодих, наприклад, найчастіше просять трохи почекати, попрацювати і подавати документи через час.

На кожному з етапів відбору знаходяться ті, хто не зможе служити. Так, наприклад на місця в столичному КОРДі претендували спочатку 907 осіб, а сформували загін лише з 37 бійців. В цілому, не проходять службу приблизно десята частина з тих, хто витримав п'ятиденний курс виживання.

У підсумку, після всіх перевірок, додаткових тестів, досліджень і співбесід до виконання бойових завдань повинен приступити загін високо мотивованих сильних спецпризначенців, які люблять свою роботу саме через її складність. Служба стає стилем життя, почуття обов'язку – аксіома, а

виконання завдання – беззаперечним. Бути готовим підставити плече, закрити спиною, віддати життя «за брата» – те, про що спецпризначенці КОРД замислюватися не повинні.

У разі проходження всіх етапів відбору, кандидат направляється на двомісячний курс навчання до Тренінгового центру (с. Віта Поштова), за результатами якого укладається контракт.

У підсумку, як зазначила Лариса Пауль, начальник відділу кадрового забезпечення Департаменту організації діяльності КОРД, «ми отримаємо загін з «універсальних солдатів». Незважаючи на те, що рішення по кожному бійцеві приймається індивідуально, з урахуванням всіх результатів, картинка виходить схожа. Бійці мають певний типаж, вони всі схожі один на одного, така собі професіограма. Відбувались сперечання з цивільними психологами, які проводять первинний відбір з приводу рівня агресивності. Їх дивувало, що у бійців у всіх високий поріг агресивності. Але в нашому випадку необхідна ця агресивність, тому що це їх основний рід діяльності. Але в комплекті з високим рівнем самоконтролю» [3].

Підсумовуючи, слід зазначити, що вперше до спецпризначенців висуваються особливі вимоги при відборі. Призначення до елітного поліцейського спецназу КОРД відбувається після проходження всіх етапів відбору та успішного закінчення курсу навчань. Найголовніше, щоб спецпризначенці були готові діяти в складних умовах і володіти такими специфічними навиками, як здатність до самоконтролю, керувати власними поведінковими реакціями, впливати на людей та взаємодіяти з іншими верствами населення.

Список використаних джерел:

1. Підрозділ спецпризначення – не для кожного. Чому в КОРД беруть лише суперменів (1 липня 2016) [Електронний ресурс]. – URL: <http://ua.112.ua/statji/spetsnaz-ne-dlia-kozhnoho-chomu-v-kord-berut-tilky-supermeniv-322071.html>

2. Вимоги до кандидатів на службу КОРД [Електронний ресурс]. – URL: <http://nationalpolice.com.ua/KORD/>

3. Шлях воїна: Як формується новий спецназ нової поліції (21 червня 2016) [Електронний ресурс]. – URL: <http://ua.112.ua/statji/shliakh-voina-iak-formuietsia-novyi-spetsnaz-novoi-politsii-319030.html>

Холод Юлія Леонідівна

практичний психолог-методист Криворізької спеціалізованої школи I-III ступенів № 118

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ШКІЛЬНОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА УЧАСНИКАМ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ПРИ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДАХ ТА ПСИХОЛОГІЧНІЙ ТРАВМІ

Сучасність дуже цікава, яскрава та насичена. Протягом короткого часу відбувається безліч подій, які по-різному емоційно забарвлені. Доросла людина або дитина не завжди готові до швидкої зміни емоційного стану після певної життєвої ситуації. Тим паче , що останнім часом збільшується кількість фізичних та психологічних випробувань для людини. Таким чином відбувається перенавантаження у психіці. І самостійно людина не може впоратись з цим.

Шкільний практичний психолог у своїй роботі дуже часто стикається з посттравматичними стресовими розладами та психологічною травмою.

Посттравматичний синдром можна назвати захворюванням. Це важкий розлад психіки людини, викликаний сильним стресовим станом. Людська психіка здатна перенести безліч навантажень, це закладено в ній. Особистість може пристосовуватися, адаптуватися до змін у своєму житті або в навколишньому середовищі, але різкі перепади, травми, важкі переживання,

можуть вести до стійкої стресової ситуації, яка з часом переростає в синдром.

Ось основні травматичні ситуації з ями стикається шкільний психолог:

- переживання особистої катастрофи, викликаної смертю близької людини;
- насильство в сім'ї над дитиною або жінкою;
- фізичне, сексуальне насильство;
- залученість у військові дії, пов'язані з ризиком для життя, терористичні акції;
- катастрофічні ситуації, аварії, які могли привести до летального результату;
- важке фізичне каліцтво, фізична травма.

Посттравматичний синдром (або посттравматичний стресовий розлад) як наслідок важкої психічної травми, не стільки фізичний, скільки психічний стан, який вимагає не тільки медикаментозного, а й психотерапевтичного лікування. Психологія посттравматичного стресу зараз є актуальним напрямком в медицині і психології. Посттравматичний стресовий стан починається з встановлення діагнозу, а, отже, з опису симптомів психічного розладу.

Зазвичай посттравматичний стресовий розлад характеризується трьома групами симптомів:

1. Переживання подій

- Спогади, які людина не може контролювати. Вони напливають на неї в будь-який момент, і все, що відбувається в реальності, тут і зараз, йде на другий план.

- Наштовхнути на такі спогади може що завгодно: запах, звук, розстановка меблів, поза мовця.

- Стресовий стан після пережитої травми висловлює себе в нічних кошмарах: контролювати свій сон людина не може, і результатом таких кошмарів може бути розвиток боязні сну. Безсоння – один з яскравих симптомів посттравматичного синдрому.

- Галюциногенні переживання – несвідомі неконтрольовані переживання, для яких характерна особлива ясність і чіткість. Можуть виникати під впливом алкоголю або наркотичних речовин, але не обов'язково.

2. Відторгнення реальності

- Депресивний стан, байдужість до того, що відбувається в навколишньому світі.

- Емоційна холодність: людина не здатна на переживання позитивні, радісні емоції. Любов, співпереживання, теплота – людині в стані стресового розладу недоступні.

- Наслідки перенесеної травми можуть позначатися також в тому, що хворому не хочеться підтримувати дружні зв'язки з «минулого» життя, бачити рідних, заводити нові стосунки. Відчуження від суспільства – ще один з яскравих симптомів посттравматичного стресового розладу.

3. Збудження, настороженість, агресія.

- У стані стресу людина постійно відчуває себе незахищеною, очікує повторення подій. Це виражається в настороженості, готовності до негайної відсічі.

- Все, що нагадує про травму, може викликати бурхливу неадекватну реакцію: наприклад, людина при гучному звуці, що нагадує стрілянину, кидається на підлогу і так далі.

- Агресивність: при будь-якій загрозі (реальної і уявної), людина воліє відразу дати відсіч за допомогою грубої сили.

Перераховані вище симптоми являють собою досить розгорнутий список, однак слід враховувати, що у людини, що переживає посттравматичний стан, не обов'язково повинні бути присутніми всі зазначені ознаки. Психологічна травма тягне за собою індивідуальну емоційну реакцію, яка в симптомах може виразитися теж індивідуально.

Посттравматичний синдром вимагає допомоги від психолога.

Після діагностичного супроводу клієнту пропонується ряд корекційно-реабілітаційних заходів спрямованих на зниження стресової реакції.

Дієвими методами психологічної корекції у шкільного психолога є малювання, робота з піском, казко терапія, робота з пластиліном, глиною, медитація, робота з пір'ям, музикотерапія тощо.

В основі сучасного визначення арт-терапії лежать поняття експресії, комунікації, символізації, з дією яких і пов'язана художня творчість. Прийнято вважати, що образи художньої творчості відображають всі види підсвідомих процесів, стресові ситуації, страхи, внутрішні конфлікти, спогади дитинства, сновидіння. При їхньому словесному описі у людини можуть виникнути труднощі. Тому саме невербальні засоби часто є єдино можливими для вираження і прояснення сильних переживань. Тут можна говорити про деяку перевагу арт-терапії перед іншими формами психотерапевтичної роботи.

Дослідження показали, що арт-терапевтичні заняття дозволяють краще допомогти клієнту під час посттравматичного стресового розладу. Лікувальний ефект досягається завдяки тому, що в процесі творчої діяльності створюється атмосфера емоційної теплоти, доброзичливості, емпатійного спілкування, визнання цінності особистості іншої людини, турбота про неї, її почуття, переживання. Виникають відчуття психологічного комфорту, захищеності, радості, успіху. У результаті мобілізується цілющий потенціал емоцій.

Список використаних джерел:

1. Луценко Ю. А., Семенова М. І. Програма психосоціальної підтримки для батьків.
2. Мюллер М. Якщо ви пережили психотравмуючу подію, Оксфордська школа, 2014 р.
3. Маккей М., Девіс М., Феннінг П. Как победить стресс и депрессию. СПб. : Питер, 2011

Христюк Оксана Сергіївна

викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ЧЛЕНАМ СІМ'Ї УЧАСНИКІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Життєдіяльність працівників правоохоронних органів, які брали участь у проведенні антитерористичної операції на сході України значно змінюється. Тривалість впливу на психіку особистості різних стрес-факторів, а також психотравмуючий характер бойових обставин сприяють виникненню таких змін у психіці працівника, як порушення у встановленні та підтриманні взаємин та спілкування, а також в біологічній структурі особистості, емоційних, вольових та інтелектуальних компонентах характеру. Всі ці фактори знижують ефективність діяльності працівника не тільки у бойовій обстановці, а й негативно проявляються у мирних умовах, в тому числі і в сімейно-родинних стосунках.

Не зважаючи на існуючі державні та волонтерські програми психологічної реабілітації для безпосередніх учасників АТО, члени їх сім'ї часто залишаються наодинці зі своїми проблемами. В результаті виникають специфічні сімейні відносини, особливі життєві сценарії, що негативно впливають на все подальше подружнє життя та батьківські стосунки. Підґрунтям для цього виступають довге очікування повернення учасника АТО додому, переживання страху, тривоги за нього, його життя та здоров'я, відбувається певна ідеалізація особи та після повернення особи і радості від цього, може наступати ситуація розчарування обох сторін. У членів сім'ї може з'явитися відчуття відчуженості працівника від родини. Учасник АТО може демонструвати незвичну для членів сім'ї поведінку вдома в мирний час: невмотивовану агресію, роздратування, поганий сон, кошмарні сновидіння, відчуття провини за те, що вижив, а інші загинули; повернення в минулі переживання, неадекватні реакції; депресивний настрій, розчарування,

небажання спілкуватися, зловживання алкоголем тощо). Слід звернути увагу на те, що для людини, яка пережила реальну небезпеку, характерна зневага до тих, хто її не відчував. Звідси можливі конфлікти. Для емоційного вибуху може бути достатньо однієї іскри.

Спостерігаються численні випадки, коли учасники АТО намагаються «втопити» своє горе у чарці. Як зазначають самі працівники, 43,7 % з них зловживають алкоголем. Чоловіки мають пояснення, що вони пережили страх, знову до нього повертаються, а це - найкращий спосіб розвантаження. Говорять ще так: «я не зловживаю спиртним, а так собі допомагаю, це дозволяє розслабитися». Звичайно, офіційної статистики немає, але проблема боротьби із зеленим змієм стає все більш актуальною в нашому суспільстві. Ситуація з алкоголем може загостритися тоді, коли зі сторони рідних є нарікання і звинувачення.

Все це може лякати, ображати, обурювати членів сім'ї, вони не знають, як правильно поводитися. Отож, вони можуть демонструвати гіперконтроль поведінки та емоційного стану учасника АТО, що проявляється в нав'язуванні йому традиційних для родини рамок поведінки та в недопущенні проявів ним певного діапазону емоцій в стані роздратування та фрустрації, все це викликає у учасника АТО внутрішньоособистісний конфлікт, відчуття безпорадності, невпевненість в собі, своєї “нормальності”, почуття провини перед родиною, навіть бажання розірвати стосунки. На жаль, велика кількість учасників АТО розлучаються або власної ініціативи, або з ініціативи іншого партнера. Як зауважують самі учасники АТО, головну роль в цьому процесі грають «міцність» сімейних стосунків в мирному житті та час перебування в зоні проведення антитерористичної операції.

Учасник АТО може відчувати, що його родина не в змозі зрозуміти те, що він пережив. Як сказав один учасник АТО: “Я не зміг відповісти на питання моєї дружини про те, що ми будемо робити у вихідні. Це був такий контраст з тим, про що я думав, що я не стримався, й ми посварилися”. Інший учасник бойових дій у розмові вказав, що здається чимось “диким” - прийняти звичайне

побутове рішення після рішень, що стосувалися життя та смерті. Крім того, внаслідок особливостей ведення військових дій на Сході в зоні проведення АТО в умовах вимог Мінських угод, іноді члени родини не розуміють сенсу служби своїх рідних, заради чого? Такі реакції призводять до виникнення питань доцільності служби в АТО, породжують в учасників почуття незрозумілості, знецінення своєї жертвовності життям та здоров'ям для захисту Вітчизни і власної сім'ї. Отже не знаходячи підтримки рідних, можуть відсторонитися не тільки емоційно, але й фізично, знову повертаються до своїх побратимів, які пережили те саме і здатні надати підтримку. Як вказують учасники АТО, “там все простіше, ніж в цивільному житті, тебе всі розуміють”, “часто почуваю себе вдома зайвим”.

Оскільки потреба в любові та прийнятті є однією з базових потреб людини, сім'я є важливим фактором психологічного благополуччя людини, вона здатна надати підтримку, вселити почуття захищеності від зовнішніх небезпек та впевненості в завтрашньому дні. Саме тому ефект травматичного досвіду швидко мінімізується, якщо у людини вдома та на роботі склалися позитивні стабільні стосунки. В інших умовах травмована особистість відчуває почуття повної самотності як під час, так і після травмуючої події.

Ми підтримуємо думку психотерапевтів, які вважають, що найбільш значущою для учасників АТО, є підтримка матері та дружини. Родинний рівень психологічної допомоги спрямований на позитивну взаємодію та підтримання подружніх, батьківських стосунків з членами родини. Включає пояснення того, що з ним відбувається та особливостей сприймання його родиною, формулювання правил поведінки з членами родини в різних життєвих ситуаціях. Як показує практика, хороші результати дають спільні заняття всіх членів сім'ї з арт-терапії (малювання, ліплення, пісочна анімація), методики релаксації, тренінги, активний відпочинок з ігровими елементами. При цьому слід зважати на особливості впливу родини на психологічне самопочуття особи, цінність сімейних відносин, форм реагування членів родини на виникаючі проблеми тощо. На нашу думку, іноді може бути корисно включати сім'ї в

деякі моменти процесу дебрифінгу, можливо для початку надаючи їм письмові матеріали. Інший варіант - окремі зустрічі з сім'ями учасників АТО. В деяких випадках сім'ям може бути надані інформаційні матеріали, показані фільми, щоб вони більш ясно уявляли собі, що пережила людина, яку вони люблять. Кожному члену сім'ї важливо розуміти причини поведінки учасника бойових дій для того, щоб допомогти йому впоратися з його внутрішніми проблемами. Членам сім'ї для відновлення колишньої близькості, довіри і підтримки необхідно навчитися знову довіряти одне одному і покладатися один на одного. Може з'явитися необхідність переглянути та переоцінити сімейні ролі.

Вважаємо корисним для членів родини якомога докладніше вивчити питання бойових психічних травм, зокрема посттравматичний стресовий розлад, тривоги, депресії, алкогольної та/або наркотичної залежності. Знання цих наслідків дозволяє глибше зрозуміти стан близької людини. Чим краще сім'я в них будете орієнтуватися, то успішніше родина зможе з цим упоратися, плануйте спільні справи для всієї родини, наприклад, вечерю або похід у кіно. Оберіть активний вид відпочинку разом. Фізичні навантаження мають велике значення для здоров'я і допомагають прояснити думки. Заохочуйте спілкування в родині та з близькими друзями. Наявність такої мережі підтримки допоможе учаснику АТО подолати період складних змін та важкі часи в житті.

Отже, психологічні заходи стають більш ефективними, коли на реабілітацію приходять всією сім'єю. Кожен член родини може висловити свої почуття, переживання, бачення тих чи інших проблем й вдається знайти порозуміння, бо вдома не завжди усе можна обговорити та знайти правильне рішення самостійно. Необхідно навчити членів родини здійснювати психологічну підтримку близькій людині, демонструючи, що готові слухати і зрозумієте, якщо йому поки не хочеться розмовляти на певні теми. Крім того, це дуже дієвий спосіб висловити свою підтримку члену родини, який повернувся з АТО.

Особливу увагу слід приділяти дітям учасників АТО. У зв'язку з тим, що за час відсутності батька (мати) працівника правоохоронних органів в сім'ї

потреби дітей могли дещо змінитися, тому потрібно звернути увагу на підготовку дітей до возз'єднання родини. Адже їм може знадобитися деякий час, щоб знову відчувати душевну близькість з батьком. Діти здатні зрозуміти значно більше, ніж нам здається. Про те, що відбувається в родині, чому батьки поведуться певним чином, важливо розповідати зрозумілою для дитини мовою та коротко, намагатися відповідати на всі запитання. Якщо цього не робити, дитина може придумати собі пояснення, закритися у собі, відчувати непотрібність, незадоволення світом, негативізм до близьких та інших людей, може з'явитися агресія, дезадаптивна поведінка. При підготовці дитини, незважаючи на її вік, до повернення учасника АТО додому, слід огорнути її додатковою увагою та піклуванням, проявити розуміння до почуттів та реакції дитини (почуття злості, агресії, провини), обговорити сформовану ситуацію в сім'ї та зберегти звичайний ритм життя. Розроблені детальні рекомендації для батьків дітей, що пережили психотравмуючу подію [1, с. 68].

Отже, кожному члену родини, до якої повернувся учасник АТО, необхідно не падати духом та не опускати руки при його соціально-психологічній реадaptaції та використовувати усі можливі шляхи повернення його до мирного життя.

Список використаних джерел

1. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник. – К. : Агентство “Україна”. – 2015. – 176 с.

Чайка Галина Василівна

старший науковий співробітник лабораторії психології особистості імені П. Р. Чамати Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

ПСИХОЛОГІЧНА АВТОНОМІЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННОЇ СЛУЖБИ

Робота в правоохоронній службі складна і затратна з погляду потреби у психологічних ресурсах особистості. Ця теза вірна як для українських, так і для зарубіжних правоохоронців. Приміром, індійські вчені свідчать, що така професійна група, як співробітники поліції особливо потерпають від високого рівня стресу й професійного вигоряння. Фізіологічні, психологічні та поведінкові ефекти стресу і вигоряння є предметом серйозного занепокоєння, особливо, коли вони проявляються у формі самогубства або вбивства при виконання професійних обов'язків. Умови праці поліцейського є складними і важкими багатьох аспектах, включаючи соціальні й психологічні [6]. Виходячи з цього, досить складно говорити про психологічне благополуччя правоохоронців.

Така загальна професійна ситуація стає ще більш складною через певні особливості роботи представників правоохоронних служб саме в Україні. Нажаль в сучасне українське суспільство оцінює роботу правоохоронців здебільшого у негативних барвах. Засоби масової інформації однобічно висвітлюють роботу міліції, зосереджуючи увагу громадськості на негативних виявах. При цьому не слід забувати про постійне фізичне та психологічне перевантаження правоохоронців, небезпеку для здоров'я і життя, підвищену юридичну відповідальність за свої дії, швидкоплинність кадрів у правоохоронних підрозділах. Тому існує протиріччя між вимогами суспільства до особистості правоохоронця й умовами реалізації професії, можливостями для формування професійного "Я", саморозвитку, для формування відчуття психологічного благополуччя [4].

Робота в правоохоронних органах часто ставить співробітників в ситуації, коли реакція, швидкість, координація та здатність приймати швидкі рішення і точні судження під тиском має вирішальне значення. В такому випадку відчуття власної психологічної автономії дозволить особистості успішно протидіяти зовнішнім стресовим чинникам та покращити її психологічне благополуччя. Автономія особистості означає рівень володіння собою, визначення власної долі, прийняття відповідальності за свої дії і почуття, свободу вибору способу поведінки, доречної в даній ситуації. За інтерпретацією К. Риф, людина, що володіє високою автономією - незалежна від думки оточуючих, здатна протистояти більшості, нестандартно і креативно (при необхідності) мислити, адекватно оцінює себе і свою поведінку (орієнтуючись на власні відчуття і цінності, а не думки інших). Відсутність достатнього рівня автономії веде до конформізму, зайвої залежності від думки оточуючих. Автономія проявляється у високому рівні самостійності і відповідальності за власні рішення [7]. Автономія відноситься не до незалежності, а скоріше до вольових актів, актів вибору у тому сенсі, що свою поведінку особистості виходить від неї самої і схвалена нею собою. Якщо особистість автономна, то її дії характеризуються почуттям свободи і можливістю вибору. Де Шармс [5] стверджує, що автономія є основною мотиваційною властивістю, завдяки якій, особистість прагне бути основною причиною або джерелом своєї поведінки.

Але чи завжди автономія представників правоохоронних органів розвивається у соціально позитивному руслі? Дослідження показують, що автономія заради власної незалежності без морального вибору може призвести до негативних наслідків. У роботі показано [1], що показник «автономія» курсантів ВНЗ МВС України у прямо пов'язаний із ступенем цинізму та нездатністю курсантів до емпатії у ставленні до інших людей. Отже, незалежність, здатність протистояти соціальному тиску у думках та вчинках більшою мірою притаманна особам, схильним до зневажливого ставлення до морально-етичних цінностей суспільства, недовіри до людей та невиправдано негативних оцінок особистісних якостей оточуючих. Автономію як здатність

керуватися власним розсудом у прийнятті рішень та керуванні поведінки також виявляють досліджувані зі слабкою здатністю до емоційного відгуку на проблеми інших та небажанням надавати дієву допомогу. Психологічне благополуччя в аспекті особистісного зростання у курсантів поєднується зі схильністю зневажати традиційні моральні цінності суспільства, невірою у позитивні характерологічні риси та альтруїстичні наміри оточуючих, сумнівами у компетентності та професіоналізмі людей в обраних ними сферах діяльності. Прагнення до реалізації особистісного потенціалу проявляється у майбутніх працівників правоохоронних органів у взаємозв'язку зі схильністю пояснювати причини поведінки оточуючих негативними особистісними якостями та корисливими намірами.

Такі отримані результати викликають тривогу. Психологічна автономія повинна базуватися на засвоєнні, прийнятті у внутрішньому плані моральних норм суспільства. Потрібно перевернутися до філософського розуміння автономії І. Кантом. З філософської точки зору, автономія – це принцип самостійності буття, що направляє власним розумом і совістю; здатність особистості як морального суб'єкта до самовизначення на основі об'єктивного морального закону [2].

Спираючись на психологічну автономність, що базується на моральному виборі, можна зрозуміти прикладну цінність автономії для саморозвитку і психологічного благополуччя особистості. Перша причина цінності автономії - це твердження, що самі люди мають найкращі знаннями про власне благополуччя, і, отже, в їхніх інтересах зробити вибір для самих себе. Друга прикладна причина цінності автономії полягає в тому, що власний вибір сприяє благу людини, навіть якщо у нього не завжди є достовірні знання про власне благополуччя. Навіть якщо людина робить вибір не на своїх безпосередніх інтересах, той факт, що він робить цей вибір самостійно, в будь-якому випадку дає їй відчуття волі. Навіть якщо особистість робить помилку - це її помилка. Автономія цінна лише в тому випадку, якщо людина дійсно цінує свій вибір, коли більше позитивних, ніж негативних наслідків саморефлексії. Але причина

цінності автономії лежить не в матеріальній площині, а у внутрішньому плані. [3]. Люди надають своєму житті форму і значення, тому що володіють автономією. Прояв автономії - це те, що робить життя людини її власним життям з одного боку, а з іншого - автономія дає нам право висловлювати нашу повагу людині й різним людським здібностям, і це фундамент моральних відносин особистості з іншими.

Список використаних джерел:

1. Большакова А. М. Психологічне благополуччя та особливості ставлення до оточуючих у курсантів ВНЗ МВС України / Анастасія Большакова // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. — 2013. — № 2. — С. 206–210
2. Кант И. Основы метафизики нравственности / И. Кант // Сочинения в шести томах. — М. : «Мысль». — Т. 4. Ч. I. — С. 211–310. — 544 с. — Сер. Философ. Наследие.
3. Петров А.В. Автономия личности как право на принятие решений / А.В. Петров // Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика – 2008 – № 2 – с. 217-220
4. Рудяк І.В. Соціально-психологічні чинники формування самооцінки жінок-правоохоронців / І.В. Рудяк // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України – 2014 – Випуск 1 – - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2014_1_21
5. DeCharms R. Personal causation / R. deCharms – New York, NY: Academic. 1968
6. Ranta R.S. Management of Stress and Burnout of Police Personnel / Randhir Singh Ranta, Anup Sud // Journal of the Indian Academy of Applied Psychology – January 2008 – Vol. 34, No.1 – p. 29-39.
7. Ryff C. The structure of psychological well-being revisited / Carol D. Ryff and Corey Lee M. Keyes // Journal of Personality and Social Psychology. 1995. – Vol.69. – P. 719-727.

Червінчук Андрій Васильович

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Серед європейських країн України продовжує займати лідируючі позиції за рівнем дорожньо-транспортного травматизму. За статистикою Національної поліції на автошляхах нашої держави зареєстровано 25547 ДТП в яких загинуло 3187 та травмовано 32079 осіб[1]. Хоча державний облік дорожньо-транспортних пригод був скасований [2], підрозділи превентивної діяльності Національної поліції продовжують вести статистичні спостереження аварійності, однак вони мають поверхневий характер та не відображають глибинних причин виникнення дорожньо-транспортних пригод. Зокрема, психологічні аспекти автомобільних аварій комплексно взагалі не досліджуються. Тоді як саме психологічний стан учасників дорожнього руху у багатьох випадках міг стати вирішальною передумовою виникнення аварійно-небезпечної ситуації.

Неабияке значення для безпеки дорожнього руху має поведінка головної діючої особи на дорозі – водія. Адже водій являє собою не просто як статист, що вміє натискати на педаль і володіти кермом, а завжди виступає як особистість. За особливостями руху транспортного засобу безпомилково можна охарактеризувати людину, яка сидить за кермом. У манері керування проявляється повага до інших, відповідальність, дисциплінованість, вихованість, зрілість, вимогливість до себе, стриманість, пильність, розумна обережність тощо. Ризиковані маневри є проявом не водійської майстерності, а зухвальства, необачності, нестачі розуму, несформованості особистості. У цьому, власне, і криються головні психологічні причини порушень, що призводять до аварій.

Для транспортної безпеки мають велике значення психофізіологічні якості водіїв, які найчастіше впливають на запобігання аварії, - уважність, швидкість реакція, рухливість, врівноваженість, емоційність, стійкість до ризику та інші. При вирішенні питання про допуск особи до керування транспортним засобом поряд із фізичним станом здоров'я мають враховуватись також і розвиненість цих якостей. Адже право керування транспортним засобом має надаватись не просто фізично здоровому організму без медичних протипоказань, що володіє технікою водіння, а особистості, яка має належний рівень соціального розвитку і своєю поведінкою не загрожуватиме безпеці інших учасників дорожнього руху.

З метою визначення здатності кандидатів у водії і водіїв до безпечного керування транспортними засобами чинним законодавством України передбачено проведення лише медичного огляду і переогляду кандидатів у водії і водіїв транспортних засобів. Попередній та періодичний медичні огляди включають в себе: загальне обстеження спеціалістами медичної комісії, лабораторне і функціональне обстеження (загальний аналіз крові та сечі, аналіз крові на цукор, ЕКГ, обстеження гостроти й полів зору, обстеження вестибулярного апарату, визначення групи крові та резус-фактора).

В окремих випадках для уточнення діагнозу спеціалістами медичної комісії особі призначаються індивідуальні додаткові обстеження. При проведенні медичного огляду враховуються результати обов'язкового профілактичного наркологічного огляду особи та дані щодо перебування її на психіатричному обліку за місцем проживання.

Проведення психофізіологічна діагностика взагалі не передбачена ні для кандидатів у водіїв, ні для осіб, які вже мають посвідчення водія, але допускають агресивне водіння або систематичне порушення правил дорожнього руху. При цьому доцільно було б звернути увагу на зарубіжний досвід. Так, у Німеччині медично-психологічне обстеження призначається особам, які керували транспортним засобом у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, а також особам, які набрали максимальну кількість

штрафних пунктів (18) за різні порушення правил дорожнього руху. Це можуть бути неодноразові перевищення швидкості, проїзд під червоне світло світлофора, керування транспортним засобом непридатним до експлуатації (без технічного огляду), непередбачувана технічними характеристиками ширина коліс, і багато інших. Така поведінка водія вважається неадекватною. За кожне порушення водій отримує певну кількість штрафних пунктів, і, коли їх загальна кількість досягає 18 - правопорушники визнаються земельним судом непридатними до подальшої участі в дорожньому русі. Після закінчення установленого строку позбавлення прав водійське посвідчення автоматично не повертається. Керувати транспортним засобом особа не має права до тих пір, поки не пройде через медично-психологічне обстеження. І тільки при отриманні «позитивного» результату, пред'явивши висновок (Gutachten) в установу, що займаються видачею і обміном водійських посвідчень, можна повернути водійське посвідчення і право на керування транспортним засобом.

В Україні на сьогодні психофізіологічна експертиза є складовою медичних оглядів лише працівників, які залучаються до виконання робіт підвищеної небезпеки, з метою виявлення осіб, які за своїми професійно важливими психофізіологічними якостями відповідають вимогам конкретної діяльності в напружених та (або) небезпечних умовах і придатні до ефективного виконання робіт підвищеної небезпеки. Управління транспортними засобами не входять до затвердженого переліку робіт з підвищеною небезпекою, тому психофізіологічна експертиза водіїв не проводиться.

Відповідно до європейських стандартів, під час видачі посвідчення водія і надалі з встановленою періодичністю водії мають надавати підтвердження дотримання ними мінімальних стандартів фізичної і розумової придатності для керування транспортними засобами, призначеними для перевезення людей або вантажів. Такий періодичний контроль згідно з національними правилами дотримання мінімальних стандартів сприятиме вільному переміщенню осіб, усуватиме спотворення конкуренції і кращим чином враховуватиме конкретну відповідальність водіїв таких транспортних засобів. Державам-членам ЄС має бути дозволено запроваджувати медичне обстеження з метою гарантування

дотримання мінімальних стандартів фізичної і розумової придатності щодо керування іншими автотранспортними засобами. Такі обстеження мають здійснюватися при відновленні посвідчення водія і тому їх регулярність має визначатися терміном дійсності посвідчення. [3]

З метою імплементацію норм міжнародного права у вітчизняному законодавстві було б доцільним запровадити поряд з медичним оглядом також і психофізіологічну експертизу кандидатів у водії та водіїв транспортних засобів для оцінки рівня розвитку їх професійно важливих психофізіологічних якостей та спроможності до безпечного керування транспортними засобами. Висновки цієї експертизи мають бути враховані також і для подальшого визначення напрямів подальшої професійної діяльності водія, вибору для освоєння інших категорій транспортних засобів з урахуванням психотипу конкретної особистості та її психологічних особливостей.

Важливим аспектом отримання права керування транспортними засобами має стати усвідомлення громадянином, що реалізація особою своїх прав і свобод в транспортній галузі не може бути безмежною і повинна гарантувати дотримання прав і свобод інших учасників дорожнього руху, а також убезпечувати від загроз для їхнього життя і здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Аварійність на автошляхах України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Управління безпеки дорожнього руху. – Режим доступу: <http://www.sai.gov.ua/ua/people/5.htm>.
2. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України Кабінет Міністрів України; Постанова, Перелік від 30.03.2016 № 252 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>
3. Директива 2006/126/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 20 грудня 2006 року.

Юрченко-Шеховцова Тетяна Іванівна

науковий співробітник наукової лабораторії з психологічного забезпечення діяльності Навчально-наукового інституту № 4 Національної академії внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ВНЗ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ ЯК СТАДІЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Термін «адаптація» походить від латинського *ad* – «до»; *aptus* – «придатний, зручний», *aptatio* – «згладжування», *adaptatio* – «пристосування» [1, с. 152].

Адаптація – це не тільки пристосування до успішного функціонування у певному середовищі, але й здатність до подальшого психологічного, особистісного, соціального розвитку [1, с. 154].

Соціальна адаптація – процес оволодіння системою знань, норм, цінностей, установок, зразків поведінки, які культивуються певним суспільством, соціальним оточенням, групою.

У вітчизняній та зарубіжній соціальній психології адаптація розглядається як стадія соціалізації особистості (Мудрик А. В., Петровський А. В., Шаміонов Р. М. тощо). Під терміном «соціалізація» розуміється «процес та результат становлення особистості у діяльності та спілкуванні при включенні її у систему суспільних відносин» [2, с. 72]. Зміст та продуктивність соціалізації особистості, її інтеграції та індивідуалізації залежить від успішної адаптації. У свою чергу, від результатів адаптації, інтеграції та індивідуалізації, які складають «найбільш важливі соціально-психологічні процеси, багато в чому залежить суб'єктивне благополуччя особистості» [3, с. 77]. У літературі зазначається, що суб'єктивне благополуччя особистості є одним із значних критеріїв адаптованості до соціуму [4, с. 13].

Адаптація є активним процесом, який призводить до позитивних (адаптованість – сукупність усіх корисних змін організму та психіки) чи

негативних результатів (стрес). При цьому виокремлюють два основних критерії успішної адаптації: внутрішній комфорт (емоційна задоволеність) та зовнішня адекватність поведінки (здатність легко та точно виконувати нові вимоги) [5].

Адаптація базується не тільки на пасивно-приспосувальних але й на активно-перетворюючих зв'язках людини з навколишнім середовищем, являє собою нерозривну єдність тих чи інших форм зв'язку.

Соціальна адаптація, як пристосування особистості до нових умов оточуючого середовища, передбачає:

- 1) адекватне сприйняття оточуючої дійсності та самого себе;
- 2) адекватну систему відносин та спілкування з оточуючими;
- 3) здатність до праці, навчання, до раціонального використання власного часу (організації дозвілля та відпочинку);
- 4) здатність до самообслуговування та самоорганізації, здатність надавати взаємні послуги в колективі;
- 5) мінливість (адекватність) поведінки відповідно певним рольовим очікуванням.

На думку науковців, поняття соціалізації та поняття соціально-психологічної адаптації близькі, взаємопов'язані, взаємообумовлені, але не тотожні. Соціалізація – це двосторонній процес засвоєння індивідом соціального досвіду того суспільства, до якого належить, з однієї сторони, й активного відтворення та нарощування ним систем соціальних зв'язків та відносин, в яких він розвивається, – з іншої сторони.

З перших днів свого існування людина має певне соціальне оточення та залучена у соціальну взаємодію. У процесі взаємовідносин з іншими людьми індивід отримує певний соціальний досвід, який засвоюється та стає невід'ємною частиною його особистості [1, с. 154].

Індивід, сприймаючи соціальний досвід, оволодіває ним та перетворює його у власні цінності, установки, позиції, орієнтації, у власне бачення суспільних відносин. При цьому особистість суб'єктивно включається у різні

соціальні зв'язки, виконує різні соціальні ролі, тим самим перетворюючи й оточуючий її соціальний світ та себе.

Успішність соціалізації визначається трьома факторами: соціальними очікуваннями, зміною поведінки та прагненням до конформізму (згода індивіда з цілями суспільства). Саме група, членом якої є конкретна людина, – джерело цінностей, що формуються у людини, світ її спілкування. Індивід присвоює групові норми як власні тоді, коли ця група стає для нього «референтною – реальна чи ідеальна група, на яку орієнтована людина, цінності, ідеали та норми якої вона розділяє» [5].

Соціальний досвід, який виноситься різними людьми з об'єктивно однакових ситуацій, може суттєво розрізнятися. Тому засвоєння соціального досвіду в процесі соціалізації стає також джерелом індивідуалізації особистості, яка не тільки суб'єктивно засвоює цей досвід, але й активно його переробляє.

Соціалізація особистості – це формування та становлення особистості через оволодіння соціальним досвідом. Психологічна ж адаптація виступає одним із провідних та визначаючих механізмів соціалізації особистості. Основним критерієм соціалізованості особистості виступає не ступінь її пристосування, конформізму, а рівень її незалежності, впевненості, самостійності, розкутості, ініціативності, незакомплексованості.

Процес соціалізації означає становлення у людини образу її «Я»: відокремлення «Я» від діяльності, інтерпретація «Я», відповідність цієї інтерпретації інтерпретаціям, які надають особистості інші люди [6, 47].

Курсанти, які вступають до вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання, стикаються із цілою низкою проблем, серед яких першочерговою є проблема адаптації. Обумовлюється це тим, що юнаки (колишні випускники загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, коледжів) опиняються у новому, складному для їх звичного життя середовищі, яке спричиняє руйнування стереотипів щодо попередньої навчальної діяльності та вимагає формування в кожного з них якісно інших специфічних взаємовідносин, механізмів і методик спілкування [7, с. 4].

Адаптація першокурсника передбачає різні напрями його пристосування до нового освітньо-культурного середовища (місто, вуз, гуртожиток), колективу (викладачі, одногрупники, однокурсники) та роду діяльності (освітня, професійна, творча, громадська тощо) [7, с. 29].

Потреби в адаптації курсантів 1 курсу до життя в нових умовах викликані тим, що у них упродовж десяти-одинадцяти років перед вступом до ВНЗ склався стійкий соціально-психологічний стереотип. Перебування в сім'ї, звичні побутові умови, постійні вчителі, коло товаришів, друзів, особливості роботи конкретної школи – все це так чи інакше впливало на особистість, на формування певних звичок, поглядів, а також рис характеру. Зі вступом до вищого навчального закладу різко змінюються об'єктивні чинники впливу на їх особистість: змінюється оточення і спілкування; у багатьох вже бракує можливості щоденно спілкуватися з батьками, рідними; дещо іншими є й побутові умови (мешкання в гуртожитку, харчування та ін.). Все це породжує певні складнощі, веде до руйнування вже сформованих стереотипів, нерідко негативно впливає на самопочуття молодшої людини [7, с. 30].

Так, за результатами опитування курсантів-першокурсників Національної академії внутрішніх справ набору 2016 року, які у серпні проходили табірні збори на базі відділу спеціальної та фізичної підготовки встановлено, що вони мали різноманітні труднощі, пов'язані з значними фізичними навантаженнями, розпорядком дня, зміною умов проживання, міжособистісними взаємовідносинами тощо. Найбільш вагомим фактором, який викликав труднощі в адаптації до нових умов, 37% опитаних курсантів назвали віддаленість від дому, відсутність поряд сім'ї, близького кола спілкування (друзів, товаришів) (*«Ніколи не розлучались на такий термін», «Важко розлучатися з рідними», «Не вистачає друзів», «Сумую за домівкою та бабусиними пиріжками», «Не вистачає підтримки близьких» тощо*).

Отже, зі вступом до ВЗН особистість потрапляє у нові, незвичні для неї умови, що передбачає перебудову, зміну вже сформованих стереотипів і пов'язаних з ними емоційними переживаннями.

Одне з головних завдань соціальної адаптації курсанта до освітнього процесу у вищому навчальному закладі з специфічними умовами навчання – виробити свою власну модель поведінки у відповідному середовищі, набути певних якостей (знань, умінь, навичок, звичок та ін.), які необхідні для функціонування у цьому середовищі.

Головним завданням вищого навчального закладу в контексті адаптації першокурсника є створення умов для повноцінного освітнього процесу, в якому б кожен курсант відчував себе здатним до засвоєння знань, умінь та навичок, максимально полегшити сприйняття навчального матеріалу, створити безбар'єрне навчальне та побутове середовище, забезпечити оптимальну соціалізацію курсантів до умов вузу.

Також слід зазначити про важливість психологічного супроводження – комплекс організаційних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на формування і розвиток у курсантів вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання професійно важливих особистісних якостей і психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності, особливо в період адаптації до нових умов життєдіяльності, надання допомоги та підтримки першокурсників у подоланні труднощів самостійного життя та побудови комфортних взаємовідносин з новим соціальним оточенням.

Список використаних джерел:

1. Тюрина Н. В. Понятие адаптации в современной психологии. // Вестник АГТУ. 2007. № 5 (40).
2. Шамянов Р. М. Личность и ее становление в процессе социализации. Саратов, 2000.
3. Шамянов Р. М. Психология субъективного благополучия личности. – Саратов, 2004.
4. Акименко А. К. Понятие адаптации, ее критериях и механизмах адаптационного процесса // Адаптация личности в современном мире: Межвуз. сб. науч. тр. – Ад 28 Саратов: ИЦ «Наука», 2011. – Вып. 3. – 110 с.

5. Овчаренко Л. Ю. Проблемы успешности социально-психологической адаптации подростков в современной среде. // Системная психология и социология. 2015. № 13 (<http://systempsychology.ru/journal/2015-13/250-ovcharenko-lyu-problemy-uspeshnosti-socialno-psihologicheskoy-adaptacii-podrostkov-v-sovremennoy-srede.html>)
6. Кон И. С. Социология личности. – М. : Политиздат, 1967. – 384 с.
7. Внутрішньоособистісні фактори адаптації студентів першого курсу: Наук.-метод. рекомендації / За заг. ред. Чернея В. В. – К. : Національна академія внутр. справ, 2014. – 99 с.

Яроменок Марина Анатоліївна

ад'юнкт кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

Медведєв Володимир Степанович

професор кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор (науковий керівник)

**ПРОФІЛАКТИКА ДЕФОРМАЦІЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ ПРОКУРОРІВ**

Виконання покладених на прокуратуру завдань потребує від її працівників високого професіоналізму, неупередженості, чесності, порядності та здатності протистояти намаганням неправомірного впливу на їхню службову діяльність[1]. Саме такі вимоги до прокурора ставить сучасне суспільство та чинне законодавство.

Особливості прокурорської діяльності також вимагають від працівника мобільності, швидкості й гнучкості мислення, здатності приймати рішення у незвичних, екстремальних умовах без сторонньої допомоги, осмислено діяти і вирішувати завдання за мінімальний проміжок часу. Прокурор повинен оцінювати явища із врахуванням усіх деталей, прораховувати найближчі й віддалені, прямі та побічні результати.

В той же час прокурорська служба, крім наявності обов'язкових вимог до професіоналізму, диктує необхідність визначення специфічних "цехових" правил, що мають відношення до формування та підтримання позитивного іміджу прокурорів, що містять вимоги до їх морально-етичного вигляду.

Як засвідчило експертне опитування одним із чинників, які перешкоджають ефективній реалізації покладених на прокурора завдань є професійна деформація, яка призводить до упередженості, надмірної категоричності, завищеної самооцінки, емоційного виснаження, спотвореного сприйняття і тлумачення поведінки осіб, які входять до сфери професійних інтересів прокурора тощо. Зазначені обставини обумовлюють необхідність розробки та впровадження профілактичних заходів щодо професійної деформації прокурорів.

З огляду на причини виникнення професійної деформації, її відкрити та приховану форми прояву, варто безупинно профілактично впливати. Так, до числа напрямів такого впливу необхідно віднести насамперед:

- формування в кожного суб'єкта прокурорської діяльності активної життєвої позиції, ділових якостей, почуття необхідності безперервного самовдосконалення, компетентності, свідомого ставлення до праці та її результатів, громадського обов'язку. Корозія свідомості прокурорів може бути ефективно відвернена, якщо людина має і постійно культивує в собі позитивні морально-ділові якості, такі як совість, обов'язок, гідність, честь і відповідальність [3];

- запровадження, удосконалення і активне сприяння роботі психологічної служби в органах прокуратури, на яку покласти завдання із забезпечення виконання функцій психологічної діагностики працівників, психологічної корекції, психологічної профілактики, психологічної освіти, психологічного консультування [5];

- проведення професійного психологічного відбору під час прийому на роботу вперше, періодично, в процесі виконання своїх службових обов'язків прокурором, та при зарахуванні на вищу посаду, що б дозволило спрогнозувати

вірогідність виникнення професійної деформації в конкретних умовах службової діяльності і могло б бути використане під час ухвалення кадрових рішень;

- проведення професійно-психологічних тренінгів, на яких необхідно освоювати вправи аутотренінгу та предметної гри шляхом практичного відтворення реальних практичних ситуацій, що сприяє не тільки формуванню професійних навиків та вмій, але й виникненню прагнення до самоаналізу, саморозвитку, самоконтролю і корегування своїх особистих якостей як працівника з юридичною освітою [2].

Варто зауважити, що окрім профілактики існує ряд факторів, що перешкоджають професійній деформації прокурорів, зокрема [4]: наявність широкого кола інтересів, здатність контролювати свої дії і вчинки, адекватна самооцінка, стриманість, прояв «твердості» характеру у складних ситуаціях, терпимість до недоліків оточуючих, відповідність виконуваної роботи інтересам, уважне ставлення до інших людей, чіткість у визначенні функціональних обов'язків, задоволеність режимом і умовами служби (особливо оплатою праці), консультування, додаткове навчання, підвищення кваліфікації, накопичення професійного досвіду шляхом в т.ч. безпосередньої взаємодії з колегами, самоактуалізація, розвиток навичок саморегуляції з метою попередження виникнення негативних емоційних станів, комунікативних навичок з метою підвищення ефективності професійного спілкування.

Таким чином, існуючі напрямки попередження, недопущення та подолання рівня професійної деформації працівників прокуратури свідчать про реальну можливість покращення ситуації, що склалася в зазначеній сфері, шляхом вжиття комплексу психологічних, педагогічних та управлінських методів, поділ на які є дещо умовним, оскільки сам процес такої роботи повинен бути цілісним, включаючи в себе конкретні програми й плани індивідуально-психологічної роботи із співробітником прокуратури з урахуванням комплексу індивідуальних психологічних, педагогічних і

організаційних впливів, а також колективні й групові форми роботи з особовим складом конкретної прокуратури [4].

Таким чином, небезпека деформації особистості працівника прокуратури полягає не лише в тому, що такий працівник втрачає моральні, естетичні, правові, а потім і ділові якості, а й в тому, що його дії і настрої призводять до дуже небажаних соціальних наслідків у відносинах між органами прокуратури і населенням. Морально-професійна деформація часто є причиною вчинення працівниками прокуратури протиправних діянь, пов'язаних з порушенням конституційних прав громадян, що, у свою чергу, призводить, до підриву такого основоположного принципу національного законодавства, як законність, завдає істотної шкоди авторитету органів державної влади і дискредитує саму ідею побудови правової держави

Своєрідність професійної діяльності працівників органів прокуратури України полягає в тому, що виконання ними посадових обов'язків здійснюється під пильною увагою суспільства в ситуаціях із непередбачуваним результатом, граничними психічними, психологічними, інформаційними та інтелектуальними перевантаженнями та ризиком, що пов'язані з підвищеною відповідальністю працівників прокуратури, конфліктністю, внаслідок спілкуванням з різноманітними категоріями громадян, ненормованим графіком роботи, в переважній більшості негативними емоціями, тощо. Ці та інші специфічні особливості діяльності значно впливають на особистісні характеристики прокурорсько-слідчих працівників і можуть призвести до розвитку професійної деформації. У найбільш загальному вигляді наслідком цього феномена можуть бути такі прояви девіантної поведінки працівників органів прокуратури України, які призводять до негативного соціального оцінювання, не збігаються з професійною етикою, спотворюють очікуваний позитивний імідж працівника прокуратури. Особа, яка потрапила під вплив професійної деформації, виходить за межі внутрішнього імперативу поведінки, тобто взятого на себе складанням Присяги обов'язку зразково виконувати покладені на нього функції.

Як представники держави прокурорські працівники повинні постійно сприяти утвердженню в суспільстві ідей законності та справедливості, роблячи при цьому акцент на соціальній значимості прокурорської діяльності, мірі відповідальності перед суспільством і державою.

Список використаних джерел:

1. Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури, затверджений Наказом Генерального прокурора України від 28.11.2012 р. № 123.
2. Александров Ю. В. Проблеми професіоналізації та професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ/ Александров Ю.В. // Право і безпека. – 2012. – № 4(46). – С. 323-328.
3. Бондаренко В. Морально-професійна деформація та її профілактика в діяльності працівників міліції/ Бондаренко В. // Іменем закону. – лютий 2008. – №6(5600). – С. 26-27.
4. Леженіна Л. М. Засоби профілактики професійної деформації особистості у слідчих Служби безпеки України / Леженіна Л. М. // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди Серія «Психологія». – 2015. – Випуск 50. – С. 131-137.
5. Озерський І. В. Окремі питання професійної компетенції психолога органів прокуратури / Озерський І.В. // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 10. – С. 30-33.
6. Медведєв В. С. Психологічні якості працівників ОВС як чинники протидії професійної деформації/Професійне становлення особистості: Матеріали У Всеукраїнської науково-практичної конференції, Одеса, 15 лютого 2013 року. – Одеса: ОДУВС, 2013. – С.41-42.
7. Медведєв В. С. Професійна деформація працівників органів внутрішніх справ (профілактика та корекція) / Міжнародна поліцейська енциклопедія. Том УІІІ. Інформаційно-аналітична, освітня та наукова діяльність, психологічні засади поліцейської служби, міжнародне співробітництво. – К. – Атіка, 2014. – С. 788-790.

*Матеріали круглого столу
(в авторській редакції)
10 лютого 2017 року*

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ**

Комп'ютерна верстка: Когут О.О.

**Оригінал-макет підготовлено організаційним комітетом
круглого столу
«Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників
правоохоронних органів»**

50106, м. Кривий Ріг, 7-й мікрорайон Зарічний, б. 24